

Ekim 2025

MAKRO İKTİSAT

ALANINDA ULUSLARARASI
AKADEMİK ARAŞTIRMA VE ÇALIŞMALAR

EDİTÖR **PROF. DR. ÖMER SELÇUK EMSEN**

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • C. Cansın Selin Temana

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi

Birinci Basım / First Edition • © Ekim 2025

ISBN • 978-625-5737-72-4

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

The right to publish this book belongs to Serüven Publishing. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA

Telefon / Phone: 05437675765

web: www.seruvenyayinevi.com

e-mail: seruvenyayinevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 47083

MAKRO İKTİSAT

ALANINDA ULUSLARARASI AKADEMİK
ARAŞTIRMA VE ÇALIŞMALAR

EKİM 2025

EDİTÖR PROF. DR. ÖMER SELÇUK EMSEN

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1

DOĞRUSAL EKONOMİDEN DÖNGÜSEL EKONOMİYE

Nural YILDIZ 1

BÖLÜM 2

HAVACILIK SEKTÖRÜNDE KADIN İSTİHDAMI: DİNAMİKLER,
SEÇİLİ ÜLKELER VE GELECEK PERSPEKTİFLERİ

Melihat BATU AĞIRKAYA 19

BÖLÜM 3

SÜRDÜRÜLEBİLİR EKONOMİK KALKINMA PERFORMANSININ
CRISUS YÖNTEMİYLE ANALİZİ: ROMANYA ÖRNEĞİ

Naci YILMAZ 33

BÖLÜM 4

MINT ÜLKELERİNİN MAKROEKONOMİK AÇIDAN GÖRÜNÜMÜ:
2000-2023 DÖNEMİ İÇİN BİR ARAŞTIRMA

Cemalettin LEVENT 49

BÖLÜM 5

YENİ KEYNESYEN ÜCRET PHILLIPS EĞRİSİ

İpek M. YURTTAGÜLER 67

BÖLÜM 6

PSİKOLOJİ DİSİPLİNİ BAĞLAMINDA MUTLULUK: TEORİK BİR
DEĞERLENDİRME

Servet KAPÇAK 85

DOĞRUSAL EKONOMİDEN DÖNGÜSEL EKONOMİYE

“ ”

Nural YILDIZ¹

¹ Doç.Dr., Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ORCID:
0000-0002-4513-4737

1.GİRİŞ

Günümüzde kaynakların giderek azaldığı, çevresel sorunların arttığı ve sürdürülebilirliğin her zamankinden daha önemli hale geldiği bir dönemdeyiz. Sanayi devriminden bu yana küresel ekonomik büyüme büyük ölçüde doğal kaynakların yoğun kullanımı ve kitlesel üretim-tüketim modellerine dayanarak gerçekleşmiştir. Bu süreçte benimsenen geleneksel üretim anlayışı, kaynakların çıkarılması, işlenmesi, tüketilmesi ve kullanım ömrünü tamamladıktan sonra atık haline getirilmesi üzerine kuruludur. Bu ekonomik model, literatürde **doğrusal ekonomi** olarak tanımlanmakta ve “al-üret-dağıt-kullan-at” şeklinde özetlenmektedir. Ancak kaynakların sınırlı, tüketimin ise sınırsız olduğu bir dünyada bu modelin uzun vadede sürdürülebilir olmadığı açıktır.

Doğrusal ekonomi modeli, doğal kaynakların tükenmesine, çevresel bozulmaya, atık sorununun büyümesine ve iklim krizinin derinleşmesine neden olmaktadır. Özellikle fosil yakıtların yoğun kullanımı ve tek kullanımlık ürünlerin artması, bu sorunları küresel boyuta taşımıştır. Bu bağlamda, yalnızca ekonomik değil; ekolojik, sosyal ve politik anlamda da yeni bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. Geleneksel ekonomik yapının çevresel sınırları zorlaması, mevcut sistemin yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır.

Ekonomi;

- atıkların ortadan kaldırılabileceği,
- kaynakların sürdürülebileceği ve
- doğanın yenilenebileceği bir ekonomiye dönüştürülmelidir.

Bu ihtiyacın sonucu olarak, son yıllarda sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda **döngüsel ekonomi** (circular economy) modeli ön plana çıkmaya başlamıştır. Döngüsel ekonomi, kaynakların daha verimli kullanılması, atık oluşumunun en aza indirilmesi, geri dönüşüm ve yeniden kullanım süreçlerinin teşvik edilmesi gibi ilkeleri benimseyen bir yaklaşımdır. Bu model, ürünlerin ömrünü uzatmayı, değer zincirinde atığı yeniden bir kaynak olarak değerlendirmeyi ve çevresel etkileri minimize etmeyi amaçlamaktadır.

Doğrusal ekonomiden döngüsel ekonomiye geçiş, yalnızca çevresel sürdürülebilirlik açısından değil, ekonomik rekabet gücünün korunması, enerji verimliliğinin artırılması ve istihdam olanaklarının genişletilmesi açısından da stratejik bir gereklilik haline gelmiştir. Avrupa Birliği'nin 2020 ve 2030 hedefleri gibi birçok uluslararası politika belgesi bu dönüşümü destekleyen yönde gelişmeler içermektedir. Bu çerçevede, üretim ve tüketim alışkanlıklarının yeniden şekillendirilmesi ve ekonomik yapının daha çevre dostu bir yapıya evrilmesi, politika yapımcıların ve iş dünyasının gündeminde öncelikli bir konu haline gelmiştir.

Bu çalışmada, doğrusal ekonomi anlayışından döngüsel ekonomiye geçiş süreci incelenecek, aralarındaki farklar ortaya konulacak ve bu yeni modelin dünyada ve Türkiye’deki yansımalarından örnekler verilecektir.

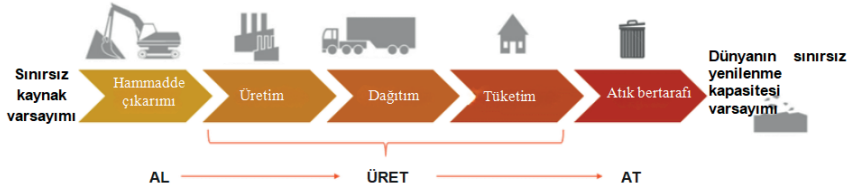
2. DOĞRUSAL EKONOMİ

Doğrusal ekonomi modeli, “al-üret-at” mantığına dayalıdır. Bu modelde üreticiler, doğal kaynakları kullanarak ürün üretir, tüketicilere ulaşılması sağlanır, tüketiciler ise bu ürünleri tüketir ve kullanım sonrası atık olarak sistem dışına çıkarır. Bu yaklaşımda, kaynakların sonsuz olduğu varsayımı vardır ve çevresel etkiler genellikle göz ardı edilir. Özellikle birinci sanayi devriminden itibaren dünya genelinde baskın hale gelen bu model, kısa vadeli ekonomik büyümeyi hedeflemiş, uzun vadeli çevresel ve sosyal etkileri çoğu zaman göz ardı etmiştir.

Son 150 yıllık süreçte, sanayileşme ile birlikte endüstriyel dönüşüm, üretim ve tüketim ilişkilerini doğrusal bir model çerçevesinde şekillendirmiştir. Bu modelde hammaddeler işlenerek ürünlere dönüştürülmekte, bu ürünler piyasaya sunulmakta, tüketicimin ardından ise büyük oranda atık haline gelerek ya çöplüklere gönderilmekte ya da yakılmaktadır. Sanayi Devrimi ile ivme kazanan teknolojik yenilikler, kaynakların kullanımını arttırmış, ekonominin üretkenliği ve verimliliği önemli ölçüde arttırmıştır.

Şekil 1’de sunulan kavramsal diyagramda ortaya konduğu üzere, söz konusu ekonomik model, geleneksel olarak “al, üret, israf et” (take-make-dispose) paradigmasıyla karakterize edilmektedir. Bu model, iki temel varsayıma dayanır: Birincisi, enerji ve hammaddeler gibi doğal kaynakların sınırsız ve sürekli olarak erişilebilir olduğu; ikincisi ise Dünya’nın bu kaynakları yenileme kapasitesinin sonsuz olduğudur. Bu varsayımlar doğrultusunda, ekonomik faaliyetler büyüdükçe, üretim süreçleri için gerekli olan hammadde talebi artmakta, dolayısıyla kullanılan kaynak miktarı da yükselmektedir. Aynı zamanda, bu artan üretim hacmi sonucunda ortaya çıkan atık ve kirlilik miktarı da paralel şekilde çoğalmaktadır. Model, kaynakların tükenmezliği ve çevresel yenilenme süreçlerinin sınırsızlığı varsayımlarına dayandığı için sürdürülebilirlik açısından ciddi kısıtlar taşımakta ve günümüzün çevresel krizleri bağlamında önemli eleştiriler almaktadır. Bu yaklaşım, ekonomik büyümenin çevresel maliyetlerini göz ardı ederek, doğal kaynakların verimli ve dengeli kullanımını sağlamaktan uzak bir perspektif sunmaktadır.

Şekil 1: Doğrusal Ekonomi: al, yap, israf et

Kaynak: Thibaut W. (Februvar 2018). Exploring the role of independent retailers in the circular economy: a case study approach. P.18. DOI 10.13140/RG.2.2.17085.15847.

Doğrusal ekonominin temel amacı ekonomik kazanç sağlamaktır. Bu modelde, üretim sürecinde kullanılan girdiler ile elde edilen çıktılar arasındaki ilişki yalnızca ekonomik boyutuyla değerlendirilir; malzemenin kullanım biçimi ve ne ölçüde geri dönüştürülebileceği veya yeniden kullanılabilirliği dikkate alınmaz.

Doğrusal ekonomi, hammaddelerin tek seferlik kullanımına dayanan bir yaklaşımı benimser; bu bağlamda, kaynakların sürdürülebilirliği ve çevresel etkiler göz ardı edilir. Böylece, malzeme döngüsünün kapatılması veya atık miktarının azaltılması gibi çevresel hedefler ikinci planda kalmakta, üretim ve tüketim süreçleri doğrudan kaynak tüketimi ve atık üretimi ile ilişkilendirilmektedir. Bu model, uzun vadede doğal kaynakların tükenmesi ve çevresel bozulma risklerini artırmakta, sürdürülebilir kalkınma ilkeleriyle çelişmektedir.

Doğrusal ekonomi modeli, değer yaratma süreci açısından son derece israfçı bir yapıya sahiptir. Avrupa örneğinde, malzeme geri dönüşümü ve atık kaynaklı enerji geri kazanımı, orijinal hammadde değerinin yalnızca yaklaşık %5'ini geri kazanmaktadır. Yapılan analizler, birçok sektörün olgun ve optimize olmuş kabul edilmesine rağmen, bu alanlarda da kayda değer yapısal israfın mevcut olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, Avrupa'da ortalama bir otomobilin yalnızca %8'i hareket halinde olup, geri kalan %92'si park halinde geçirilmektedir. Ayrıca, gıda sektöründe değer zinciri boyunca yaklaşık %31 oranında israf gerçekleşirken, ofis alanlarının çalışma saatleri içerisindeki kullanım oranı yalnızca %35 ile %50 arasında değişmektedir. Bu veriler, doğrusal ekonomik modelin etkinlik ve kaynak kullanımı açısından önemli iyileştirmelere ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. (Ellen MacArthur Foundation 2015:3).

Aynı zamanda bu ekonomik model, ülkelerin çoğunu son yıllarda fiyat ve tedarik riski gibi risklerle karşı karşıya bırakmıştır. Son yıllarda özellikle tarımsal ürünlerde ve metallerde fiyat dalgalanmaları yüksek olmuştur. Fiyatı

dalgalanmaları, belirsizlikleri artırarak ekonomik büyüme ve refah üzerinde olumsuz sonuçlar yaratmaktadır. Aynı zamanda fiyatlardaki bu istikrarsızlık serbest piyasa ekonomisinin işlerliğini engellemektedir.

Dünyada yaşanan son pandemi süreci tedarik zincirindeki sorunları net bir şekilde ortaya koymuştur. Dünyanın birçok ülkesi, kendi ihtiyaçlarının çok altında sürdürülemez doğal kaynaklara sahiptir. Bu kaynakların çoğu üretim sürecinde kullanılmaktadır. Üretimlerini sürdürmek için bu kaynaklara bağılırlar ve bu yüzden de ithalat yapmak zorunda kalmaktadırlar. Bu da tedarik riskini yükseltirken, güvenlik sorununa da neden olmaktadır.

Doğrusal ekonomi modelinin yol açtığı sorunlar temel olarak beş ana başlık altında incelenebilir:

- *Aşırı Üretim*; doğrusal ekonomide, üretilen ürünlerin tamamı her zaman tüketiciye ulaşmamaktadır. Birçok mal büyük miktarlarda üretilmekle birlikte, tümü satılamamakta ve bu durum firmalarda maliyet artışına ve sermaye birikiminin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Fazla stoklar, ekonomik verimliliği düşürmenin yanı sıra, kıt doğal kaynakların israfına yol açarak sürdürülebilirlik açısından ciddi sorunlar ortaya çıkarmaktadır.

- *Yaşam Döngülerinin Kısılması*; hızlanan üretim ve tüketim süreçleri, ürünlerin kullanım ömürlerinin azalmasına ve buna bağlı olarak atık miktarının artmasına sebep olmaktadır. Özellikle teknoloji sektöründe, yeni modellerin piyasaya sürülmesi önceki ürünlerin kısa sürede değerini yitirmesine neden olmaktadır. Bu durum, firmalara kısa vadeli gelir sağlasa da, tüketicilerin satın alma gücünü olumsuz etkilerken, doğal kaynaklara olan talebin artmasına ve kaynakların hızla tükenmesine katkıda bulunmaktadır.

- *Atık Birikimi*; kısalan ürün yaşam döngüleri ve artan tüketim, kontrolsüz atık birikimine yol açmakta ve çevresel zararları derinleştirmektedir. Plastik ambalajlar ve elektronik atıklar, günümüzde çevre kirliliği ve ekosistem tahribatının başlıca kaynakları olarak öne çıkmaktadır. Bu atıklar aynı zamanda küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi küresel çevresel krizlere doğrudan katkı sağlamaktadır.

- *Doğal Kaynakların Tükenmesi ve Aşırı Kullanımı*, doğrusal ekonomi, fosil yakıtlar, su kaynakları, mineraller gibi sınırlı doğal kaynakların aşırı tüketilmesine yol açarak ekosistem üzerinde geri dönüşü zor zararlar meydana getirmektedir. Bu durum, sadece günümüz toplumları için değil, aynı zamanda gelecek nesillerin yaşam hakkı ve sürdürülebilir kalkınma açısından da ciddi tehditler oluşturmaktadır.

- *Ekonomik Eşitsizlik*; doğrusal ekonomi modeli, esasen kar odaklı bir yapıya sahip olup, gelir dağılımında adaletsizliklerin derinleşmesine ve sosyal

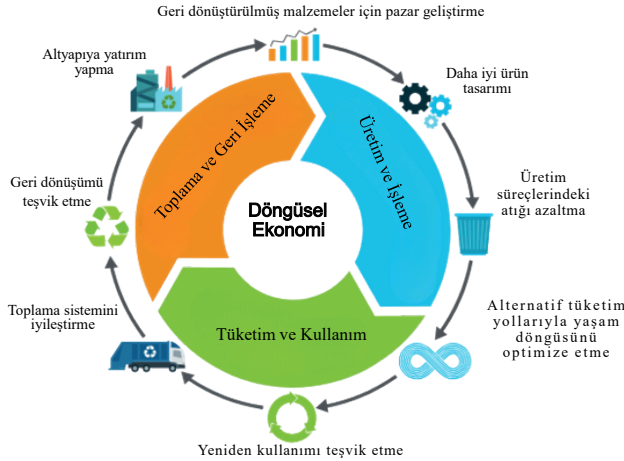
eşitsizliklerin artmasına zemin hazırlamaktadır. Kaynakların ve refahın adil paylaşımını sağlamaktan uzak olan bu sistem, toplumsal bütünlüğü zedeleyerek sosyal çatışmaları tetikleyebilir.

Günümüzde doğrusal ekonominin sürdürülebilir olmadığı açıkça ortaya çıkmış olup, bu kapsamda söz konusu sorunlar, ekonomik faaliyetlerin çevresel ve toplumsal boyutlarını dikkate alan daha sürdürülebilir, çevre dostu ve döngüsel ekonomi modellerinin benimsenmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Döngüsel ekonomi, kaynak verimliliğini artırmak, atık oluşumunu minimize etmek ve sosyal adaleti desteklemek suretiyle uzun vadeli sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada önemli bir alternatif sunmaktadır.

3. DÖNGÜSEL EKONOMİ

Döngüsel ekonomi, kaynakların etkin bir şekilde kullanıldığı, atık oluşumunun asgariye indirildiği ve ürünlerin yaşam döngüsünün uzatılarak ekonomik sistem içerisinde sürdürülebilir biçimde değerlendirildiği bir modeldir. Temel amacı, doğal kaynaklara olan bağımlılığı azaltmak ve mevcut kaynakları mümkün olduğunca uzun süre sistemde tutmaktır. Bu modelde ürünler tasarım aşamasından itibaren geri dönüştürülebilir, yeniden kullanılabilir veya tamir edilebilir şekilde planlanır. Döngüsel ekonomi, doğanın döngüsel yapısından ilham alır ve sürdürülebilirliği merkeze alır.

Şekil 2: Döngüsel Ekonomi

Kaynak: Circular economy. Circular Innovation Council. (2024, June 24). <https://circularinnovation.ca/circular-economy>

Döngüsel ekonomide temelde üç başlık altında oluşturulabilmektedir. Aşağıdaki şekil 2’de görüldüğü gibi, Üretim ve İşletme- Tüketim ve Kullanım-Toplama ve Geri İşleme süreçleri döngüsel ekonomiyi oluşturmaktadır. Toplama ve geri işleme sürecinden sonra tekrar üretim ve işleme aşamasına dönmektedir. Kaynakların tekrar tekrar kullanımıdır. Bu yüzden döngüsel ekonomiye dairesel ekonomi de denilmektedir.

Döngüsel ekonomi sistemlerinin etkin ve sürdürülebilir bir şekilde tasarlanabilmesi için üç temel politika öne çıkmaktadır (Fogarassy vd., 2017: 2–3):

- **Girdi İlkesi;** bu ilke, kaynak yönetiminde “stok yönetimi” yaklaşımı yerine “akış yönetimi” yaklaşımını benimsemektedir. Bu bağlamda, yenilenebilir kaynakların ve teknolojik malzemelerin depolanarak biriktirilmesi yerine, bu kaynakların sürekli ve dengeli bir biçimde akışının sağlanması hedeflenmektedir. Dolayısıyla döngüsel ekonomi, yenilenebilir (örneğin toprak yenilenmesi) ve yenilenemeyen kaynakların (örneğin ikincil hammaddeler) sürekliliğini güvence altına alacak mekanizmaların geliştirilmesine öncelik verir. Bu hedefe ulaşmak için, malzeme döngülerinin sürekliliği sağlanmalı ve özellikle hizmet temelli değer üretimi ön plana çıkarılarak, malzeme kullanımının azaltılması teşvik edilmelidir. Böylece, ürünlerin yalnızca fiziksel varlıkları değil, sağladıkları işlevler temelinde de ekonomiye katkıları değerlendirilmektedir.

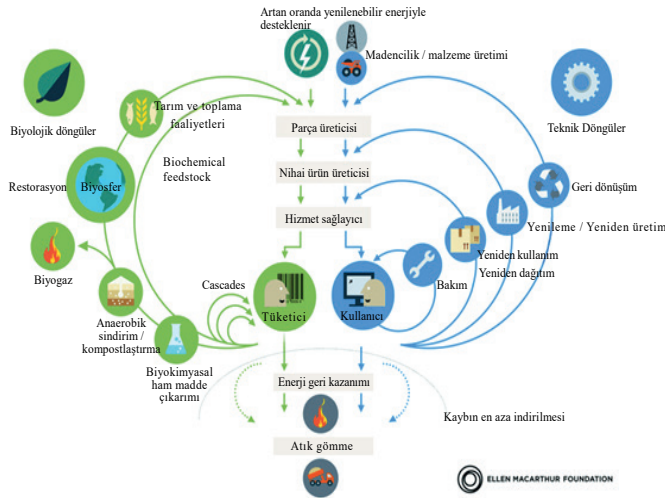
- **Döngüleri Sürdürme İlkesi;** bu ilke, döngüsel ekonominin temelinde yer alan biyolojik ve teknolojik döngülerin sürekliliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Söz konusu döngüler, belirli uzunluklarda ve ölçeklerde işleme-kte olup, ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliğini destekleyen sistemsel kapanışları mümkün kılar. Ekonomik büyüme ve üretim kapasitesi, mevcut kaynakların miktar ve verimliliği ile doğrudan ilişkili olduğundan, döngü temelli yaklaşımlar üretim sistemlerinin çevresel etkilerini azaltırken uzun vadeli kaynak güvenliğini de sağlar. Bu çerçevede, biyolojik döngülerin (örneğin toprak besin döngüsü, su döngüsü) kısa çevrimler yoluyla doğaya geri kazandırılması temel bir hedeftir. Diğer yandan teknolojik döngülerde, ürünlerin geri kazanımı, yeniden üretimi, onarımı ve modernize edilmesi yoluyla kaynaklar mümkün olan en uzun süre sistem içerisinde tutulur ve teknolojik ilerleme ile uyumlu şekilde yeni ürün yaşam döngüleri oluşturulur.

- **Çıktılar İlkesi;** bu ilke, sistem verimliliğini artırmak ve olumsuz dışsallıkları en aza indirmek amacıyla önleyici stratejilere odaklanmaktadır. Sürdürülebilir çıktı yönetimi kapsamında arazi kullanım planlaması, su ve gürültü kirliliğinin azaltılması, toksik maddelerden kaçınılması ve halk sağlığının teşvik edilmesi gibi çevresel ve sosyal açıdan kritik konular ele alınmaktadır. Bu uygulamaların başarılı olabilmesi için yerel kaynakların etkin kullanımı büyük önem taşır. Özellikle, çıktının azaltılması yönündeki

önleyici tedbirler, sistem genelinde kaynak verimliliğini artırarak çevresel etkilerin azaltılmasına katkıda bulunur.

Bu ilkeleri tamamlayıcı bir yaklaşım olarak, tüketim malzemelerinin teknik döngülerden biyolojik döngülere yönlendirilmesi ve içerdiği değerli hammaddelerin çıkarılmadan önce farklı uygulamalarda yeniden kullanılması yönündeki stratejiler, onarıcı ve sürdürülebilir bir döngüsel ekonomi anlayışını güçlendirmektedir. Bu yaklaşımlar sayesinde, hem biyolojik hem de teknolojik döngüler içerisindeki ürün ve malzemelerin ekonomik sistemde nasıl dolaştığı daha bütüncül bir şekilde değerlendirilebilir. Şekil 3, bu süreci görselleştirerek, teknolojik ve biyolojik besin temelli ürünlerin ve materyallerin ekonomi içerisindeki döngüsel hareketini açıklamaktadır.

Şekil 3: Dairesel Ekonomi: Onarıcı Bir Endüstriyel Sistem Tasarımı

Kaynak: Ellen MacArthur Foundation. (2013). Towards the circular economy Vol. 1: an economic and business rationale for an accelerated transition. P. 25.

Şekil 3'te görüleceği gibi, üretimle elde edilen ürünler ve malzemelerden oluşan teknik besinler, öncelikli olarak bakım ve onarım süreçleri aracılığıyla döngüsel sistemde tutulmaktadır. Bu süreçleri takiben, söz konusu ürünlerin ikinci el piyasaları gibi kanallar üzerinden 'yeniden kullanım' ya da 'yeniden dağıtım' yoluyla değerlendirilmesi mümkündür. 'Yenileme' veya 'yeniden üretim' döngüsü ise, arızalı bileşenlerin onarılacak ya da değiştirilerek ürünün işlevsel hale getirilmesini ya da kullanım ömrünü tamamlamış ürünlerin bazı parçalarının çıkarılarak yeni ürünlerde kullanılmasını kapsar. Bu tür işlemler genellikle, nihai ürünün kalitesini güvence altına almak amacıyla kalite kontrol süreçlerini içerir ve bu ürünler çoğunlukla garanti kapsamında

piyasaya sunulur (Piscicelli ve Ludden 2016:1307).

Döngüsel ekonomi bağlamında üç temel unsur öne çıkmakta ve bu unsurlar literatürde farklı düzeylerde ele alınmaktadır. İlk ve en çok tartışılan unsur, **“tasarım gereği döngüsellik”** ilkesidir. Tasarım odaklı bu yaklaşım, döngüsel ekonominin yapısal temelini oluşturur ve kaynakların etkin yönetimini mümkün kılar. İkinci unsur ise görece daha az tartışılan ancak oldukça kritik olan, **malzeme döngüleri ile para ve finans sistemleri arasındaki yakın ilişkidir**. Üçüncü ve çoğunlukla göz ardı edilen unsur ise, döngüsel ekonomi kavramının **daha bütünsel bir yaklaşımla ele alınarak belirli bir dünya görüşü ya da “düşünsel çerçeve” ile nasıl ilişkilendirildiğidir**. Bu yaklaşım, ekonomiyi mekanik bir sistemden ziyade, birbirine bağlı ve etkileşim hâlinde olan canlı bir sistem olarak yorumlamaktadır. Bu sistemsel perspektif, yalnızca doğal ve sosyal sermayeyi tüketen değil, aynı zamanda bu sermayeleri onaran ve yeniden üreten bir ekonomik anlayışı öne çıkarır (Webster 2021:115).

Bu bağlamda, döngüsel ekonomi; kısa vadeli kâr maksimizasyonunu önceleyen, mevcut varlıkların spekülâtif amaçlarla yeniden yatırıldığı ve kaynakların tükenmesine yol açan **rant temelli doğrusal ekonomi modeline** alternatif olarak, her ölçekte **yenileyici, üretken ve sürdürülebilir** bir ekonomik yapı oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu bütüncül bakış açısı, döngüsel ekonominin yalnızca çevresel değil, aynı zamanda sosyal ve finansal boyutlarını da dikkate alan çok katmanlı bir dönüşüm paradigması olduğunu ortaya koymaktadır.

Ellen MacArthur Vakfı, döngüsel ekonomik sistemleri oluşturmak veya yeniden tasarlamak için gereken dört ana nokta veya temel mekanizmayı belirlemiştir (Ellen MacArthur Foundation, 2015: 5-9). Bunlar;

- *Yenileme ve yeniden canlandırma planlama sürecidir*; malzemelerin geri kazanılabilirliği, yalnızca ürünlerin yaşam döngüsünün son aşamasında etkili olmamalı; aynı zamanda girişimcilerin ve üreticilerin atık oluşumunu önleyici temel yetkinliklere sahip olmasını da desteklemelidir. Bu bağlamda, **uzun ömürlü ve yeniden kullanılabilir ürünlerin tasarımı**, döngüsel ekonominin temel unsurlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Döngüsel ürün tasarımına yönelik bilgi birikiminin geliştirilmesi, bu alanda uygulanabilir yöntemlerin ve stratejilerin oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

- *Yeni, yenilikçi iş modellerinin tanıtımı*; döngüsel ekonomi bağlamında, yeni ve yenilikçi iş modellerinin geliştirilmesi önemli bir dönüşüm alanı olarak öne çıkmaktadır. Günümüzde birçok yeni girişim, ürün satışına dayalı geleneksel modellerin ötesine geçerek, **hizmet temelli işlevlerin kullanımı yoluyla tüketici taleplerini karşılamaya** odaklanmaktadır. Bu doğrultuda, en fazla dikkat çeken ve potansiyel vadeden yaklaşımlardan biri **“paylaşım**

ekonomisi” kavramıdır. Paylaşım ekonomisi, ürün ve kaynakların bireysel mülkiyet yerine ortak kullanıma sunulmasını teşvik eden bir model olup, hem ekonomik hem de çevresel açıdan kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlamaktadır. Bu model, kullanıcıların ürünleri yalnızca sahiplenmek yerine, **daha yüksek kullanım oranlarına ulaşmak amacıyla paylaşımlarını ve erişim temelli çözümleri tercih etmelerini** öngörmektedir.

- *Ters döngüler ve kademeler*; döngüsel ekonomi modeli, temel olarak iki ana unsur üzerine inşa edilmiştir. Bunlardan ilki, **biyolojik döngülerin ve bu döngü süreçlerinin korunmasına** odaklanır. Bu bağlamda, biyolojik materyal akışlarının sistem içerisinde **sürekli hareket hâlinde tutulması**, yani çevrimin sürekliliğinin sağlanması birincil öncelik olarak değerlendirilmektedir. Döngüsel ekonominin temel amaçlarından biri, **organik materyallerin birincil doğal kaynaklara** — özellikle toprak, su ve besin maddelerine — **tam anlamıyla geri dönüştürülmesini** sağlamaktır. Bu hedef doğrultusunda sistem, ürünlerin ve bileşenlerinin **kullanım ömürlerini mümkün olduğunca uzatmayı**, böylece **atık oluşumunu yapısal olarak önlemeyi** amaçlamaktadır. Bu tür ters döngü mekanizmaları, sadece çevresel sürdürülebilirliği değil, aynı zamanda kaynak verimliliğini de artırarak, bütüncül bir ekonomik ve ekolojik denge yaratmayı hedefler.

- *Kolaylaştırıcılar ve elverişli sistem koşulları*; döngüsel ekonomi çerçevesinde geliştirilen çözümler, genellikle **ürün yaşam döngüsü boyunca veya farklı sektörler arasında iş birliklerinin ve bağlantıların kurulmasını** gerektirir. Bu bağlamda, ortak kaynak kullanımına dayalı iş modelleri ile bilgi paylaşımı, ortak eğitim faaliyetleri, pazarlama iş birlikleri ve benzeri **kolektif eylem biçimleri** döngüsel ekonomi uygulamalarında yaygın olarak benimsenmektedir. Bu tür çok paydaşlı yapıların oluşturulması, döngüsel sistemlerin sürdürülebilirliğini güçlendirmekte ve kaynak verimliliğini artırmaktadır. Öte yandan, döngüsel ekonomik modellerin **operasyonel düzeyde daha düşük risk profiline** sahip olduğu da dikkat çekicidir. Özellikle kaynak teminindeki belirsizlikler, ham madde maliyetlerinde yaşanan dalgalanmalar ve piyasa istikrarsızlıkları gibi dışsal faktörler, döngüsel iş modellerini benimseyen girişimciler için daha az tehdit oluşturur. Çünkü bu modeller, kaynakların yerel ve yeniden kullanılabilir biçimlerde temin edilmesini temel alır ve böylece dışa bağımlılığı azaltır. Sonuç olarak, döngüsel ekonomi yalnızca çevresel sürdürülebilirlik açısından değil, aynı zamanda **ekonomik dayanıklılık** bakımından da avantajlı bir yapı sunar.

Atıkların yeni bir ürünün girdisi olarak kullanılması, üretimin sürdürülebilirliği, kaynakların yeniden kullanımı, tamiri, paylaşım ekonomisinin ön plana çıkması gibi faktörler döngüsel ekonomiyi doğrusal ekonomiden ayıran temel özelliklerdir. Dolayısıyla döngüsel ekonomi hem çevresel hem de ekonomik açıdan birçok avantaj sağlamaktadır. Döngüsel ekonomi

uygulamasıyla, hammadde ihtiyacı azalır, daha az enerji kullanılır, yeni istihdam alanları ortaya çıkar, karbon salınımı ve kirlilik azalır.

Döngüsel ekonomi modeline geçişin yalnızca çevresel sürdürülebilirlik açısından değil, aynı zamanda **ekonomik faydalar ve istihdam olanakları** bakımından da önemli kazanımlar sağladığı çeşitli çalışmalarla ortaya konmuştur. Örneğin, sadece **malzeme tasarrufunun** ekonomik katkısının yıllık **1 trilyon ABD dolarını aşabileceği** tahmin edilmektedir. Bu bağlamda, ürünlerin yenilikçi biçimlerde yeniden kullanımı, aşırı üretimin sınırlandırılması ve geri dönüşüm süreçlerinin sistematik hale getirilmesi, kaynak verimliliğinin artırılmasının yanı sıra **yeni istihdam alanlarının oluşması**na da zemin hazırlamaktadır.

Özellikle geri dönüşüm sektörü, döngüsel ekonominin istihdam yaratma kapasitesini somut biçimde ortaya koymaktadır. Nitekim sadece **Avrupa Birliği (AB)** sınırları içerisinde, geri dönüşüm faaliyetlerinin yaklaşık **500.000 kişilik bir istihdam** sağladığı belirtilmektedir. Bu veriler, döngüsel ekonominin yalnızca sanayileşmiş ülkelerde değil, aynı zamanda gelişmekte olan ekonomilerde de **şirketler ve tüketiciler açısından olumlu ekonomik etkiler** yaratabileceğini göstermektedir. Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu'nun (ITUC) verilerine göre, döngüsel ekonomiye yönelik küresel geçiş süreci, **dünya genelindeki yaklaşık 600 milyonluk iş açığının kapatılmasına** katkı sunabilecek potansiyele sahiptir (Roleders, 2021: 235).

Bu durum, döngüsel ekonomi yaklaşımlarının yalnızca çevre politikalarının değil, aynı zamanda **istihdam ve sosyal refah politikalarının da stratejik bir bileşeni** haline gelmesi gerektiğine işaret etmektedir.

4. DÖNGÜSEL EKONOMİNİN DÜNYA GENELİNDE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Yukarıda da belirtildiği üzere, döngüsel ekonomi, kaynak verimliliğini artırarak atık oluşumunu en aza indirmeyi ve malzeme döngülerini mümkün olduğunca uzun süre sistemde tutmayı amaçlar. Bu yaklaşım, birçok ülke ve şirket tarafından farklı ölçeklerde hayata geçirilmiştir. Aşağıda, döngüsel ekonomiye dair dünya genelinden bazı dikkat çekici uygulama örnekleri yer almaktadır.

Avrupa Komisyonu, Avrupa'daki bölgelerde ekonomik dönüşümü teşvik etmek amacıyla revize edilmiş yasal düzenlemeleri içeren bir Döngüsel Ekonomi Paketi kabul etmiştir. Çin, Japonya, Güney Kore ve Amerika Birleşik Devletleri gibi birçok dünya bölgesinde, küresel rekabet gücünü artıracak, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi teşvik edecek ve yeni istihdam yaratacak bir Döngüsel Ekonomiye doğru gidilmektedir. **Döngüsel Ekonomi, biyolojik ve teknik malzemelerin tüketim süreçlerini optimize etmeyi amaçlayan**

ve ekonomik büyümeyi sürdürülebilir kılan bir kalkınma stratejisi olarak değerlendirilmektedir. Bu iki bileşen, döngüsel ekonominin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için stratejik öneme sahiptir. Uygulamanın ilk aşaması, üretim zincirlerinde ve tüketim alışkanlıklarında kapsamlı ve derinlemesine bir dönüşümü gerektirmektedir. Döngüsel ekonomi yaklaşımı, malzemelerin ekonomik sistem içinde daha uzun süreli dolaşımını sağlamanın yanı sıra, endüstriyel sistemlerin yeniden tasarlanmasını ve malzeme ile atık yönetiminin etkin biçimde teşvik edilmesini öngörmektedir (Marino ve Pariso, 2016: 270).

Avrupa Birliği (AB), bu alanda lider bir rol üstlenmiştir. Avrupa Komisyonu, Temmuz 2014'te ilk döngüsel ekonomi paketini sunsa da, Mart 2015'te Komisyon, bu pakette yer alan atıkla ilgili yasa teklifini geri çekerek, döngüsel ekonominin tamamını kapsayacak daha iddialı bir teklife yer açtı. Eylem planı, plastikler, gıda atıkları, kritik hammaddeler, inşaat ve yıkım, biyokütle ve biyobazlı ürünler gibi çeşitli öncelikli alanlarda önlemler önererek, üretim ve tüketimden atık yönetimine ve ikincil hammadde pazarına kadar tüm döngüyü kapsayan somut ve iddialı bir eylem programı oluşturmayı amaçlamıştır. 2015 yılında kabul edilen döngüsel ekonomi paketi, Avrupa Parlamentosu tarafından 2018 yılında resmi olarak onaylanmıştır.

AB yönergeleri, atık yönetiminde bertarafı son seçenek olarak belirleyerek 2035 yılına kadar en az %65 atığın geri kazanılmasını hedeflemektedir.

Avrupa Birliği içerisinde, Polonya döngüsel ekonomi uygulamalarında başarılı ülkeler arasında yer almaktadır. Ülke, sürdürülebilir uygulamalara ve teknolojik yeniliklere olan güçlü bağlılığıyla dikkat çekmektedir. Polonya'daki girişimler, özellikle atık ısının geri kazanımı yoluyla ısıtma ve sıcak su hazırlama süreçlerinde %90'a varan enerji tasarrufu sağlamaktadır. Ayrıca, hava sistemleri gibi ileri teknoloji ürünlerin kullanımı, binalardaki enerji talebini ve sera gazı emisyonlarını önemli ölçüde azaltmaktadır. Polonya'nın döngüsel ekonomiye olan taahhüdü, atık yönetimi stratejilerinde de kendisini göstermekte; bu stratejiler verimlilik artışı, emisyon azaltımı ve maliyet tasarrufu hedeflerine odaklanmaktadır. Döngüsel ilkeler, geri dönüşüm sektöründe çevre dostu malzemelerin kullanımını ve sürdürülebilir uygulamaları ön plana çıkararak, Polonya'yı döngüsel çözümler alanında öncü bir aktör konumuna taşımaktadır (EU, 2023: 4).

Amsterdam Belediyesi, 2020 yılında atıkların tamamen ortadan kaldırıldığı ve vatandaşların refah içinde yaşadığı döngüsel bir ekonomi oluşturmayı hedefleyen radikal bir taahhütte bulunan ilk şehir olmuştur. Şehrin stratejik hedefleri doğrultusunda, 2030 yılına kadar yeni hammadde kullanımının yarı yarıya azaltılması planlanmakta olup, 2050 yılına kadar ise ekonomisinin tamamen döngüsel bir yapıya dönüştürülmesi amaçlanmak-

tadır (Amsterdam Circular 2020-2025 Strategy).

Bu hedeflere ulaşmak için Amsterdam, üç temel alanda israfı azaltmaya odaklanmaktadır: şehir sakinlerinin tükettiği gıda ürünleri, kullandıkları diğer tüketim malları ve kentsel çevrede gerçekleştirilen inşaat faaliyetleri. En kritik unsur ise, bireylerin ve işletmelerin mevcut “kullan-at” odaklı tüketim anlayışından “yeniden düşün-yeniden kullan” yaklaşımına yönlendirilmesidir. Bu paradigim değişikliği, döngüsel ekonominin benimsenmesinde toplumsal bilincin artırılmasına önemli katkı sağlamaktadır.

Amsterdam, döngüsel ekonomiye geçişi bir şehir politikası haline getirmiş ilk yerleşim yerlerinden biridir. 2050 yılına kadar tamamen döngüsel bir ekonomiye geçmeyi hedefleyen şehir, inşaat, biyolojik atık yönetimi ve tüketim alışkanlıklarının dönüştürülmesini kapsayan bir yol haritası geliştirmiştir. Sonuçta şehir genelinde atık miktarında azalma ve kaynak verimliliğinde artış gerçekleşmiştir.

İsveç, geri dönüşüm oranlarının en yüksek olduğu ülkelerden biridir. Hükümet, onarım hizmetlerine uygulanan KDV oranını düşürerek vatandaşları tamire teşvik etmektedir. Bunun sonucunda, elektronik atıkların miktarında düşüş ve yerel iş olanaklarında artış meydana gelmiştir.

Çin, sanayi bölgelerinde döngüsel ekonomiyi teşvik etmek amacıyla eko-sanayi parkları geliştirmiştir. Bu bölgelerde üretim fazlası atıklar başka firmalar tarafından hammadde olarak kullanılmaktadır. Kaynakların yeniden kullanımı sayesinde üretim maliyetlerinin azalması ve çevresel etkilerin azaltıldığı görülmektedir.

Finlandiya'nın kamuya bağlı inovasyon fonu olan Sitra, ülkenin döngüsel ekonomiye geçiş sürecini desteklemek amacıyla kapsamlı ve bütüncül stratejiler geliştirmiştir. Finlandiya, bu alanda dünyada ulusal düzeyde döngüsel ekonomi yol haritası hazırlayan ilk ülke olarak öncü bir konum elde etmiştir. Bu stratejik yaklaşım, yalnızca yeni iş modellerinin gelişimine zemin hazırlamakla kalmamış, aynı zamanda toplum genelinde döngüsel ekonomi farkındalığının artmasını da sağlamıştır.

Bunun yanı sıra, Sitra'nın liderliğinde yürütülen politikalar, sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile uyumlu ekonomik büyüme modellerinin benimsenmesini teşvik etmiş; sektörler arası iş birliğini artırarak yenilikçi uygulamaların yaygınlaşmasına olanak tanımıştır. Bu süreç, Finlandiya'nın ekonomik ve çevresel sürdürülebilirlik performansını güçlendirmiş ve döngüsel ekonominin ulusal politika gündemindeki önemini pekiştirmiştir.

Bir başka önemli örnek Danimarka'daki uygulamadır. Kalundborg, dünyanın en bilinen endüstriyel simbiyoz örneğidir. Farklı endüstriyel kuruluşlar birbirlerinin atıklarını kaynak olarak kullanmakta, bu sayede atık

üretimi en aza indirilmektedir. **Simbiyoz**, iki ya da daha fazla organizmanın (ya da sistemin) birbirine fayda sağlayacak şekilde bir arada yaşaması veya etkileşimde bulunması anlamına gelir. Bu kavram biyolojide ortaya çıkmış olsa da, **döngüsel ekonomi** ve **endüstriyel ekoloji** bağlamında da önemli bir yere sahiptir. Simbiyoz **endüstriyel kullanımı da**, farklı sektörlerden ya da işletmelerden kuruluşların, **atık, enerji, su veya yan ürünlerini birbirleriyle paylaşarak** verimlilik sağlamaları ve çevresel etkileri azaltmalarındır.

5. TÜRKİYE’DE DÖNGÜSEL EKONOMİ UYGULAMALARI

Türkiye’de döngüsel ekonomi kavramı son yıllarda daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır. Bu uygulamaların bazıları şunlardır;

- **Sıfır Atık Projesi:** Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı öncülüğünde başlatılan proje ile kamu kurumları ve özel sektör atıklarını ayrıştırma ve geri kazanım sistemleri kurmaya yönlendirilmiştir.

“Sıfır Atık” kavramı, israfın önlenmesi, kaynakların daha etkin kullanımı, atık miktarının minimize edilmesi, etkili toplama sistemlerinin oluşturulması ve atıkların geri dönüştürülmesini içeren kapsamlı bir atık önleme stratejisi olarak tanımlanmaktadır. Kaynakların sürdürülebilir ve verimli bir şekilde yönetimi, günümüzde kaçınılmaz bir gereklilik durumundadır. 1900 yılına göre bugün, kişi başına enerji tüketimi 3 katına, ham madde kullanımı 2 katına, dünya nüfusu ise 5 katına çıkmıştır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı 2017:3-4).

Hükümetler küresel ölçekte atık yönetimi ve geri dönüşümü teşvik eden politikaları arttırmaktadır. AB Döngüsel Ekonomi Eylem Planı atık azaltımına, AB Atık Çerçeve Direktifi ise 2035’e kadar belediye atıklarının en az %65’inin geri dönüştürülmesine odaklanıyor. Çin’in 2018’de “National Sword Policy” sonrası, Türkiye’nin plastik atık ticaretindeki rolü artmıştır. 2030’a kadar AB’deki tüm plastik ambalajların geri dönüştürülebilir, 2026 itibarıyla OECD üyesi olmayan ülkelere plastik atık ihracatının yasaklanması bekleniyor. Türkiye’de 2023’de toplam geri dönüşüm oranı %34,92’ye yükselmiştir. Sıfır Atık kapsamında 2035 yılında %60’a çıkarılması hedefleniyor (Eyparthenon 2025:6).

- **Geri dönüşüm sanayi:** Plastik, cam, kağıt gibi materyallerin geri kazanım oranı artmaktadır.

Türkiye’de 2017’de % 13 olan geri kazanım oranı 2021 yılında % 27,2’ye ; 2022 yılında % 30,13’e; **2023 yılında % 34,92’ye** yükselmiştir. Türkiye’nin bu konudaki hedefi, **2035 yılında %60’a** çıkarmaktır.

- **Sürdürülebilir tekstil:** Tekstil sektöründe geri dönüştürülmüş kumaşlar kullanılmaya başlanmıştır. Çünkü tekstil sektörü çevreye olumsuz etkileri en yüksek sektörlerden biridir.

Tekstil endüstrisi, lojistik ve enerji yoğun üretimi nedeniyle, yılda ortalama 1,2 milyar ton CO2 eşdeğeri sera gazı üretmektedir. Bu miktar, Dünya sera gazı (GHG) emisyonlarının yaklaşık %10'ununa denk gelmektedir ((Filho ve diğerleri, 2022).

Türkiye’de bu konuda atılan adımların olumlu olmasına rağmen, uygulamada tesislerin kapasitesi, teknik altyapı eksikliği, maliyet ve denetim kapasitesi gibi zorluklar gözlemlenmektedir. Ayrıca “atık mı ikinci el ürün mü?” gibi terimlerin tanımlanması, uluslararası standartlara uyum ve ihracat açısından belirsizlikler oluşturmaktadır.

- **Yeşil Mutabakat Uyum Projesi:** Türkiye, AB Yeşil Mutabakatına uyum süreci kapsamında döngüsel ekonomiyi gündemine almıştır.

Avrupa Birliği’nin iklim değişikliğiyle mücadele ve çevresel sürdürülebilirliği sağlama hedefi doğrultusunda geliştirdiği en kapsamlı ve güncel politika çerçevesi, Avrupa Yeşil Mutabakatı’dır. Bu mutabakat, Birliğin uzun vadeli vizyonu doğrultusunda, Avrupa kıtasının 2050 yılına kadar **karbon nötr** hâle gelmesini amaçlamaktadır. Temel hedef, sera gazı emisyonlarının azaltılmasını sağlamakla birlikte, bu çerçeve yalnızca **Emisyon Ticaret Sistemi’nin (ETS)** genişletilmesi ya da **Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM)** gibi karbon fiyatlandırma araçlarıyla sınırlı değildir.

Yeşil Mutabakat, aynı zamanda **temiz ve döngüsel ekonomiye geçiş, biyoçeşitliliğin korunması, çevresel koruma, güvenli ve erişilebilir enerji arzı, tarım ve ormancılıktan kaynaklanan emisyonların azaltılması, ulaşım sektöründe karbondioksit emisyon standartlarının geliştirilmesi, alternatif yakıtların teşvik edilmesi ve akıllı ulaşım sistemlerinin yaygınlaştırılması** gibi çok boyutlu politika alanlarını da kapsamaktadır. Ayrıca, toplumsal eşitsizliklerin azaltılması ve adil geçişin sağlanması amacıyla oluşturulan **Sosyal İklim Fonu** da, mutabakatın sosyal boyutunu güçlendiren önemli araçlardan biridir.

Bu yönleriyle Yeşil Mutabakat, Avrupa Birliği’nin yalnızca çevresel değil, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal dönüşümünü hedefleyen **bütüncül bir uyum stratejisi** niteliği taşımaktadır.

Türkiye, Avrupa Birliği’nin Yeşil Mutabakat sürecine uyum sağlamak amacıyla son yıllarda kapsamlı adımlar atmıştır. Bu kapsamda, 2021 yılında yayımlanan **Yeşil Mutabakat Eylem Planı** ile sanayi, ticaret, enerji ve çevre alanlarında dönüşüm süreci başlatılmıştır.

Yeşil Mutabakat Eylem Planına uyum için Ticaret Bakanlığı koordinasyonunda bir çalışma grubu kurulmuştur. Türkiye 2021 yılında **Paris İklim Anlaşması’nı onaylamış** ve **2053 net sıfır emisyon hedefini** açıklayarak uluslararası iklim taahhütlerini güçlendirmiştir. **Sınırdaki Karbon**

Düzenleme Mekanizması (SKDM) ve Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) gibi AB politikalarına hazırlık için mevzuat ve izleme altyapısı geliştirilmektedir. Bu sürece destek olmak amacıyla ihracatçı firmalara yönelik **Responsible Programı** ile yeşil dönüşüm projeleri desteklenmekte, ayrıca enerji, otomotiv, tekstil, inşaat ve tarım gibi sektörlerde yeşil üretim tekniklerinin benimsenmesi yönünde kamu-özel iş birlikleri teşvik edilmektedir.

Bununla birlikte, finansman ihtiyacı, teknik kapasite eksikliği ve mevzuat uyumu gibi zorluklar, Türkiye'nin Yeşil Mutabakat'a tam uyumunu kademeli ve sektör bazlı ilerleyen bir süreç hâline getirmektedir.

6. SONUÇ

Doğrusal ekonomi modeli, sınırsız kaynak kullanımı ve sınırlı atık yönetimi anlayışına dayanarak uzun yıllar ekonomik büyümeyi yönlendirmiştir. Ancak bu modelin çevresel, sosyal ve ekonomik açılardan sürdürülemez olduğu günümüzde açıkça ortaya çıkmıştır. Doğal kaynakların tükenmesi, atık birikimi, çevre kirliliği, iklim değişikliği ve ekonomik eşitsizlikler gibi sorunlar, bu sistemin artık işlemediğini göstermektedir.

Döngüsel ekonomi ise bu sorunlara çözüm üretmeyi amaçlayan, sürdürülebilir bir kalkınma modeli sunmaktadır. Kaynakların verimli kullanımı, atıkların yeniden değerlendirilmesi, ürün ömürlerinin uzatılması ve paylaşım ekonomisi gibi ilkeler sayesinde çevresel yük azaltılmakta, ekonomik fırsatlar yaratılmakta ve toplumsal refah artırılmaktadır. Ayrıca bu model, enerji verimliliği ve karbon salınımının azaltılması gibi iklim değişikliğiyle mücadelede doğrudan katkı sağlamaktadır.

Dünya genelinde Avrupa Birliği başta olmak üzere birçok ülke ve şehir, döngüsel ekonomi prensiplerini benimseyerek uygulamalar geliştirmiştir. Özellikle atık yönetimi, inşaat sektörü, gıda ve tekstil endüstrilerinde önemli dönüşümler yaşanmaktadır. Çin, İsveç, Hollanda, Danimarka, Finlandiya gibi ülkeler döngüsel ekonomi politikalarını stratejik planlarına entegre ederek örnek oluşturmuştur.

Türkiye'de ise son yıllarda **Sıfır Atık Projesi, geri dönüşüm yatırımları, sürdürülebilir üretim süreçleri** ve **Yeşil Mutabakat Eylem Planı** gibi adımlar atılmıştır. Ancak uygulamada çeşitli zorluklar mevcuttur: teknik altyapı eksiklikleri, mevzuat belirsizlikleri, finansman sorunları ve farkındalık düzeyinin yetersizliği gibi. Bu noktada, kamu, özel sektör ve sivil toplum iş birliğinde daha bütüncül ve kararlı bir stratejiye ihtiyaç duyulmaktadır.

Sonuç olarak, doğrusal ekonomi modeli artık sürdürülebilirliğini yitirmiştir. Küresel anlamda yaşanabilir bir gelecek, ancak döngüsel ekonomi

gibi yenilikçi ve çevre dostu yaklaşımlarla mümkün olacaktır. Bu dönüşüm, yalnızca çevre politikalarının değil, aynı zamanda **ekonomik kalkınma modellerinin de yeniden tasarlanması** zorunlu kılmaktadır. Türkiye'nin bu süreçte geri kalmaması, çevresel ve ekonomik rekabet gücü açısından kritik önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Amsterdam Circular 2020-2025 Strategy. (2020). Amsterdam Circular Public version. 2020 Municipality of Amsterdam.
- Circular economy. Circular Innovation Council. (2024, June 24). <https://circularinnovation.ca/circular-economy>
- Ellen MacArthur Foundation. (2013). *Towards the circular economy Vol. 1: an economic and business rationale for an accelerated transition*.
- Ellen MacArthur Foundation. (2015). *Towards a circular economy: Business rationale for an accelerated transition*. Ellen MacArthur Foundation Publisher. UK.
- EU. (2023). Circular Economy Success Stories. Industrial Success Stories,
- Ey Parthenon. (Nisan 2025). Atık Yönetimi ve Geri Dönüşüm Sektör Analizi. Küresel ve Türkiye Görünümü
- Filho, L. v.d. (September 2022). An overview of the contribution of the textiles sector to climate change. *Frontiers in environmental Science. Sec. Toxicology, Pollution and the Environment*. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2022.973102>
- Fogarassy C., Horvath B., Borocz B. (2017). The interpretation of Circular Priorities to Central European Business Environment With Focus on Hungary. *Visegrad Journal on Bioeconomy and Sustainable Development*. vol. 6, n: 1 p. 2–9. DOI: 10.1515/vjbsd-2017-0001
- Marino A., Pariso P. (May 2016). From Linear Economy to Circular Economy: Research Agenda . *International Journal of Research in Economics and Social Sciences*. Volume 6, Issue 5
- Piscicelli, L., and Ludden, G. (2016) The potential of Design for Behaviour Change to foster the transition to a circular economy, in Lloyd, P. and Bohemia, E. (eds.), *Future Focused Thinking - DRS International Conference 2016*, 27 - 30 June, Brighton, United Kingdom. <https://doi.org/10.21606/drs.2016.489>
- Roleders V. (2021). Characteristic Differences of Functioning of Linear and Circular Models of Economy. *Economics and organization of management*. (Nov. 2021), 235-242. DOI:<https://doi.org/10.31558/2307-2318.2021.4.21>.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2017). Sıfır Atık El Kitabı. T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü. Ankara
- Thibaut W. (2018). Exploring the role of independent retailers in the circular economy: a case study approach. 10.13140/RG.2.2.17085.15847.
- Webster, K. (2021). A Circular Economy Is About the Economy. *Circ.Econ.Sust.* 1, 115–126. <https://doi.org/10.1007/s43615-021-00034-z>

HAVACILIK SEKTÖRÜNDE KADIN İSTİHDAMI: DİNAMİKLER, SEÇİLİ ÜLKELER VE GELECEK PERSPEKTİFLERİ

“=====”

Melahat BATU AĞIRKAYA¹

¹ Doç.Dr., Iğdır Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Finansa Bankacılık ve Sigortacılık Programı E-mail: melahatagirkaya@hotmail.com

GİRİŞ

Havacılık, küresel ulaşım sisteminin temel bir parçasıdır. Bu nedenle ulusal ve küresel ekonomiler üzerinde önemli etkiye sahiptir. Havacılık tarihinde 17 ve 18 yüzyıllar ilk gelişmelerin yaşandığı önemli dönüm noktalarıdır. I. Dünya Savaşında uçak üretimleri, pilotlar eğitimlerinin yapılması ticari hava taşımacılığı ve posta taşımacılık dönemini başlatmıştır. Sonrasında hava kuvvetlerinin kurulması askeri havacılığın geliştirmiş ve bu durum sivil havacılığa katkı sağlamıştır. Havacılık sektöründe kadınların sektöre erişimi çeşitli nedenlerden dolayı engellenmiştir. Havacılık geleneksel anlayışına hâkim olan erkek egemen düşünce şekli, kadınların çalışma rollerini kısıtlamış ve bu alandaki çalışma oranını düşürmüştür. Böylece havacılık sektörü iş gücündeki boşlukları doldurmak ve yetenekli iş gücüne duyulan ihtiyacı karşılamak için önemli hale gelmiştir. Küresel havacılıktaki bu iş gücü açığı, kadınların havacılık sektörüne katılımını artırmanın ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur. Hava taşımacılık sektörü yüksek donanımlı teknoloji ve yüksek riskli olan bir ulaşım ağıdır. Bu nedenle sektörün başarısı hayatta kalma ve kaza riskinin sifıra indirgenmesine bağlıdır. Bunun için tehlikelerin ortadan kaldırılmasında alınan güvenlik önlemleri ve bu önlemlerin uygulanması önemlidir. Bu noktada kadın iş gücünün hızlı karar verme, acil iniş kabileyi ve kontrol uçuş yönetimi ve stresi altındaki performansları kazaların önlenmesinde öne çıkmaktadır. Havacılık sektörü gelişim sürecinde uçak, helikopter ve diğer hava araçları sayılarında önemli artışlar olduğu, buna bağlı olarak da dış ve iç hatlarda farklı kapasitelerde büyüme artışının yaşandığı görülmektedir. Uçak trafiğinin artmış olması kabin hizmetleri ve teknik hizmetler gibi mesleklerde kadın çalışan yoğunluğunu yükseltmiştir. Kadın çalışan sayısındaki bu artış, yolcu trafiğindeki yükseliş, turizm odaklı büyüme, havalimanı altyapı yatırımları, kargo taşımacılığındaki canlanma ve e-ticaret patlamasının birleşik etkisiyle açıklanmaktadır. Öte yandan, kadın pilot sayısının hâlâ düşük düzeyde kaldığı gözlemlenmektedir. Bu durum yüksek maliyetli eğitim, erkek mesleği algısı, aile/çocuk sorumluluğu, kültürel baskı ve havacılıkta rol modeli eksikliği gibi faktörlere bağlanmaktadır.

Resim 1. *Havacılıkta Kadın*

Kaynak: *Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü (DHMI, 2025).*

Dünya havacılık sektöründe, yükselen piyasa ekonomileri arasında Çin ve Hindistan ülkeleri dikkat çekmektedir. Türkiye’de havacılık sektörü, 2000’li yıllara kadar istenen düzeye ulaşamazken, 2003 yılı sonrasında önemli bir gelişme kaydetmiş; ancak kadınların sektördeki oranlarının oldukça düşük kaldığı görülmektedir. Kadınların iş gücüne katılımındaki zorluklar arasında, ücretlendirmedeki farklılıklardan kaynaklanan sorunlar ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, “Kadınlar ve İş Dünyası ve Hukuk Yasası” temelinde alt göstergelerle hazırlanan “Ücret Göstergesi” öne çıkmaktadır. Türkiye’de istihdamda kadın çalışanların eşit ücretlendirilmesi sağlanmışken, Çin, Hindistan ve Brezilya’da bu ilke uygulanmamakta ve yetersiz ücretlendirme yapılmaktadır.

Bu çalışma, havacılık sektöründe kadın istihdam dinamiklerini ve gelecek perspektiflerini Türkiye, Çin, Hindistan ve Brezilya özelinde araştırmaktadır. Bu kapsamda, öncelikle havacılık sektöründe kadın istihdamı ile geçmişten günümüze rolleri irdelenmiş ve tarihsel süreçte bazı görüşlere yer verilmiştir. İkinci olarak, havacılıkta kadın istihdam oranları, çeşitli veri tabanlarından elde edilen ikincil veriler ışığında ilgili göstergelerle incelenmiştir. Üçüncü kısımda, havacılık sektöründe kadınların karşılaştığı zorluklar ile gelecek perspektifindeki uygulamalara değinilmiştir. Dördüncü kısımda ise “Kadınlar ve İş Dünyası ve Hukuk Yasası” ile ücret göstergesi ele alınmıştır. Son olarak, çalışmanın sonuçlarına yer verilmiştir.

1.Havacılık Sektöründe Kadın İstihdamı ve Geçmişten Günümüze Roller

Havacılık, küresel ulaşım sisteminin temel bir parçası olup istihdam açısından ulusal ve küresel ekonomiler üzerinde önemli etkiye sahiptir (Mills vd, 2014: 3). Havacılık tarihinin ilk dönemi 17. Yüzyılın başları olarak kabul edilmektedir. 18. yüzyılın sonlarında, 1903’te, ABD’deki Wright kardeşlerin benzinli motorla gerçekleştirdiği uçuş ve adından Fransız Louis Blériot’un

motorlu bir uçakla Manş Denizi'ni aşması ilk denemeler arasındadır (Petrescu ve Petrescu, 2013: 7; Andreis, 2023: 400; Procacci ve Ammaturo, 2023: 263). Ardından Birinci Dünya Savaşında üretilen uçak modellerinin savaşı sonrası piyasaya sürülmesi ve pilotlar yetiştirilmesi ticari hava taşımacılığı ve posta taşımacılık (Wensveen, 2015: 74; Petrescu vd, 2017: 31) döneminin başlatmıştır. Yine birçok ülkede hava kuvvetlerinin kurulması askeri havacılığı geliştirmiş olması da sivil havacılığın gelişmesine katkı sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında jet motoru ve radarın ortaya çıkması yolcu uçaklarının geliştirilmesine olanak sağlamıştır (Petrescu vd, 2017: 31). Havacılık sektöründe kadınların sektöre erişiminde; havacılığın erkek egemen bir sektör olduğuna dair düşünceler, eğitimleri ve uçuş yetenekleri hakkındaki sergilenene olumsuz tavır, ekonomik olanaklar ve baskılar kadınların dışlanmasına neden olmuştur (Ferla ve Graham, 20129: 2). Wilbur Wright'ın *"Dünya havacılıkla ilgili olarak bizi düşünürse, kız kardeşimizi de hatırlamalıdır"* sözü havacılığın cesaret gerektirdiğini ancak bu niteliğine sadece erkeklerin sahip olduğuna dair düşüncesi, kadınların hava taşımacılığındaki rolünü uzun süre olumsuz etkilemiştir (Procacci ve Ammaturo, 2023: 264). Havacılıktaki geleneksel anlayış, sektörün ilk dönemlerinde erkek egemen bir alan olarak algılanmasına yol açmış ve kadınların yalnızca kabin ekibi rollerini üstlenmek zorunda kalmasına neden olmuştur (Yanıkoglu vd, 2020: 4). Bu genel inanış aynı zamanda havacılık mühendisleri, hava trafik kontrolörleri ve pilot gibi mesleklerde de kadın çalışanlara oranın düşük kalmasında etkin bir unsur olmuştur. Son yıllarda her ne kadar sektörde kadın çalışan sayısı artmış olsa da, hala erkeklerin baskın olduğuna dair söylemler mevcuttur (Yanıkoglu vd, 2020: 4). Sektörde pilotluk mesleğinin genellikle erkek mesleği olarak görülmesine yönelik tutumu ve inanç, kadın pilotların havacılık sisteminin erkeksi kültürüne uyum sağlama yönündeki yargılar, çeşitli eşitsizlikler ve performans kaybı yaratmıştır (Konrad vd, 2000: 112; Turney ve Bishop: 2004: 63; Parboteeah, vd, 2020:124; Vermeulen vd., 2009: 369). Pilotluk mesleğinin erkek mesleği olduğuna dair; Collier (1908) *"Kuş Adamlar"* başlıklı makalesi uçuşun cüretkâr ve erkeksi imajını ne derece güçlendirdiğine vurgu yapması ve yine Darwin'in evrim teorisinde bahsettiği; pilotların *"kuşlardan geldiği, insanın ise balıklardan geldiği ve asla uçamayacağı"* yöndeki düşüncesine yapılan atıf bunun destekler niteliktedir (Gibson, 2014: 12). Bütün bu olumsuzluklara karşın; havacılık tarihinde, Winifred Drinkwater ve Bessie Coleman (ticari pilot lisansına sahip ilk kadın), Harriet Quimby (Manş Denizi'ni geçen ilk kadın), Amelia Earhart (Atlantik'i tek başına geçen ilk kadın) ve Amy Johnson (İngiltere'den Avustralya'ya tek başına uçan ilk kadın) örnek girişimlere rastlanmaktadır (Ferla ve Graham, 2019: 7).

2.Güncel Durum: Havacılıkta Kadın İstihdam Oranları

Havacılık endüstrisinde potansiyel çalışan havuzu büyüdükçe iş gücündeki boşlukları dolduracak, yetenekli iş gücüne duyulan ihtiyacı karşılamak belki kolay olabilir. Bu nedenle teknik açıdan sektör, geleceği ve kendi büyümesi için gerekli olan yetenekleri çekmeye ve elde tutmaya çalışmaktadır. Bu yetenek havuzunda çok az kadın işgücü havuzu genişletmiş olsa da sayıca oldukça yetersiz kalmaktadır (Turney ve Maxtant, 2004: 5; Opengart ve Ison, 2016: 201). Bu söylemler dikkatte alındığında son yirmi yıldır havacılık sektöründeki kadınlar için umut verici gelişmelerin olmadığı görülmektedir (Keller vd. 2018). Ancak küresel havacılık da seyahat talebinin artması ve hava taşımacılığının her alanında yetenekli personele duyulan ihtiyaç iş gücü açığı noktasında, kadınların havacılık sektörüne katılımını artırmanın acil ihtiyacını vurgulamaktadır (Opengart ve Ison 2016: 201; Boeing: 2019; Diana ve Darenny, 2025: 809). Havacılık sektörü yüksek teknoloji ve yüksek riski olan bir ulaşım ağıdır. Günümüzde havacılık sektörün başarı ölçüsü hayatta kalma ve kaza riskinin sıfıra indirgenmesi ile belirlendiğinden, güvenlik önemli bir konu haline gelmiştir (Özer ve Erdem, 2022: 24). Tehlikeleri ortadan kaldırmak ancak alınan güvenlik önlemlerinin etkin olmasına bağlıdır. Ancak alınan bu güvenlik önlemlerine rağmen personelin kurallara uymaması önemli bir emniyet riski oluşturmakta ve kazalar yol açmaktadır (Uslu ve Dönmez, 2017: 273). Bu bağlamda sektörde insan kaynaklı kazaların önlemesi noktasında, Waterloo Üniversitesi 'in yaptığı bir araştırmanın sonuçları dikkat çekicidir. Araştırmada kadın pilotların stresli uçuş senaryolarında daha hızlı karar verdiği ve daha az hata yaptığı, durumsal farkındalıkları yüksek olduğu için acil inişlerde stabil ve kontrollü bir uçuş yönetimi sergiledikleri ve stres altındaki performanslarının oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir (SKD Türkiye: 2025). Bu araştırmanın sonuçlarından yola çıkarak kadın çalışan sayısının artırılmasının havacılık sektörüne fayda sağlayabileceğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda Türkiye'de kadın çalışanların istihdamının daha iyi anlaşılması noktasında genel olarak lisanslı teknik personel sayısı, yolcu trafiği ve uçak trafik sayılarının ilişkin detaylar Aşağıda verilmektedir (bkz, Tablo 1).

Tablo 1. Lisanslı Teknik Personel Sayısı

	2022	2023	Değişim %
Uçak ve Helikopter Pilotu	11.926	12.277	3
Diğer Hava Aracı Pilotları	744	875	18
Balon	575	654	14
Çok Hafif Hava Aracı	137	153	12
Planör	32	68	113
Öğrenci pilotlar	1385	1732	25
Toplam Pilot sayısı	14.055	14.884	

Kaynak: DHMİ

Tablo 1'e göre, 2022 yılında toplam pilot sayısı 14.055 iken, 2023'te 14.884'e yükselmiştir. Bu toplam içinde uçak ve helikopter pilotu sayısı bir önceki yıla göre %3'lük artış kaydetmiş; diğer hava aracı pilotlarında (drone vb.) ise %18'lik güçlü bir büyüme görülmüştür. Ardından, %113'lük rekor artışla planör pilotları, %25'lik yükselişle öğrenci pilotlar, %14'lük artışla balon pilotları ve %12'lik büyümeyle çok hafif hava aracı pilotları sırasıyla takip etmektedir. Havacılık sektörünün gelişmesinde yolcu trafiğinde gözlene artışlarda önemlidir. Aşağıda Türkiye yolcu trafiği belli yıllar esas alınarak verilmiştir (bkz, Tablo 2).

Tablo 2. Türkiye Yolcu Trafiği (2003, 2022-2023).

Yolcu Trafiği	2003	2022	2023
İç Hat	9.147.439	78.323.824	91.055.014
Dış Hat	25.296.216	103.465.515	122.950.966
Transit	0	436.192	227.005
Toplam	34.443.655	182.225.531	214.232.985

Kaynak: DHMİ

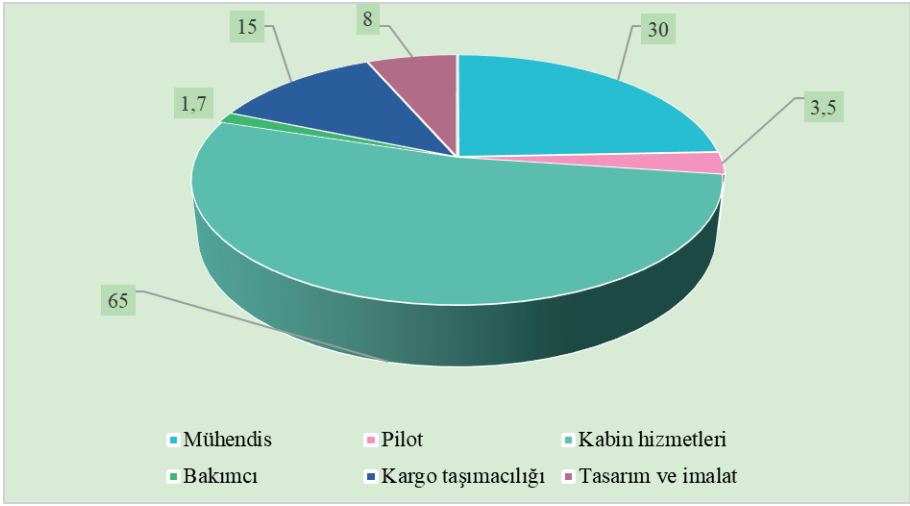
Tablo 2'de 2003 yılında iç hat, dış hat ve transit yolcu toplamı nazaran 2022 önemli bir artış sergilemiş ancak 2023 yılı sonunda ise 214.232.985 kişiye ulaşarak rekor kırmıştır. İç hat yolcu sayısı bir önceki yıla göre %16, dış hat yolcu sayısı ise %19 artmıştır. Dış hatlardaki bu güçlü büyüme, pandemi sonrası küresel turizm patlaması ve Türkiye'nin stratejik transit merkez rolü üstlenmesinden kaynaklanmaktadır. İç hatlarda ise yerel talebin ekonomik yöndeki baskıları ve deprem felaketi nedeniyle daha ılımlı bir artış göstermiştir (DHMİ: 2023). Havacılık sektöründe emniyet, kapasite durumu ve bu kapasiteye göre stratejik planlamanın yapılması, verimlilik ve büyüme amaçlarının gerçekleşmesinde uçak trafik kategorilerinin daha iyi anlaşılması önemlidir. Aşağıda Türkiye'nin uçak trafik kategorileri bakımından değerlendirilmesi verilmektedir (bkz, Tablo 3).

Tablo 3. Türkiye Uçak Trafik Kategorileri

Uçak Trafiği	2003	2022	2023
İç Hat	156.582	786.150	868.467
Dış Hat	218.405	786.150	813.328
Transit	154.218	702.476	485.224
Toplam	529.205	1.885.525	2.167.019

Kaynak: DHMİ, 2025

Tablo 3’de 2023 yılsonu itibarıyla, toplam uçak trafiği 2 milyon olarak gerçekleşmiştir. İç hat uçak trafiği önceki yıl göre %10, dış hat uçak trafiği %16, Transit uçak trafiği ise %22 artmıştır. Havacılık sektörü, erkek egemen bir alan olsa da, son yıllarda kadın istihdamında önemli artışlar olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle de sivil havacılık sektöründeki hızlı büyüme kadın çalışan oranını yükseltmiştir. Pilot, teknisyen, hava trafik kontrolörleri de dahil sektördeki her meslek grubunda kadın sayısı giderek artmaktadır (<https://www.airlinehaber.com/havacilikta-kadin-istihdami-artiyor/>). Aşağıda kadın havacıların havacılık sektöründeki oranları verilmektedir (bkz, Şekil 1).

Şekil 1. Kadın Havacıların Sektördeki Oranı (% , 2018)

Kaynak: DHMİ

Şekil 1’de, kadınların %65’inin kabin hizmetlerinde, %30’unun ise mühendis olarak çalıştığı görülmektedir. Artan yolcu trafiği ve turizm odaklı büyüme, kadınların kabin hizmetlerindeki yoğunluğunu belirleyen temel unsurlardır (DHMİ, 2023). Havacılık sektöründe havalimanı altyapı yatırımlarının artması kadın mühendis istihdamını önemli ölçüde yükseltmiştir (SHGM, 2023). Kargo taşımacılığında %15 kadın çalışan oranı ise, e-ticaret patlamasının doğrudan etkisiyle açıklanmaktadır (UAB, 2023). Tasarım ve imalat bölümünde %8 kadın oranı, yerli uçak projelerinde (Hürjet, Hürkuş) kadın çalışan olmasından kaynaklıdır (TUSAŞ, 2023). Havacılık sektörünün prestiji konumu olan pilotlukta ise kadınların %3,5 oranı ile çok düşük düzeyde kaldığı görülmektedir. Bunun nedenleri arasında yüksek maliyetli eğitim, erkek mesleği algısı, aile/çocuk sorumluluğu, kültürel baskı ve havacılıkta rol modeli eksikliği gibi faktörler yer almaktadır (THY, 2023; SHGM, 2023; IATA, 2023).

3. Havacılık Sektöründe Kadınların Karşılaştığı Zorluklar ve Gelecek Perspektifinde Uygulamalar

Kadınların havacılık sektöründeki katılımını ve kariyer gelişimini engelleyen faktörlerin başında, sektörde yeterince temsil edilmemesi gelmektedir. Havacılık sektöründeki kadınlar; deneyim farklılıkları, teknik rollerde yeteneklerinin sınırlı olduğu düşüncesi, aile sorumlulukları, rol modeli eksikliği, düşük iş memnuniyeti, değersiz görülme, önyargılar ve havacılığa özgü eril kültür nedeniyle kariyer ilerleme fırsatını engellemektedir. Bu eril kültür, uzun çalışma saatleri, yüksek stres, risk alma ve bireysel başarıya odaklanmayla karakterize edilmekte; iş-yaşam dengesine, ekip çalışmasına ve iş birliğine öncelik veren kadınlar için zorlayıcı olmaktadır (Nur ve Rahman, 2023: 134-120). Kadınlar havacılık sektöründe eğitim ve iş tecrübesinden daha az yararlanmakta böylece cinsiyete dayalı işlerde ödenen ücretin düşük olmasından olumsuz bir şekilde etkilenmektedirler (Güngör, 2023: 1109). Öte yandan havacılık sektöründe ön saflarda hizmet veren kabin ekibi ve diğer çalışanlar genelde duygusal emekçiler olarak nitelendirilir. Ancak duygusal emek teknik beceriyle aynı şekilde ölçülmediğinden bir avantaj yaratmamakta ve dolayısıyla da daha az ücretlendirilmeye yol açmaktadır (Harvey vd, 2019: 2). Küresel cinsiyet uçurumunu kapatmak, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmanın yanı sıra kadınların ekonomiye katılımını artırmak açısından da kritik öneme sahiptir. Bu doğrultuda son yıllarda yürütülen politikalarda daha çok kadın üst düzey yönetici uygulamaları öne çıkmaktadır. Politika oluşturma, güvenlik ve verimlilik alanlarında Federal Havacılık İdaresi (FAA) ile Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) öncü roller üstlenmektedirler (Fahmiasari, 2023: 192). Dahası, dünyanın en büyük havacılık şirketi Boeing, kadınların çeşitlilik, inovasyon ve ilerlemeyi sürdürülebilirlik perspektifinden güçlendirdiğini vurgulayarak, sektördeki varlıklarının gerekliliğini ifade etmektedir (Boeing, 2025).

4. Kadınlar ve İş Dünyası ve Hukuk: Ücret Göstergesi

Dünya havacılık sektöründe Çin ve Hindistan'ın sektörde hızlı büyümleri ile dikkat çeken ülkelere arasındadır. Çin ve Hindistan'ın yükselen piyasa ekonomileri sayesinde, hava yolcu talebinin karşılanmasında hizmet temelli bir ekonomiye geçiş yaptıkları görülmektedir. (Macit ve Macit, 2017: 79.76). Türkiye'de ise sivil havacılık sektörü, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren önem verilmesine rağmen diğer ulaştırma ağları kadar az öncelik verilmemiş ve 2000'li yıllara kadar istenilen seviyeye ulaşamamıştır. 2003 yılından sonra başlayan yükseliş trendi yolcu trafiği, uçak trafiği ve yük trafiğinde önemli bir oranda gelişmelere tanıklık etmiştir (Macit ve Macit, 2017: 79). Havacılık sektöründe işgücü potansiyeli geniş bir havuz olmasına rağmen kadınların sektördeki oranları çok azdır. Bu bağlamda Aşağıda kadınların genel olarak tüm sektörler bazında iş gücüne katılma oranları verilmektedir.

Tablo 4. Kadınların İş Gücüne Katılma Oranı (%)

Yıllar	Ülkeler			
	Türkiye	Çin	Hindistan	Brezilya
2019	34,3	61,3	26,5	55,3
2020	30,8	59,9	26	50,3
2021	32,8	61,2	27,7	52,5
2022	35	59,9	29,5	53,9
2023	35,8	59,9	31,2	53,2
2024	36,3	59,9	32,8	53

Tablo 4’de 2019-2024 arası dönemde kadınların iş gücüne katılımı oranı açısından ilk sıra da Çin yer almaktadır. Onu sırasıyla Brezilya, Türkiye ve Hindistan ülkelerinin izlediği görülmektedir. 2019 yılında Çin %61,3 oranı ile en yüksek işgücüne sahip iken Hindistan’ın %26,5 oranıyla düşük seviyede kalmıştır. İkinci sırada yer alan Brezilya 2019- 2023 arası dönemde istikrarlı bir seyir izlediği görülmektedir. Kadınların işgücüne katılımında, Türkiye’de %36,3 oranı ile Hindistan’a göre daha iyi durumda olduğu görülmektedir. Ülkeler arasında meydana gelen bu farklılıkların çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Çin’de kadınların yüksek iş gücüne katılımını etkileyen çeşitli unsurlar vardır. Bunlar arasında kadınları çalışmaya teşvik eden politikalar, yüksek eğitim seviyesi, hızlı sanayileşme, ihracat odaklı ekonomi, kırsal-kentsel göç hareketliliği ve etkin aile politikaları sayılabilir. Hindistan’da ise oranların düşüklüğünde, geleneksel aile yapısının kadınlara ev içi roller yüklemesi en belirleyici olanıdır. Brezilya’da ise kadın istihdam oranları perspektifinde hizmet sektörünün gelişimi, kentleşme ve artan eğitim fırsatları öne çıkmaktadır (ADB BRIEFS: 2016; GALLUP: 2025). Dünya havacılık sektörünün her geçen gün hızla gelişme göstermesinde özellikle son yıllarda Çin, Hindistan, Brezilya ve Türkiye’nin önemli bir ilerleme kat ettiği görülmektedir. Kadınlar ve İş Dünyası ve Hukuk yasası temelinde çeşitli alt göstergelerde hazırlanan ve uygulanan Ücret Göstergesi (1-100) arasında değerler alır. Bu göstergeden elde edilen bilgi çerçevesinden yapılan analizler, kadınları güçlendiren yasalar için güçlü bir ekonomik gerekçe oluşturmaktadır. Gösterge, yasa önünde eşitlik, ekonomik fırsat eşitliği ve kadınların ve erkeklerin eşit katılımının ağırlıklandırılmamış ortalaması ile hesaplanır. Kadınların güçlendirilmesinin ekonomik önemi göz önüne alındığında, söz konusu yasa hükümetlerin kadınların çalışmasını ve iş yapmasını engelleyen yasaları düzeltmesini teşvik etmektedir (Worldbank: 2025). Aşağıda Türkiye, Çin, Hindistan ve Brezilya ülkelerinin Ücret göstergesi (1-100) verilmektedir (bkz. Tablo 6).

Tablo 5. Kadınların Eşit Ücretlendirme Zorunluluğu (Ücret göstergesi 1-100)

Yıllar	Ülkeler			
	Türkiye	Çin	Hindistan	Brezilya
2019	●	●	●	●
2020	●	●	●	●
2021	●	●	●	●
2022	●	●	●	●
2023	●	●	●	●

Not: ● (Evet), ● (Hayır).

Kaynak: Worldbank

Tablo 5’de Türkiye 2019’dan 2023’e kadar olan dönem aralığında yasal çerçevede kadın çalışanların eşit ücretlendirilmesi zorunluluğuna dair yasayı kabul etmiştir. Ancak Çin, Hindistan ve Brezilya ülkeleri kadın çalışanların eşit ücretlendirilmesini kabul etmemektedir. Türkiye’de çalışanlar arasında eşit ücretlendirme ilkesi, Anayasa’nın 10. ve 55. maddeleriyle korunmaktadır. Bu ilke, 1967 ILO’nun 100 sayılı Eşit Ücret Sözleşmesi’nin onaylanmasıyla İş Kanunu’nun 5. maddesi cinsiyet temelli ücret ayrımcılığını yasaklama yasası güçlendirilmiştir. On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) kapsamında, cinsiyet temelli ücret farklarının önlenmesi hedefi; Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH 5) ulusal politikaya entegre edilmiştir (İş Kanunu, Mad: 5; Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: 2025; ILO: 2025). Çin Kadın Hakları Yasası Md. 45; Anayasa Md. 48 belirtildiği gibi erkekleri daha üstün tutmakta ve kadınların eşit ücretlendirilmesini kabul etmemektedir (http://en.moj.gov.cn/2023-12/15/c_948362.htm). Yine Hindistan 1950 yılında yürürlüğe giren Anayasası Md. 39(d) fıkrasında düzenlediği ücret yasasında erkek kadın ücretleri eşitlik sağlanmamıştır. (<https://constitutionnet.org/country/india>).

SONUÇ

Havacılık sektöründe yaşanan genel gelişmeler uçuş kategorilerinde, yolcu ve pilot sayılarında belirgin bir artışa yol açmıştır. Yolcu sayısındaki bu yükseliş, pandemi sonrası küresel turizmdeki patlamadan ve Türkiye’nin stratejik transit geçiş noktası konumundan kaynaklanmaktadır. Öte yandan, iç hatlarda yolcu trafiğinin dış hatlara kıyasla daha düşük seyretmesi, ekonomik nedenlerle talebin sınırlı kalması ve yakın tarihteki deprem felaketi gibi unsurlarla açıklanabilir. Toplam uçak trafiğindeki bu artış, beraberinde istihdam açığı doğurmuştur. Sektör erkek egemen bir alan olmasına rağmen son yıllarda kadın istihdamında kayda değer bir yükseliş gözlemlenmiştir. Sektörde kadınlar, ağırlıklı olarak kabin hizmetleri ve mühendislik rollerinde istihdam edilmekte olup, bu eğilim; artan yolcu trafiği ve turizm odaklı büyüme,

havalimanı altyapı yatırımları, e-ticaretin etkisiyle kargo taşımacılığındaki artış ile yeni uçak projeleri gibi faktörlerle ilişkilendirilmektedir. Prestiji yüksek bir meslek olan pilotlukta ise kadın çalışanların sayısı sınırlı kalmakta; bu durum, yüksek eğitim maliyeti, erkek algısı, aile ve çocuk sorumlulukları, kültürel baskılar ile rol modeli eksikliği gibi nedenlere bağlanmaktadır. Sektördeki kadın iş gücü, uluslararası ve ulusal düzeyde çeşitli düzenlemelerle korunmasına rağmen, sektöre girişte ücret farklılıklarından kaynaklı sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Eşit ücretlendirme açısından Türkiye Çin, Brezilya ve Hindistan'ın ülkelerine göre oldukça ileri düzeyde olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, kadınların havacılık sektöründeki karşılaştığı zorlukların aşılmasında alınacak tedbirler sorunların aşılmasında etkili olabilir. Sektörde kadınların temsilini artırarak güvenlik, inovasyon ve kârlılık üzerinde olumlu etki yaratılabilir. Rol model olabilecek kadın pilot profillerini öne çıkaran kampanyalar düzenlemek, aile dostu politikalar ile düzenleyici değişikliklere gitmek, cinsiyet eşitliği ve esnek çalışma modellerine dair çok yönlü yaklaşımlar benimsemek; kadın çalışan sayısını artırabilir. İlâveten, kadınların kariyer yapmasının önünü açan eğitim ve öğretim programları, sektöre özgü özel girişimler ile farkındalık kampanyaları düzenlemek suretiyle bakış açıları değiştirilebilir ve kadınların bu sektörde güçlendirilmesi teşvik edilebilir.

KAYNAKÇA

- Andreis, F. (2023). Increasing the Participation of Women in Aviation. Analysis and Strategies in a Male-Dominated Industry. SIDREA Series in Accounting and Business Administration (s. 399-410). içinde Springer.
- Boeing. (2025). <https://www.boeing.com.tr/press-releases/2023/uluslararasi-havacilikta-kadin-kurulusu-nun-turkiye-lansmani-yapildi> adresinden alındı
- Boeing. 2019. Pilot and Technician Outlook. Retrieved <https://www.boeing.com/commercial/market/pilot-technician-outlook/> adresinden alındı
- Çin Halk Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı. (2025). http://en.moj.gov.cn/2023-12/15/c_948362.htm adresinden alındı
- Diana, M., & Daren, P. (2025). Recognizing trends in industry and higher education: A women in aviation approach. *International Journal of Research in Management*, 7(1), 808-814. doi:<https://www.doi.org/10.33545/26648792.2025.v7.i1i.349>
- DHİMİ. (2025). [https://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/2023istatistikler\(2\).pdf](https://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/2023istatistikler(2).pdf) adresinden alındı
- Ferla, M., & Graham, A. (2019). Women slowly taking off: An investigation into female underrepresentation in commercial aviation. *Research in Transportation Business & Management*, 19, 100378. doi:<https://doi.org/10.1016/j.rtbm.2019.100378>
- Fahmiasari, H. (2023). Women in Aviation Transport Policy Making: Facts and Figures. The Contributing Factors and Initiatives to Overcome Women's Obstacles and Challenges in the Aviation Industry (s. 185-200). İçinde Springer.
- Female Labor Force Participation In Asia: Key Trends, Constraints, and Opportunities. ADB BRIEFS, No: 71. <https://www.adb.org/publications/female-labor-force-participation-asia>
- Gibson, E. (2014). *Flying is Changing Women! : Women Popularizers of Commercial Aviation and the Renegotiation of Traditional Gender and Technological Boundaries in the 1920s-30s*. Amherst: University of Massachusetts.
- Güngör, H. (2023). Sürdürülebilir havacılık için cinsiyet eşitliği: İstanbul'da kadın yöneticilerin bakış açısı. *bmij*, 11 (3), 1104-1120. doi: <https://doi.org/10.15295/bmij.v1>
- GALLUP. (2025). <https://news.gallup.com/poll/158501/china-outpaces-india-women-workforce.aspx> adresinden alındı
- Harvey, G., Finnear, J., & Greedharry, M. (2019). Women in aviation: A study of insecurity. *Research in Transportation Business & Management*, 31, 2-6. doi:<https://doi.org/10.1016/j.rtbm.2019.05.001>
- International Labour Organization: ILO. (2025). <https://www.ilo.org/> adresinden alındı

- Konrad, A., Corrigan, E., Lieb, P., & Ritchie, J. (2000). Sex differences in job attribute preferences among managers and business students. *Group and Organization Management*, 25(2), 108–131. doi:DOI: 10.1177/1059601100252002
- Macit, D., & Macit, A. (2017). Türkiye’de Sivil Havacılık Sektöründe İstihdamın Mevcut Durumu, Sorunları ve Sorunların Çözümüne Yönelik Öneriler. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 2(2), 74-85.
- Mills, A., Smith, J., & Bridg, D. (2014). eds. Absent aviators: Gender issues in aviation. Ashgate Publishing.
- Nur, N., & Rahman, N. (2023). The Contributing Factors and Initiatives to Overcome Women’s Obstacles and Challenges in the Aviation Industry. *Women in Aviation Management, Talent and Empowerment During Crisis Era* (s. 132-123). içinde Springer.
- Opengart, R., & Ison, D. (2016). A strategy for alleviating aviation shortages through the recruitment of Women. *Int. J. Aviation Management*, 3(2/3), 200-218.
- Özer, M., & Erdem, E. (2022). Drift Teorisi Bakış Açısıyla Havacılık Sektöründe Emniyet Kültürünü Şekillendirmek. *EBYÜ İİBF Dergisi*, 4(1), 23-41. doi: ebyuii-bfdergi.1056657.24-41
- Parboteeah, K., Bronson, J., & Cullen, J. (2005). (2005). Does national culture affect willingness to justify ethically suspect behaviors? A focus on the GLOBE national culture scheme. *International Journal of Cross Cultural Management*, 5(2), 123-138.
- Petrescu, R., & Petrescu, E. (2013). *The Aviation History or New Aircraft I Color* (1st Edn b.). Create Space.
- Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü. (2025). <https://web.shgm.gov.tr/tr/s/5685-ka-din-yukselir-turkiye-yukselir> adresinden alındı
- SKD Türkiye. (2025). <https://www.skdturkiye.org/esit-adimlar/yakin-plan/raporlar-ve-yayinlar/> adresinden alındı
- Turney, M. (2004). *Tapping Diverse Talent in Aviation: Culture, Gender, and Diversity*, Gower (1st Edition b.). London: Publishing, Ltd.
- Turney, M., & Bishop, J. (2004). *Women’s learning and leadership styles: Implications for air crews. Tapping diverse talents in aviation: Culture, gender, and diversity* (1st Edition b.). London: Routledge.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2025). . https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf adresinden alındı
- Uslu, S., & Dönmez, K. (2017). Hava Trafik Kontrol Kaynaklı Uçak Kazalarının İncelenmesi-Investigation of Accidents Related to Air Traffic Control. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 271-287.
- Wensveen, J. (2015). Air transportation: A management perspective . Ashgate Publishing.

World Bank. (2025). <https://genderdata.worldbank.org/en/indicator/sg-law-indx-py> adresinden alındı

Van, E., Wendt, H., & Euwema, M. (2010). 2010. Gender ratio, societal culture, and male and female leadership. *J. Occup. Organ. Psychol*, 83(4), 895-914.

Vermeulen, L.P., Schaap, P., Mitchell, J.I., Kristovics, A., 2009. Exploring the equivalence of the aviation gender attitude questionnaire for South African and Australian pilots: a cross-cultural comparison. (2009). *The international Journal of Aviation*, 19(4), 367-390. doi:10.1080/10508410903187604

Yanıkoglu, O., Kılıç, S., & Küçükonal, H. (2020). Gender in the cockpit: Challenges faced by female airline pilots. *Journal of Air Transport Management*, 86, 101823. doi.org/10.1016/j.jairtraman.2020.101823

http://en.moj.gov.cn/2023-12/15/c_948362.htm adresinden alındı

<https://constitutionnet.org/country/india> adresinden alındı

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4857&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden alındı

SÜRDÜRÜLEBİLİR EKONOMİK KALKINMA PERFORMANSININ CRISUS YÖNTEMİYLE ANALİZİ: ROMANYA ÖRNEĞİ

“ ”

Naci YILMAZ¹

¹ Doç. Dr. Doğu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü. ORCID ID: 000-0003-0107-6448. E-posta: nyilmaz@dogus.edu.tr

1.Giriş

Romanya, coğrafi olarak, Doğu ve Güneydoğu Avrupa'nın kesişim noktasında yer alır. Hem Balkanlar'a hem de Karpatlar'a kadar uzanan oldukça stratejik bir coğrafyaya sahiptir. Sınır komşuları, kuzey ve kuzeydoğuda Ukranya, doğuda Moldova, güneyde Bulgaristan, güneybatıda Sırbistan ve batıda Macaristan'dır. Sosyalist bloktan liberal ekonomik sisteme geçiş yapan Doğu Bloku ülkelerinden birisidir. Romanya 1947'den başlayarak 1989 yılına kadar 42 yıl boyunca sosyalist sistemle yönetilmiştir. Sosyalist sistemin "Romanya Devrimi" ile yıkılmasından sonra, liberal ekonomik sisteme geçiş yapmıştır. 2007 yılında, Bulgaristan ile birlikte, Avrupa Birliği'ne tam üye olmuştur. Ülkenin son yıllardaki ekonomik kalkınması yakın bölgesinde oldukça ilgi çekmektedir. Milli geliri, son beş yılda, yüzde 51 artarak 382,8 Milyar Dolar seviyesine yükselmiştir. Yaklaşık 19 milyon kişilik nüfusa sahip olan ülkenin, kişi başı milli geliri ise, 2020 yılındaki 13.3 Bin Dolar'dan, 2024 yılında 19.5 Bin Dolar'a artmıştır.

2015 yılında, Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını (UN SDGs for 2030) imzalamış ülkelerden biridir. Romanya bu amaçlara ulaşmak için ekonomik, sosyal ve çevresel alanlarda çalışmalarını sürdürmektedir. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA), 2015 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen ve 2030 yılına kadar dünya genelinde yoksulluğu sona erdirmeyi, gezegeni korumayı ve herkes için barış ve refahı sağlamayı hedefleyen 17 küresel hedeften oluşur. Bu amaçlar; yoksulluğu ve açlığı sona erdirmek, sağlıklı bireyler ve kaliteli eğitim sağlamak, toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek, temiz su ve sanitasyona erişimi artırmak, uygun fiyatlı ve temiz enerjiye ulaşımı sağlamak, insana yakışır iş ve ekonomik büyümeyi desteklemek, sanayi, inovasyon ve altyapıyı güçlendirmek, eşitsizlikleri azaltmak, sürdürülebilir şehirler ve topluluklar oluşturmak, sorumlu üretim ve tüketimi teşvik etmek, iklim değişikliğiyle mücadele etmek, deniz ve kara yaşamını korumak, barışçıl ve kapsayıcı toplumlar inşa etmek ve küresel iş birliğini güçlendirmek gibi alanları kapsar. SKA'lar, tüm ülkelerin ortak sorumluluğu altında, kimseyi geride bırakmadan daha adil, kapsayıcı ve yaşanabilir bir dünya inşa etmeyi amaçlar (Birleşmiş Milletler, 2015).

Bu çalışmanın amacı, Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma (SEK) ile ilgili 7 tane Sürdürülebilir Kalkınma Amacına (SKA) ulaşma bakımından Romanya'nın son 10 yıllık (2015-2024 dönemi) performansını ve bu performansı etkileyen kriterlerin önem derecelerini ölçebilmektir. Araştırma amacının gerçekleştirilebilmesi için çok kriterli karar verme (ÇKKV) yaklaşımı benimsenmiştir. Bu kapsamda, literatürde oldukça yeni olan CRISUS çok kriterli karar verme yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntem, performansı etkileyen kriterlerin önem ağırlıklarını belirlemek için uygulanmıştır.

Çalışmanın giriş kısmından sonra, BM sürdürülebilir kalkınma performansının ölçümü ile ilgili çok kriterli karar verme yaklaşımlarını içeren literatürün bir özeti yapılmıştır. Daha sonra çalışmada kullanılan analiz yöntemi hakkında açıklamaların yer aldığı “yöntem” bölümü yer almıştır. Bunun ardından, araştırma ile ilgili bulguların yer aldığı “uygulama ve bulgular” bölümü bulunmaktadır. Yöntemin doğruluğu “karşılaştırmalı analiz” bölümünde test edilmiştir. Çalışmanın en önemli bulgularını özetleyen ve yönetsel önerileri içeren “tartışma ve yönetsel öneriler” bölümünden sonra, “sonuç” bölümü yer almıştır.

2.Literatür Özeti

Literatürde Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları içinde ekonomiyle doğrudan ilgili olan 7 tane Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma amaçlarını kriter olarak kullanan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte, ülkelerin sürdürülebilir kalkınma amaçlarının ÇKKV (MCDM) yöntemleri kullanılarak ölçüldüğü çalışmalar mevcut olup, bu çalışmalardan güncel olanların bir özeti aşağıda sunulmaktadır.

Sousa ve diğerleri (2021), SKA hedeflerine ulaşılmasına odaklanan kararları destekleyen ÇKKV yöntemleri hakkında sistematik bir literatür taraması yapmışlardır. Bu doğrultuda, 2016-2020 yılları arasında yayınlanmış 143 bilimsel makale SCOPUS tabanından seçilmiş ve incelenmiştir. ÇKKV yöntemlerinin karmaşık bağlamlarda yaygın olarak benimsenmesi, karar vericilerin, sürdürülebilir kalkınma ile ilgili çok boyutlu sorunları MCDM yöntemleriyle çözmelerine yardımcı olabileceklerini doğrulamaktadır.

Burhan (2024), 2013-2022 yılları arasında AB ülkelerine odaklanarak SKA-9 performansını değerlendirmiştir. SKA-9 performansını etkileyen kriterler şunlardır: c1: “Sanayiden kaynaklanan hava emisyon yoğunluğu”, c2: “Araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) için gayri safi yurt içi harcama”, c3: “Çevresel mal ve hizmetler sektöründe brüt katma değer”, c4: “Yüksek hızlı internet kapsamı”, c5: “Avrupa Patent Ofisi’ne patent başvuruları”, c6: “Ar-Ge personeli”, c7: “İç yolcu taşımacılığında otobüs ve trenlerin payı”, c8: “İç yük taşımacılığında demiryolu ve iç su yollarının payı”, c9: “Yükseköğretim kazanımı”. VIKOR ve MAIRCA sıralama yöntemleriyle birlikte hibrit bir kriter ağırlıklandırma yaklaşımı (CRITIC-ENTROPY) kullanmıştır. İsveç, SDG 9 performansında başı çekerken, onu Hollanda, Almanya, Danimarka ve Finlandiya izlemiştir. Buna karşılık, Romanya CRITIC-VIKOR sıralamasında ortalama 20.sırada, ENTROPY-MAIRCA sıralamasında ise ortalama 19.sırada yer almıştır.

Ersoy ve arkadaşları (2026), 2019-2021 yılları arasında 27 AB ülkesinde sürdürülebilir kalkınma düzeyini değerlendirmiştir. Analiz için MPSI ve RAPS MCDM yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada 17 SKA ile ilgili 15

gösterge analiz edilmiştir. 27 AB ülkesine ilişkin veri sınırlamaları nedeniyle SKH 6 (temiz su ve sanitasyon) ve SKH 15 (karada yaşam) göstergeleri değerlendirme dışı bırakılmıştır. 27 AB ülkesi, c1: “Sosyal transferlerden sonra parasal yoksulluk riski altındaki kişiler”, c2: “Tarımsal araştırma ve geliştirmeye devlet desteği”, c3: “Cinsiyete göre karşılanmamış tıbbi muayene ve bakım ihtiyacı”, c4: “Cinsiyete göre yükseköğretime erişim”, c5: “Üst düzey yönetici pozisyonlarında kadınların sahip olduğu pozisyonlar”, c6: “Sektörlere göre brüt nihai enerji tüketiminde yenilenebilir enerjinin payı”, c7: “Kişi başına düşen reel GSYİH”, c8: “Sektörlere göre Ar-Ge’ye yapılan gayri safi yurt içi harcama”, c9: “Satın alma gücü kişi başına düzeltilmiş GSYİH”, c10: “Belediye atıklarının geri dönüşüm oranı”, c11: “Yeni binek otomobillerden km başına ortalama CO2 emisyonu”, c12: “net Sera gazı emisyonları”, c13: “Bölgeye göre mükemmel su kalitesine sahip yüzme alanları”, c14: “Yolsuzluk Algı Endeksi”, c15: “Gayri safi milli gelirin payı olarak resmi kalkınma yardımları” kriterlerine göre değerlendirilmiştir. MPSI yöntemiyle belirlenen kriter önem ağırlığı sıralamasında, c10: “Belediye atıklarının geri dönüşüm oranı” kriteri en yüksek önem ağırlığına sahip kriter olarak ortaya çıkmıştır. RAPS yöntemiyle yapılan sıralama sonucu, İsveç, Hollanda ve Almanya’nın en iyi performans gösterenler ülkeler olduklarını göstermiştir. Karşılaştırılan ülkelere biri de Romanya olup, Romanya sıralamada 27 ülke içerisinde 25.sırada yer alabilmiştir.

Şengönül, (2025) çalışmasında, 18 tane G-20 ülkesinin, 2022-2024 arasındaki dönemde, sürdürülebilir rekabet performanslarını entegre edilen ÇKKV yöntemleriyle karşılaştırmıştır. Çalışmada, sürdürülebilir rekabet endeksi kapsamında belirlenen altı kriter belirlenmiştir. Bu kriterler, “c1-doğal sermaye”, “c2-kaynak yoğunluğu”, “c3-sosyal sermaye”, “c4-entelektüel sermaye”, “c5-ekonomik sürdürülebilirlik” ve “c6-yönetişim” olarak saptanmıştır. Kriter ağırlıklarının belirlenmesinde entegre CRISUS ve MAXC yöntemleri kullanılırken, ülkeler PIV yöntemi kullanılarak karşılaştırılmıştır. Entegre CRISUS ve MAXC yönteminin uygulanmasından sonra, “c4-entelektüel sermaye” kriterinin sürdürülebilir rekabet performansını belirleyen en önemli kriter olduğu ortaya çıkmıştır. Buna karşılık, “c6-yönetişim” kriterinin en az önemli olduğu saptanmıştır. PIV yönteminin uygulanması sonucu Birleşik Krallık, en yüksek performans gösteren, Güney Afrika en düşük performans sergileyen ülkeler olmuştur.

Koca (2025), G-20 ülkelerinin 2024 yılındaki inovasyon performanslarını ölçmek ve karşılaştırmak için ÇKKV yöntemlerinden LOPCOW ve GIA yöntemlerini kullanmıştır. Çalışmada, “K1-Kurumlar”, “K2-Beşeri Sermaye ve Araştırma”, “K3-Altyapı”, “K4-Pazar Gelişmişliği”, “K5-İş Dünyası Gelişmişliği”, “K6-Bilgi ve Teknoloji Çıktıları”, “K7-Yaratıcı Çıktılar” performans kriteri olarak seçilmişlerdir. LOPCOW ağırlıklandırma yöntemi

uygulamasından sonra, “K4-Pazar Gelişmişliği” kriterinin en önemli kriter olduğu ortaya çıkmıştır.

3.Yöntem

Çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri, Sürdürülebilir Kalkınma (SK) konularına ilişkin karar problemleri de dahil olmak üzere çeşitli alan ve disiplinlerde yaygın olarak kullanılmaktadır (Sousa and others, 2021)

CRiterion Importance Based on Sum of Squares (CRISUS) yöntemi oldukça yeni bir kriter ağırlıklandırma yöntemidir. Adalar & Işık (2025) tarafından önerilmiştir. Kriter ağırlıklarının objektif olarak hesaplanması için geliştirilen yöntem, çok kriterli karar verme tekniklerinden biridir. Yöntem, karelerin ve standart sapmanın toplamına dayalı istatistiksel bir yaklaşım kullanmaktadır. Yöntemin birkaç önemli avantajı vardır; Uzman görüşüne dayanmayan bir ağırlıklandırma yöntemi olduğundan öznelliği azaltarak karar sonuçlarının tutarlılığını ve güvenilirliğini artırır. Hesaplamanın basitliği, karmaşık yazılımlara gerek duymadan hızlı ve doğru değerlendirmelere yol açmaktadır. Ayrıca, nesnel matematiksel ilkelere dayandığından şeffaflığı önemli ölçüde artırır. Son olarak, çok sayıda kriter ve alternatife sahip karmaşık karar problemlerinde bile makul ve sağlam sonuçlar ürettiğinden büyük ölçekli uygulamalar için uygundur. Yöntemin adımları aşağıda anlatılmaktadır;

Adım 1. Başlangıç performans matrisinin (X_{ij}) oluşturulması. Bu matris m kadar alternatif ($A_1, A_2, \dots, A_m$), n kadar kriter ($C_1, C_2, \dots, C_n$) içermektedir.

$$X_{ij} = \begin{bmatrix} X_{11} & \dots & X_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ X_{m1} & \dots & X_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Adım 2. Birinci normalize matrisin (X^*_{ij}) hesaplanması. Toplam Eucclidean uzaklığına göre başlangıç performans matrisi için vektör normalizasyonu yapılır. Normalizasyon işleminde fayda odaklı kriterler için 2 numaralı denklem, maliyet odaklı kriterler için 3 numaralı denklem kullanılır.

$$x^*_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m x_{ij}^2}} \quad (2)$$

$$x^*_{ij} = 1 - \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m x_{ij}^2}} \quad (3)$$

Adım 3. İkinci normalize matrisin (S) elde edilmesi. İkinci normalize matrisin tüm elemanlarının kendi sütun toplamına bölünmesi ile [0-1] aralığına indirgenmesi yapılır. Bunun için (4) numaralı denklem kullanılır.

$$s_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \quad (4)$$

Adım 4. Her kriterin kareler toplamının (p_j) bulunması. İkinci normalize matrisin her bir elemanının karelerinin toplamı (5) numaralı denklem yardımıyla hesaplanır.

$$p_j = \sum_{i=1}^m s_{ij}^2 \quad (5)$$

Adım 5. Her kriterin standart sapmasının (σ_j) hesaplanması. Birinci normalize matrisin her bir elemanının standart sapması hesaplanır.

Adım 6. Kriterlerin ağırlık katsayılarının (w_j) bulunması. Bunun için (6) numaralı denklem kullanılır.

$$w_j = \frac{\sigma_j p_j}{\sum_{j=1}^n \sigma_j p_j}, \quad \sigma, p = 1, 2, \dots, n \quad (6)$$

4.Uygulama ve Bulgular

Romanya'nın Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma (SEK) performans kriterlerinin, performansındaki önem ağırlıklarının belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, sürdürülebilir ekonomik kalkınma ile doğrudan ilintili olan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından 7 tanesi kriter olarak seçilmiştir. Bu kriterler; Amaç-1 (Yoksulluğa Son: Yoksulluğun her türlüünün her yerde önlenmesi), Amaç-2 (Açlığa Son: Gıda güvenliği ve beslenme güvenliğinin daha iyi sağlanması, sürdürülebilir tarımın desteklenmesi ve açlığın sona erdirilmesi), Amaç-3 (İyi Sağlık ve Refah: Refahın teşvik edilmesi ve her yaşta sağlıklı yaşamın sağlanması), Amaç-8 (İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme: Kapsayıcı, sürdürülebilir ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin teşvik edilmesi, herkes için insana yakışır iş ve tam ve üretken istihdam), Amaç-9 (Sanayi, İnovasyon ve Altyapı: Kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşmeyi teşvik etmek, dayanıklı altyapı sistemleri inşa etmek ve yenilikçiliği sağlamak), Amaç-11 (Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar: İnsan yerleşimlerini ve şehirleri güvenli, kapsayıcı, sürdürülebilir ve dayanıklı hale getirmek) ve son olarak , Amaç-12 (Sorumlu Tüketim ve Üretim: Sürdürülebilir

üretim ve tüketim uygulamalarının güvence altına alınması)'dir. Birleşmiş Milletler Örgütünün 2030 yılı Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları içinde SEK ile doğrudan ilintili olan ve bu çalışmada sürdürülebilirlik performansında dikkate alınan amaçlar aşağıdaki tabloda ayrıca gösterilmiştir.

Tablo 1. Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınmayla (SEK) ilgili Performans Kriterleri (SKA)

Kriter Kodu	Kriter İsmi (SKA)
K ₁	Amaç 1: Yoksulluğa Son
K ₂	Amaç 2: Açlığa Son
K ₃	Amaç 3: İyi Sağlık ve Refah
K ₄	Amaç 8: İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme
K ₅	Amaç 9: Sanayi, İnovasyon ve Altyapı
K ₆	Amaç 11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar
K ₇	Amaç 12: Sorumlu Tüketim ve Üretim

Romanya'nın 2015-2024 yıllarına ait seçilmiş Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına yönelik Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma (SKA-SEK) performansına ait Sürdürülebilir Kalkınma Raporunda (Sachs et al, 2025) yer alan performans endeks değerleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. Romanya'nın SKA-SEK Endeks Değerleri

Yıl	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇
2015	97,01	66,39	78,82	79,67	51,16	89,54	71,31
2016	97,26	67,41	79,48	80,10	52,99	89,54	70,59
2017	97,79	71,26	79,20	78,97	54,44	88,95	69,40
2018	98,11	73,15	80,12	79,24	55,84	89,32	69,08
2019	98,56	71,76	80,76	80,01	57,26	89,94	69,18
2020	98,44	67,86	80,68	78,68	57,83	90,22	68,81
2021	98,65	70,17	81,11	79,74	60,67	90,40	68,22
2022	98,75	66,97	81,50	79,21	62,70	90,37	68,78
2023	98,79	66,97	80,86	79,64	63,62	90,71	69,68
2024	98,87	66,97	80,98	79,86	64,04	90,71	68,97

Kaynak: Financing Sustainable Development to 2030 and Mid-Century: Sustainable Development Report 2025 (Sachs et al, 2025).

Yöntemin uygulamasında ilk adım olarak, başlangıç performans matrisi oluşturulmuştur. Aşağıdaki tabloda yer alan başlangıç performans matrisinde alternatiflerin (yıllar) sayısını gösteren $m=10$ ve kriterlerin (Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları) sayısını gösteren $n=7$ 'dir. Böylece matrisin toplam eleman sayısı, $m \cdot n = 10 \cdot 7 = 70$ 'dir. Kriterler bazında maksimum ve minimum değerler hesaplanmıştır. Ayrıca sütun toplamı alınmıştır. Aşağıda başlangıç performans matrisi görülmektedir.

Tablo 3. Başlangıç performans matrisi

	Max K_1	Max K_2	Max K_3	Max K_4	Max K_5	Max K_6	Max K_7
2015	97,01	66,39	78,82	79,67	51,16	89,54	71,31
2016	97,26	67,41	79,48	80,10	52,99	89,54	70,59
2017	97,79	71,26	79,20	78,97	54,44	88,95	69,40
2018	98,11	73,15	80,12	79,24	55,84	89,32	69,08
2019	98,56	71,76	80,76	80,01	57,26	89,94	69,18
2020	98,44	67,86	80,68	78,68	57,83	90,22	68,81
2021	98,65	70,17	81,11	79,74	60,67	90,40	68,22
2022	98,75	66,97	81,50	79,21	62,70	90,37	68,78
2023	98,79	66,97	80,86	79,64	63,62	90,71	69,68
2024	98,87	66,97	80,98	79,86	64,04	90,71	68,97
Min	97,0	66,4	78,8	78,7	51,2	88,9	68,2
Max	98,9	73,2	81,5	80,1	64,0	90,7	71,3
TOPLAM	982,2	688,9	803,5	795,1	580,6	899,7	694,0

Kaynak: Sustainable Development Report (Sachs et al, 2025)

Karar matrislerinde genellikle kriterler fayda odaklı ya da maliyet odaklı olarak ikiye ayrılır. Fayda odaklı kriterler Max., maliyet odaklı kriterler ise Min. olarak gösterilir. Max. olarak belirtilen kriterlerin sayısal değeri ne kadar yüksekse, banka performansı o kadar yüksek olacaktır. Min. olarak belirlenen kriterler için tersi sözkonusu olur. Bu çalışmada, kriterlerin tümü Max. olarak belirlenmiştir. Min. olarak belirlenen herhangi bir kriter yoktur. Yukarıdaki tabloda, kriterlerin maksimum, minimum ve toplam değerleri de gösterilmektedir.

Yöntemin uygulamasında, ikinci adım olarak, birinci normalize matrisin oluşturulması aşaması gerçekleşmiştir. Bu aşamada öncelikle, başlangıç performans matrisindeki elemanların karelerinin toplamı alınmıştır. Daha sonra kriter bazında elde edilen bu sayıların toplamı hesaplanmıştır. Bu adımda, en son elde edilen toplamın karekökünün alınmasıdır. Bu işlemlerin sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4. Kareler toplamı ve toplamın karekökü

	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇
2015	9411,3	4407,9	6212,2	6347,2	2617,1	8016,6	5085,7
2016	9460,1	4544,3	6317,1	6416,2	2807,6	8016,6	4982,8
2017	9562,4	5077,7	6272,0	6235,9	2963,7	7911,6	4815,9
2018	9625,3	5351,0	6418,9	6278,2	3117,8	7977,8	4772,6
2019	9713,5	5149,5	6522,5	6402,1	3278,9	8088,9	4785,8
2020	9690,3	4604,4	6508,9	6190,6	3344,5	8139,1	4734,9
2021	9730,8	4924,2	6579,3	6359,2	3681,4	8172,7	4653,8
2022	9752,0	4485,4	6641,7	6274,4	3931,3	8167,1	4731,2
2023	9759,0	4485,4	6538,1	6342,7	4047,2	8228,8	4855,6
2024	9774,5	4485,4	6557,5	6377,0	4101,4	8228,8	4757,3
TOPLAM	96479,2	47515,2	64568,3	63223,5	33891,0	80948,0	48175,7
Toplamın karekökü	310,61	217,98	254,10	251,44	184,10	284,51	219,49

İkinci adımın ikinci kısmında, birinci normalize matris düzenlenmiştir. Bu adımda, vektör normalizasyonu yapılmış, kriterlerin tümü fayda odaklı olduğundan, 2 numaralı denklem kullanılmıştır. Ayrıca, kriter bazında standart sapma hesaplanmıştır. İşlem sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 5. Birinci normalize matris

	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇
2015	0,3123	0,3046	0,3102	0,3168	0,2779	0,3147	0,3249
2016	0,3131	0,3093	0,3128	0,3186	0,2878	0,3147	0,3216
2017	0,3148	0,3269	0,3117	0,3141	0,2957	0,3126	0,3162
2018	0,3159	0,3356	0,3153	0,3151	0,3033	0,3139	0,3147
2019	0,3173	0,3292	0,3178	0,3182	0,3110	0,3161	0,3152
2020	0,3169	0,3113	0,3175	0,3129	0,3141	0,3171	0,3135
2021	0,3176	0,3219	0,3192	0,3171	0,3296	0,3177	0,3108
2022	0,3179	0,3072	0,3207	0,3150	0,3406	0,3176	0,3134
2023	0,3180	0,3072	0,3182	0,3167	0,3456	0,3188	0,3175
2024	0,3183	0,3072	0,3187	0,3176	0,3479	0,3188	0,3142
TOPLAM	3,1622	3,1605	3,1621	3,1622	3,1535	3,1622	3,1620
Standart sapma	0,0020	0,0107	0,0034	0,0018	0,0235	0,0020	0,0040

Üçüncü adımda, ikinci normalize matris düzenlenmiştir. Burada birinci normalize matriste elde edilen değerler kriter bazında sütun toplamlarına oranlanmış ve böylece [0-1] aralığına indirgenmiştir. Bunun için (4) numaralı denklem kullanılmıştır. Matris değerleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6. İkinci normalize matris

	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇
2015	0,0988	0,0964	0,0981	0,1002	0,0881	0,0995	0,1028
2016	0,0990	0,0979	0,0989	0,1007	0,0913	0,0995	0,1017
2017	0,0996	0,1034	0,0986	0,0993	0,0938	0,0989	0,1000
2018	0,0999	0,1062	0,0997	0,0997	0,0962	0,0993	0,0995
2019	0,1003	0,1042	0,1005	0,1006	0,0986	0,1000	0,0997
2020	0,1002	0,0985	0,1004	0,0990	0,0996	0,1003	0,0991
2021	0,1004	0,1019	0,1009	0,1003	0,1045	0,1005	0,0983
2022	0,1005	0,0972	0,1014	0,0996	0,1080	0,1004	0,0991
2023	0,1006	0,0972	0,1006	0,1002	0,1096	0,1008	0,1004
2024	0,1007	0,0972	0,1008	0,1004	0,1103	0,1008	0,0994
TOPLAM	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000

Dördüncü adımda, her kriterin kareler toplamı hesaplanmıştır. İkinci normalize matrisin her bir elemanının karelerinin toplamı (5) numaralı denklem yardımıyla hesaplanmıştır. İşlem sonuçları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 7. Kareler toplamı

	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇
2015	0,0098	0,0093	0,0096	0,0100	0,0078	0,0099	0,0106
2016	0,0098	0,0096	0,0098	0,0101	0,0083	0,0099	0,0103
2017	0,0099	0,0107	0,0097	0,0099	0,0088	0,0098	0,0100
2018	0,0100	0,0113	0,0099	0,0099	0,0093	0,0099	0,0099
2019	0,0101	0,0109	0,0101	0,0101	0,0097	0,0100	0,0099
2020	0,0100	0,0097	0,0101	0,0098	0,0099	0,0101	0,0098
2021	0,0101	0,0104	0,0102	0,0101	0,0109	0,0101	0,0097
2022	0,0101	0,0095	0,0103	0,0099	0,0117	0,0101	0,0098
2023	0,0101	0,0095	0,0101	0,0100	0,0120	0,0102	0,0101
2024	0,0101	0,0095	0,0102	0,0101	0,0122	0,0102	0,0099
TOPLAM	0,1000	0,1001	0,1000	0,1000	0,1006	0,1000	0,1000

Beşinci ve altıncı adımda, sırasıyla daha önce hesaplanan standart sapma değerleri ile kareler toplamı değerleri birlikte değerlendirilerek kriter ağırlık katsayıları bulunmuştur. Bunun için (6) numaralı denklem kullanılmıştır. Son aşamada, kriter ağırlık değerleri exceldeki “rank” fonksiyonuna göre büyüklüklerine göre sıralanmıştır. İşlem sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 8. Kriter ağırlıkları (w)

	K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6	K_7
Puanı	0,0002	0,0011	0,0003	0,0002	0,0024	0,0002	0,0004
Ağırlık	0,0426	0,2251	0,0709	0,0371	0,4976	0,0429	0,0837
Sıra	6	2	4	7	1	5	3

CRISUS objektif ağırlıklandırma yöntemin uygulanması sonucunda, Romanya'nın son 10 yıllık sürdürülebilir ekonomik performansını (SEK) belirleyen sürdürülebilir kalkınma amaçları (SKA) arasında aşağıdaki önem sıralaması ortaya çıkmıştır:

Tablo 9. SKA önem sıralaması

SEK performans kriterleri önem sıralaması = $k_5 > k_2 > k_7 > k_3 > k_6 > k_1 > k_4$

= Amaç 9 > Amaç 2 > Amaç 12 > Amaç 3 > Amaç 11 > Amaç 1 > Amaç 8

Bu denklemi, Bu 7 kriterin (SKA'nın) Romanya'nın SEK performansını belirlediğini varsaydığımızda, SEK performansını belirleyen faktörler ve etki katsayıları şeklinde aşağıdaki şekilde gösterebiliriz:

Tablo 10. SEK Performansı belirleyicileri ve etki düzeyleri

SEK performansı = $0.0426k_1 + 0.2251k_2 + 0.0709k_3 + 0.0371k_4 + 0.4976k_5 + 0.0429k_6 + 0.0837k_7$

Böylece, Romanya'nın son 10 yıllık sürdürülebilir ekonomik kalkınma performansında en etkili kriterin, K_5 kodlu "Amaç-9:Sanayi, İnovasyon ve Altyapı" kriteri olduğu saptanmıştır. Bu kriterin ülkenin ekonomik sürdürülebilirlik performanstaki ağırlığı yüzde 49,76'dur. Yani performansın neredeyse yarısı bu kriter tarafından belirlenmiştir. İkinci en önemli performans kriteri, K_2 kodlu "Amaç-2: Açlığa Son" kriteri olmuştur. Bu kriterin ülkenin ekonomik sürdürülebilirlik performanstaki ağırlığı yüzde 22,51'dir. Üçüncü sırada, K_7 kodlu "Amaç-12: Sorumlu Tüketim ve Üretim" kriteri yer almaktadır. Bu kriterin ülkenin ekonomik sürdürülebilirlik performanstaki ağırlığı yüzde 8,37'dir. Ülkenin sürdürülebilir kalkınma performansını en az etkileyen belirleyici ise, K_4 kodlu "Amaç-8: İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme" kriteri olmuştur. Bu kriterin performanstaki ağırlığı sadece % 3,71'dir.

5.Karşılaştırmalı Analiz

Romanya'nın Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına ulaşma performansını etkileyen başlıca ekonomik kriterlerin önem düzeylerini belirlemek için yapılan bu çalışmada uygulanan yeni CRISUS ağırlıklandırma yönteminin sağlamlığını test etmek için karşılaştırmalı analiz yapılmıştır.

Bu kapsamda, literatürde sıkça kullanılan diğer objektif çok kriterli karar verme tekniklerinden WENSLO, MPSI, ENTROPI, MEREC ve IDOCRIW yöntemleri uygulanmıştır. Aynı veriler üzerinden kriter ağırlıkları yeniden hesaplanmıştır. Öteki yöntemlerin uygulanmasıyla elde edilen kriter önem ağırlıkları ile bu çalışmada uygulanan CIRSUS yöntemiyle elde edilen kriter önem ağırlıkları arasındaki ilişkiyi gösteren PEARSON korelasyon katsayıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 11. Karşılaştırmalı Analiz sonuçları

	CRISUS	WENSLO	MPSI	ENTROPI	MEREC	IDOCRIW
K₁	0,0426	0,0054	0,00678	0,14287	0,0532	0,1779
K₂	0,2251	0,2126	0,17020	0,14286	0,1578	0,0303
K₃	0,0709	0,0185	0,01853	0,14287	0,0826	0,1219
K₄	0,0371	0,0097	0,00515	0,14287	0,0454	0,3654
K₅	0,4976	0,7130	0,76730	0,14279	0,5371	0,0150
K₆	0,0429	0,0063	0,00687	0,14287	0,0491	0,1837
K₇	0,0837	0,0345	0,02517	0,14287	0,0747	0,1058
PEARSON(*p<0.10)	1,00**	0,99**	0,98**	-0,98**	0,98**	-0,68

Yukarıdaki tabloya göre, diğer beş objektif ağırlıklandırma yöntemiyle hesaplanan kriter önem ağırlıkları ile CRISUS yöntemiyle hesaplanan kriter önem ağırlıkları arasında güçlü ve genelde pozitif bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Böylece karşılaştırmalı analiz sonuçlarına göre, bu çalışmada kullanılan ve oldukça yeni olan CRISUS yönteminin yüksek doğrulukla sağlam sonuçlar verdiği ortaya çıkmıştır. **K₅** kodlu “Amaç-9: Sanayi, İnovasyon ve Altyapı” kriteri, CRISUS yönteminde olduğu gibi, WENSLO, MPSI ve MEREC yöntemleriyle de en yüksek ağırlığa sahip kriter olarak belirlenmiştir. Tüm kriterler ENTROPI yönteminde nerdeyse eşit ağırlığa sahip olmuşlardır. Ancak, CRISUS yöntemiyle ters şekilde, IDOCRIW yönteminde **K₄** kodlu “Amaç-8: İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme” kriteri en önemli kriter olarak saptanmıştır. Diğer yöntemlerle ilişkinin gücünü ve yönünü gösteren Pearson korelasyon katsayısı WENSLO yöntemiyle % 99 olarak çok yüksek düzeydedir. Diğer iki yöntem, MPSI ve MEREC ile olan korelasyon ilişkisi de %98 düzeyinde, oldukça yüksek çıkmıştır. Buna karşın ENTROPI yöntemiyle ilişki, son derece güçlü ama negatif yönde (%-98) bulunmuştur. Bunda, her iki yöntem arasındaki hesaplama farkının yanı sıra, analiz edilen data değerleri arasındaki mutlak uzaklığın düşük oluşu, etkili olabilir. ENTROPI yöntemini de kapsayan IDOCRIW yöntemiyle olan ilişki, normal düzeyde ancak negatif yöndedir.

6. Tartışma ve Yönetmel Öneriler

Bu araştırmada, Romanya'nın son 10 yıllık dönemdeki sürdürülebilir ekonomik kalkınmasını etkileyen kriterlerin performanstaki önem ağırlıkları ÇKKV yöntemlerinden CRISUS yöntemi uygulanarak bulunmuştur. Birleşmiş Milletler tarafından 2015 yılında kabul edilen 2030 yılında gerçekleşmesi hedeflenen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından 7 tanesi doğrudan ekonomik kalkınma ile ilgili görüldüğünden, sürdürülebilir ekonomik kalkınma performansı kriteri olarak analize dahil edilmiştir. Her ne kadar, BM tarafından belirlenen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının tümünün, sürdürülebilir kalkınma için son derece önemli ve gerekli olduğu kabul edilse de, özellikle ekonomik kalkınmada ön plana çıkan kriterler arasında bir ağırlık farkının olup olmadığı merak edildiğinden, bu çalışma yapılmıştır. CRISUS yöntemi uygulandığında, Sanayi, İnovasyon ve Altyapı ile ilgili Amaç-9 en önemli performans kriteri olarak saptanmıştır. Bu sonuç, Şengönül'ün araştırma sonucuyla uyumludur. Çünkü entegre CRISUS ve MAXC yönteminin kullanıldığı anılan çalışmada, inovasyonda en etkili unsur olan, “entelektüel sermaye” kriteri en önemli kriter olarak saptanmıştır.

Bu çalışma, ekonomi yönetimine ve ilgili alanda çalışan yetkililere, yönetsel anlamda, sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya ilişkin bütünsel ve çok kriterli bir bakış açısının gerekliliği ve bu arada kriterler arasında önem farkının da olabileceği konusunda bir öngörü sağlama noktasında katkı sağlayabilir.

7. Sonuç

Bu çalışmanın amacı, Romanya'nın, 2015-2024 arasındaki 10 yıllık dönemde, sürdürülebilir ekonomik kalkınmasıyla (SEK) doğrudan ilintili Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) bakımından performansını çok kriterli karar verme yaklaşımıyla analiz etmektir. Doğrudan ekonomik kalkınmayla ilgili yedi tane kriter (SKA) belirlenmiştir. Bu amaçlar; “Amaç-1:Yoksulluğa Son”, “Amaç-2: Açlığa Son”, “Amaç-3: İyi Sağlık ve Refah”, “Amaç-8: İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme”, “Amaç-9: Sanayi, İnovasyon ve Altyapı”, “Amaç-11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar” ve “Amaç-12: Sorumlu Tüketim ve Üretim”dir. Analizde SEK performansını etkileyen bu kriterlerin önem ağırlıkları bulunmaya çalışılmıştır. Araştırma amacının gerçekleştirilebilmesi için çok kriterli karar verme yaklaşımlarından CRISUS objektif kriter ağırlıklandırma yöntemi uygulanmıştır. Çalışmanın verileri 2025 yılı Sürdürülebilir Kalkınma Raporundan alınmıştır.

Araştırma bulgusu olarak; kriterler arasında; “**Amaç 9 > Amaç 2 > Amaç 12 > Amaç 3 > Amaç 11 > Amaç 1 > Amaç 8**” şeklinde bir önem sıralaması elde edilmiştir. Romanya'nın son 10 yıllık sürdürülebilir ekonomik kalkınma performansında en etkili kriterin, “Amaç-

9: Sanayi, İnovasyon ve Altyapı” kriteri olduğu saptanmıştır. Toplam ekonomik performansın nerdeyse yarısı bu kriter tarafından belirlenmiştir. İkinci en önemli performans kriteri, “Amaç-2: Açlığa Son” kriteri olmuştur. Üçüncü sırada, “Amaç-12: Sorumlu Tüketim ve Üretim” kriteri yer almaktadır. Ülkenin sürdürülebilir kalkınma performansını en az etkileyen belirleyici ise, “Amaç-8: İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme” kriteri olmuştur.

CRISUS yönteminin sağlamlığını test etmek için, yapılan karşılaştırmalı analizde, öteki çok kriterli karar verme ağırlık belirleme tekniklerinden; WENSLO, MPSI, ENTROPI, MEREC ve IDOCRIW yöntemleri de uygulanmıştır. Sonuçta, CRISUS yönteminin hesapladığı kriter ağırlıkları ile diğer yöntemlerin hesapladığı kriter ağırlıkları arasında güçlü ve pozitif bir korelasyon ilişkisi bulunmuştur. Böylece, karşılaştırmalı analiz sonuçlarına göre, bu çalışmada kullanılan ve oldukça yeni olan CRISUS yönteminin yüksek doğrulukla, sağlam sonuçlar verdiği ortaya çıkmıştır.

Romanya’nın sürdürülebilir ekonomik kalkınma performansında etkili olan kriterlerin önem düzeylerinin belirlenmesi, aynı ekonomik koşullara sahip olan komşu ülke ekonomileri için de bir gösterge olma özelliği taşıyabilir. Çalışma, bu özelliğiyle, ülke ekonomisini yönetenlere ve bu alanda çalışan akademisyenlere bir kaynak oluşturma potansiyeli olabilir.

Kaynakça

- Adalar, İ., & Işık, Ö. (2025). Criterion importance based on sum of squares (CRISUS): a novel objective weighting method and its implementation in multidimensional sustainability performance measurement. *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research* 59 (2), 205-221. <https://doi.org/10.24818/18423264/59.2.25.13>
- Burhan, H.A. (2024). Sustainability in Industry, Innovation and Infrastructure: A MCDM Based Performance Evaluation of European Union and Türkiye for Sustainable Development Goal 9 (SDG 9). *Verimlilik Dergisi*, Productivity for Innovation (SI), 21-38.
- Dwivedia, P.P., & Sharma, D.K. (2025). Performance measures of sustainable development goals using SWI MCDM methods: a case of the Indian states. *International Transactions in Operational Research*, 1–33. <https://doi.org/10.1111/itor.13609>
- Ersoy, N., Özçalıcı, M. & Trung D.D. (2026). A hybrid MCDM approach for SDGs assessment of EU countries. *Spectrum of Decision Making and Applications*. 3(1). 164-186 <http://dx.doi.org/10.31181/sdmap31202637>
- Koca, M.B. (2025). LOPCOW ve GRI ilişkisel analiz yöntemleri ile G20 ülkelerinin inovasyon performansının değerlendirilmesi. İçinde: *Ekonomi ve Finans Alanında Çok Kriterli Karar Verme Uygulamaları-II*. Editörler, Akbulut, O.Y, Demir, E., Kaya, H. Gazi Kitabevi: Ankara.
- Şengönül, A. (2025). G20 ülkelerinin sürdürülebilir rekabet düzeylerinin CRISUS-MAXC-PIV modeliyle değerlendirilmesi. İçinde: *Ekonomi ve Finans Alanında Çok Kriterli Karar Verme Uygulamaları-II*. Editörler, Akbulut, O.Y, Demir, E., Kaya, H. Gazi Kitabevi: Ankara.
- Sachs, J.D., Lafortune, G., & Fuller, G. (2024). *The SDGs and the UN summit of the future: Sustainable development report 2024*. Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press. <https://doi:10.25546/108572>
- Sachs, J.D., Lafortune, G., & Fuller, G. (2025). *Financing sustainable development to 2030 and mid-century: sustainable development report 2025*. Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press. <https://doi:10.25546/111909>
- Sousa, M.; Almeida, M.F.; Calili, R. (2021). Multiple criteria decision making for the achievement of the un sustainable development goals: a systematic literature review and a research agenda. *Sustainability*, 13, 4129. <https://doi.org/10.3390/su13084129>
- Birleşmiş Milletler (2015). Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development; UN General Assembly: New York, NY, USA.

MINT ÜLKELERİNİN MAKROEKONOMİK AÇIDAN GÖRÜNÜMÜ: 2000-2023 DÖNEMİ İÇİN BİR ARAŞTIRMA

“ ”

Cemalettin LEVENT¹

¹ Dr. Bağımsız Araştırmacı, İktisat, cemalettin_65_@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7147-1027

1.Giriş

MINT ülkelerinde (Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye) son yıllarda nüfus artışı yönünden önemli gelişmeler görülmüştür. MINT ülkelerinin nüfusunun çoğunluğu gençlerden oluşmaktadır. Bu ülkelerde gelecekte pozitif nüfus artışının olacağı tahmin edilmektedir. Öte yandan Meksika ve Nijerya dünyanın en fazla para transferinin olduğu ilk 10 ülkesi içinde yer almaktadır (Akram vd., 2022: 2119).

Makroekonomik istikrar sağlanmadığında sürdürülebilir ekonomik büyümenin gerçekleşmesi söz konusu değildir. Her ekonominin makroekonomik performansın yürütülmesinde ve hizmet sağlamasında sorumlu bir aygıtı vardır. Bazı makroekonomik hizmetler arasında kişi başına yüksek düzeyde reel GSYİH, düşük enflasyon oranı, yüksek istihdam oranı, olumlu bir ticaret dengesi vb. bulunmaktadır (Wang ve Le, 2018: 1). Dolayısıyla bir ülkenin vatandaşlarının refah seviyesinin yükselmesinde ve ülkenin rekabet gücünün artırılmasında makroekonomik politikalar ve değişkenler büyük önem taşımaktadır.

Ekonomik göstergeler, makroekonomik performans ve istikrar ölçümlerini içermektedir. Bir ülke veya bölgedeki ekonomik faaliyetlerin ölçülmesi, o ülke veya bölgedeki insanların ekonomik refahı hakkında fikir vermektedir (Dünya Bankası, 2023). Dolayısıyla bu çalışmanın temel hedefi, MINT ülkelerinin makroekonomik açıdan araştırmaktır. Dünya bankası web sitesinden alınan verilerden hareketle MINT ülkelerinin makroekonomik görünümü üzerine bir değerlendirme yapılmıştır.

Makroekonomik göstergeler her dönemde araştırma konusu olmuştur. Ülkeleri makroekonomik açıdan araştıran çalışmalar ulusal ve uluslararası literatürde hem teorik hem de ampirik olarak araştırılmıştır. Bu çalışmalardan biri Macit (2023) tarafından yapılmıştır. Çalışmada seçilmiş Avrupa ve Orta Asya ülkelerinin (Ukrayna, Türkiye, Rusya, Azerbaycan, Ermenistan, Almanya, Özbekistan ve Yunanistan) 2019-2021 dönemi makroekonomik performanslarını araştırılmıştır. Çalışmasında uygulanan AROMAN yönteminin bulguları; Almanya, Türkiye ve Ermenistan ülkeleri sırasıyla 2019, 2020 ve 2021 yılları için makroekonomik yönden en iyi performansla sahip olan ülkeler olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, 2019 yılında en kötü performans gösteren ülke Rusya iken; 2020 ve 2021 yıllarında ise Almanya olduğu tespit edilmiştir.

Sürdürülebilir kalkınma sürecini birçok ekonomik faktör etkilediği gibi politik faktörler de etkilediğini ifade eden Kapçak (2025), çalışmasında Türkiye için demokrasinin finansal gelişme ve enflasyon üzerinde nasıl bir etki oluşturduğunu incelemiştir. Modelde 1990-2021 dönemine ait yıllık veriler ve değişkenlerin yönünü belirlemek için Granger nedensellik testi temeline

dayanan Toda-Yamamoto nedensellik kullanılmıştır. Bulgular, demokrasiden finansal gelişmelere ve enflasyona doğru tek taraflı nedensellik olduğunu göstermektedir.

Kapçak (2023) çalışmasında demokrasi değişkeninin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisini Türkiye açısından araştırmıştır. Çalışmada 1980 ile 2021 dönemine ait yıllık veriler ve Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmıştır. Analiz bulgularına göre demokrasi ve doğrudan yabancı yatırımların çift taraflı bir nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir.

Demokratikleşme süreci ve bu sürecin ekonomik gelişme üzerindeki yansımalarını inceleyen Sırım vd., (2021), çalışmalarında teorik olarak demokrasinin ekonomik gelişmeye pozitif yansıyacağı üzerinde durmuşlardır. Ekonomik ve sosyal faktörlerin ekonomik gelişmeyi pozitif ve negatif etkileyeceği gibi kurumsal bir kavram olan demokrasinin, Türkiye'nin gelişimi ve kalkınması için önemli bir etki oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Duman (2021) çalışmasında Türk Cumhuriyetleri'nde yer alan altı ülkenin (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan) makroekonomik endeks puanları araştırılmıştır. Çalışmanın bulguları; ülkelerin rekabet sıralamasının makroekonomik endeks puan sıralaması ile doğru orantılı olduğu sonucu belirlenmiştir.

Yacoub (2021) çalışmasında 2000-2018 dönemi ÇAD ekonomisini makroekonomik açıdan araştırmıştır. Yazar tarafından elde edilen bulgular göre; ekonominin büyümesi için yeterli çeşitliliğin olmadığı ve ekonomik büyümenin petrol ihracat hacmi ve fiyatına yoğun şekilde bağımlı olduğu ifade edilmiştir. Yazar çalışmasında Çad ekonomisinin son dönemlerde makroekonomik açıdan istikrara sahip olmadığını belirtmiştir.

Bektaş ve Baykuş (2023) çalışmasında CRITIC ve MAIRCA yöntemleriyle Türk dünyası ülkeleri, Türkiye ve Rusya'nın 2010-2020 dönemi için makroekonomik performansları araştırılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre; en iyi makroekonomik performansı gösteren ülke Rusya iken Özbekistan ise en kötü makroekonomik performansa sahip ülke olarak belirlenmiştir.

Akın (2017) çalışmasında seçilmiş İslam ülkelerinin (Endonezya-Pakistan-Bangladeş, İran, Türkiye, Azerbaycan, Malezya, Cezayir, Bahreyn, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri) 2007-2016 dönemine ait makroekonomik göstergeleri karşılaştırılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre; baz alınan bu on yıllık döneminin ortalamasında Türkiye ekonomisi on iki ülke içerisinde büyümede beşinci, bütçe dengesinde yedinci, kamu borcunda sekizinci, enflasyonda dokuzuncu ve cari dengede on ikinci sırada olduğu belirlenmiştir.

Kılıç ve Gümüşsoy (2019) çalışmasında 1980’li yıllardan itibaren Türkiye’de makroekonomik göstergeler araştırılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre; Türkiye, büyüme, enflasyon, DYY ve cari açık makroekonomik göstergelerin önceden planlanan hedeflere konusunda başarı kaydetmiştir. Fakat, işsizlik ve dış borçlar ekonominin sorunu olarak devam etmiştir.

Akın (2018) çalışmasında MINT ülkelerinin makroekonomik performansı ve sigortacılık sektörü üzerine bir değerlendirme yapmıştır. Çalışmada 2008-2016 dönemi MINT ülkelerinin makroekonomik performansı incelenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre; Endonezya 98,8 endeks değeri ile makroekonomik performansı en yüksek ülke olarak görülmüştür.

Bektaş ve Baykuş (2024) çalışmasında MINT ülkelerinin makroekonomik performansını 2020-2023 dönemi için CRITIC-AROMAN yöntemiyle araştırmıştır. Çalışmada AROMAN yönteminden elde edilen bulgulara göre; belirlenen zaman aralığında en iyi makroekonomik performansı gösteren ülkeler sırasıyla Türkiye, Endonezya ve Meksika iken, en kötü performansa sahip ülke ise Nijerya’nın olduğu tespit edilmiştir.

2.MINT Ülkelerinin Genel Görünümü

MINT ülkeleri önemli bir ekonomik potansiyele sahip bir ülke grubudur. Dünya Bankası (2022) verileri; MINT ülke grubunun ortalama ekonomik büyüme oranının %3,83 olduğunu ve %3.08 oranında ise Dünya ortalamasına sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte MINT ülkelerinin Dünya GSMH’nin %4,12’sini kapsadığı ve Dünya nüfusunun %5.34’ünü oluşturmaktadır (İlarslan, 2024: 534).

Tablo 1: MINT Ülkelerinin Toplam Nüfusu

Ülkeler	2000	2005	2010	2015	2020	2023
Endonezya	216.077.790	230.871.650	246.305.322	261.799.249	274.814.866	281.190.067
Meksika	98.625.552	105.811.504	113.623.895	121.072.306	126.799.054	129.739.759
Türkiye	65.425.961	69.329.557	73.142.150	78.218.479	83.384.680	85.325.965
Nijerya	126.382.494	145.017.253	166.642.886	190.671.878	213.996.181	227.882.945

Kaynak: Dünya Bankası 2023 Nüfus Verileri.

Tablo 1’de MINT ülkelerinin toplam nüfusu verilmiştir. Tablo incelendiğinde Endonezya’nın MINT ülkelerinde en yüksek nüfusa sahip olduğu görülürken Türkiye’nin ise en düşük nüfusa sahip olduğu görülmektedir. MINT ülkelerinin tamamında yıllar bazında toplam nüfusunun sürekli arttığı görülmektedir.

MINT ülkelerinden üçü elverişli coğrafi konumları olduğu için önemli bir avantaja sahiptir; Meksika, ABD ve Latin Amerika'ya komşu iken Türkiye hem Avrupa hem de Asya'yı kapsamaktadır. Ayrıca Endonezya, Güneydoğu Asya ve Çin'e çok uzak değildir. MINT ülkelerinden Meksika, Nijerya ve Endonezya büyük emita üreticileridir. Endonezya; mineraller, kömür, petrol ve gazda; Meksika ve Nijerya'da petrolde emita üreticileridir. Ayrıca Türkiye, Endonezya ve Meksika G20 üyesidir (Harari, 2014). Dolayısıyla MINT ülkelerin temel özellikleri tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: MINT Ülkelerinin Özellikleri

1-MINT ülkeleri 4 tanedir (Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye).
2-MINT ülkeleri 4 kıta üzerinde yer almaktadır (Avrupa, Asya, Kuzey Amerika ve Afrika).
3-MINT ülkelerini 3 tanesi doğal kaynak ihracatçısı özelliği taşımaktadır (Endonezya, Meksika ve Nijerya). Türkiye ise doğal kaynak ithalatçısı olmakla beraber endüstriyel ürünlerde çok önemli bir ithalatçı özelliğine bulunmaktadır.
4-MINT ülkeleri genç nüfusun yoğun olduğu dinamik bir nüfus popülasyonuna sahiptir. Önümüzdeki birkaç 10 yıl içinde çok yüksek nüfus artışının yaşanması beklenmektedir.
5-Dünya bankası (2014) verilerine göre; MINT ülke grubundan dünyanın en büyük 15. (Meksika), 16. (Endonezya), 17. (Türkiye) ve 21. (Nijerya) ekonomileri olarak yer almaktadır.

Kaynak: Kokotovic, F., & Kurecic, P. (2016). The MINT countries: A regression analysis of the selected economic features. *Economic and Social Development: Book of Proceedings*, 265.

MINT ülkelerinden Türkiye insani gelişme açısından gelişmiş bir ülkedir. Türkiye, diğer MINT üyesi ülkelere göre daha iyi bir insani gelişme endeksi (HDI) değerine sahiptir. MINT ülkelerinin insani gelişme endeksi değerini gösteren veriler tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: MINT Ülkelerinin İnsani Gelişme Endeks Değeri:(2000-2022)

Yıl	Endonezya	Meksika	Nijerya	Türkiye
2000	0,597	0,709	-	0,669
2001	0,605	0,712	-	0,675
2002	0,614	0,719	-	0,685
2003	0,622	0,725	0,449	0,691
2004	0,621	0,729	0,461	0,696
2005	0,634	0,733	0,468	0,701
2006	0,643	0,741	0,475	0,711
2007	0,646	0,743	0,479	0,718
2008	0,649	0,745	0,482	0,721
2009	0,666	0,745	0,486	0,728
2010	0,667	0,747	0,488	0,75
2011	0,674	0,753	0,494	0,763
2012	0,682	0,76	0,499	0,772
2013	0,687	0,761	0,504	0,802
2014	0,69	0,765	0,513	0,812
2015	0,698	0,769	0,52	0,821
2016	0,701	0,773	0,526	0,826
2017	0,708	0,776	0,528	0,833
2018	0,712	0,779	0,53	0,838
2019	0,718	0,781	0,537	0,842
2020	0,712	0,757	0,539	0,835
2021	0,707	0,757	0,542	0,841
2022	0,713	0,781	0,548	0,855

Kaynak: İnsani Gelişme Endeks Değeri 2022 UNDP Verileri

İnsani gelişme endeksi (HDI), insan gelişiminin üç temel boyutundaki ortalama başarıyı değerlendirmek için bir özet ölçüsüdür: uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgiye erişim ve makul bir yaşam standardına sahip olmayı ifade eder. HDI, üç boyutun her biri için normalleştirilmiş endekslerin geometrik ortalamasıdır (UNDP, 2022).

Tablo 3'te 2000-2022 dönemine ait insani gelişme endeksi değerleri MINT ülkeleri için sunulmuştur. Tablo incelendiğinde MINT ülke grubunda insani gelişme endeks değerinin en yüksek olan ülkenin Türkiye olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca Nijerya'nın insani gelişme endeks değerinin diğer MINT ülkelere göre daha düşük olduğu görülmektedir.

3.Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada MINT ülkelerinin 2000-2023 dönemi veri setinden hareketle makroekonomik görünümü incelenmiştir. Çalışmada Dünya Bankası web sitesinden elde edilen ikincil veriler kullanılarak 'Betimsel Analiz' yapılmıştır. Betimsel analiz genellikle mevcut olan verileri açıklamak için kullanılan bir

analiz yöntemidir. Betimsel analiz daha çok tablo, grafik vb. görselleri yorumlamak için kullanılmaktadır.

3.1. Araştırmanın Örneklemi

Bu çalışmada makroekonomik göstergeler MINT ülkelerine yönelik araştırılmıştır. MINT ülkeleri; Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye’den oluşmaktadır.

3.2. Araştırmanın Amacı, Veri Toplama Kaynakları ve Veri Aralığı

Bu çalışmanın temel amacı; MINT ülkelerini 2000-2023 dönemi verilerinden hareketle makroekonomik açıdan araştırmaktır. Çalışmada veri eksik olmayan makroekonomik göstergeler kullanılmıştır. Çalışmada araştırılan seçili makroekonomik göstergeler ile ilgili temel bilgiler tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: Araştırılan Makroekonomik Göstergelere Yönelik Temel Bilgiler

Değişkenler	Tanımı	Yıl	Ülke Grubu	Kaynak
DYY	Doğrudan yabancı yatırım, net girişler (GSYH’nin yüzdesi)	2000-2023	MINT Ülkeleri	Dünya Bankası
Kişi Başına GSYİH	Kişi başına GSYH büyümesi (yıllık %)	2000-203	MINT Ülkeleri	Dünya Bankası
İşsizlik Oranı	İşsizlik, toplam (toplam işgücünün yüzdesi) (modellenmiş ILO tahmini)	2000-2023	MINT Ülkeleri	Dünya Bankası
Cari İşlemler Dengesi	Cari işlemler dengesi (GSYİH’nin yüzdesi)	2000-2023	MINT Ülkeleri	Dünya Bankası
Enflasyon Oranı	Enflasyon, tüketici fiyatları (yıllık %)	2000-2023	MINT Ülkeleri	Dünya Bankası
İstihdam Oranı	İstihdamın nüfusa oranı, 15+, toplam (%) (modellenmiş ILO tahmini)	2000-2023	MINT Ülkeleri	Dünya Bankası
Sanayileşme	Sanayi (inşaat dahil), katma değer (yıllık % büyüme)	2000-2023	MINT Ülkeleri	Dünya Bankası

Tablo 4’te seçili makroekonomik göstergelerin tanımları ve kaynakları sunulmuştur. Çalışmada baz alınan makroekonomik göstergeler; DYY, kişi başına GSYİH, işsizlik, cari işlemler dengesi, enflasyon, istihdam ve sanayileşmedir.

3.3. Araştırmanın Bulguları

Çalışmada makroekonomik göstergelere ait verileri yorumlamak için Betimsel analiz yapılmıştır. Aşağıdaki tablolarda makroekonomik göstergeler yorumlanmıştır.

Tablo 5: MINT Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Yatırım Göstergesi İle İlgili İstatistiki Veriler: (2000-2023, %)

Yıl	Endonezya	Meksika	Nijerya	Türkiye
2000	-2,7574399	2,4771921	1,648321	0,3580092
2001	-1,8556862	3,7760781	1,6186156	1,6614365
2002	0,0741516	2,4868575	1,9715841	0,4503659
2003	-0,2542563	2,3718803	1,9146206	0,5410121
2004	0,738244	3,0682104	1,3803739	0,6811532
2005	2,9161148	2,7422013	2,8362941	1,9811788
2006	1,3479426	2,1687979	2,0357527	3,6233825
2007	1,6030106	2,8139417	2,1691954	3,235919
2008	1,826329	2,5615203	2,4137392	2,5765491
2009	0,9039194	2,0830378	2,9002487	1,3222149
2010	2,0251791	2,7614057	1,6420737	1,1710918
2011	2,3029843	1,944223	2,1331177	1,9292184
2012	2,3097803	1,4525884	1,5237823	1,5608322
2013	2,5513563	3,8365268	1,0695394	1,4160589
2014	2,8199726	2,0841413	0,8174785	1,4204397
2015	2,2976164	2,9877281	0,6215016	2,2287044
2016	0,4873725	3,4974223	0,8533957	1,5908097
2017	2,0194892	2,7810146	0,6421829	1,302695
2018	1,8142898	3,0133871	0,1838215	1,5982599
2019	2,233362	2,2943659	0,4857776	1,2492675
2020	1,810584	2,8125201	0,5518935	1,0654713
2021	1,7878556	2,6963897	0,7515692	1,5728194
2022	1,8726764	2,6725325	-0,0395224	1,5065287
2023	1,6107336	1,6879741	0,516109	0,9604499

Kaynak: Dünya Bankası 2023 DYY verileri yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 5'te MINT ülkelerinin doğrudan yabancı yatırım verilerine yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde DYY göstergesine göre, Endonezya ve Meksika'nın diğer MINT ülkelerine göre daha iyi olduğu görülmektedir. Öte yandan DYY göstergesine göre Nijerya'nın en düşük orana sahip olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 6: MINT Ülkelerinde Kişi Başına GSYİH İle İlgili Veriler: (2000-2023, %)

Yıl	Endonezya	Meksika	Nijerya	Türkiye
2000	3,412714	3,378158	2,317775	5,385567
2001	2,192247	-1,97406	3,146425	-7,13825
2002	3,073967	-1,74197	12,27614	4,969062
2003	3,3877	-0,30835	4,495156	4,373434
2004	3,70207	2,054518	6,345041	8,3094
2005	4,368419	0,66391	3,609661	7,533399
2006	4,139035	3,388757	3,238343	5,570263
2007	4,959048	0,743081	3,741687	4,209876
2008	4,642174	-0,32809	3,899943	-0,45285
2009	3,306904	-7,447	5,130162	-6,12786
2010	4,902729	3,588003	5,081875	6,792082
2011	4,844906	1,977728	2,437007	9,579864
2012	4,706703	2,117023	1,403509	3,461212
2013	4,284778	-0,46757	3,832366	7,10132
2014	3,796141	1,23908	3,552162	3,533492
2015	3,717745	1,510745	0,076962	4,678596
2016	3,926698	0,625683	-4,05271	1,942258
2017	4,017626	0,77701	-1,70987	6,116959
2018	4,162984	1,006249	-0,59039	1,628185
2019	4,039136	-1,10576	-0,26346	-0,61262
2020	-2,88509	-9,28667	-4,16206	0,876186
2021	2,98494	5,149333	1,182828	10,4294
2022	4,639209	3,297618	0,823296	4,4995
2023	4,278687	2,464144	0,441156	4,09294

Kaynak: Dünya Bankası 2023 Kişi başına GSYİH verileri yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 6’da MINT ülkelerinde kişi başına GSYİH oranları verilmiştir. Tabloya göre; Türkiye ve Endonezya’nın diğer MINT ülkelerine oranla kişi başına GSYİH oranının daha iyi olduğu söylenebilir. Ancak Nijerya’nın kişi başına GSYİH oranının diğer ülkelere göre çok daha düşük olduğu gözlemlenmektedir.

İşsizlik tanımı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. ILO’ya göre işsizlik; işsiz olan ancak iş arayan ve iş arayan işgücünün oranını ifade eder (ILO, 2025).

Tablo 7: MINT Ülkeleri İle İlgili İşsizlik Verileri: (2000-2003, %)

Yıl	Endonezya	Meksika	Nijerya	Türkiye
2000	6,078	2,646	3,87	6,495
2001	6,082	2,627	3,827	8,381
2002	6,604	3,003	3,618	10,358
2003	6,658	3,455	3,594	10,542
2004	7,303	3,937	3,556	10,838
2005	7,945	3,558	3,69	10,636
2006	7,551	3,566	3,718	10,227
2007	8,06	3,628	3,767	10,285
2008	7,209	3,874	3,771	10,965
2009	6,106	5,356	3,751	14,026
2010	5,614	5,303	3,739	11,879
2011	5,153	5,175	3,77	9,789
2012	4,468	4,892	3,76	9,21
2013	4,336	4,921	3,711	9,713
2014	4,049	4,819	3,903	9,901
2015	4,514	4,311	4,137	10,304
2016	4,301	3,853	4,498	10,899
2017	3,783	3,419	4,826	10,919
2018	4,387	3,275	5,065	10,956
2019	3,59	3,477	5,206	13,73
2020	4,255	4,441	5,712	13,148
2021	3,827	4,019	5,393	11,969
2022	3,462	3,256	3,827	10,432
2023	3,417	2,812	3,074	9,412

Kaynak: Dünya Bankası 2023 İşsizlik verileri yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 7’de MINT ülkelerinin işsizlik verileri sunulmuştur. Buna göre; Türkiye’de işsizlik oranının diğer MINT üyesi ülkelere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak Türkiye’de son beş yılda işsizlik oranında düşüş olduğu gözlenmektedir. Tablo genel olarak değerlendirildiğinde Meksika’da işsizlik oranının diğer ülkelere göre düşük olduğu ifade edilebilir.

Cari işlemler dengesi, net mal ve hizmet ihracatı, net birincil gelir ve net ikincil gelirin toplamıdır (Dünya Bankası, 2024). Bir ülkenin cari işlemler dengesi pozitif olduğunda, ülke dünyanın geri kalanına net borç veren konumundadır. Bir ülkenin cari hesap dengesi negatif olduğunda, ülke dünyanın geri kalanından net borç alan konumundadır. Cari işlemler dengesinin Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya oranı (veya GSYH’nin %’si) ülkenin uluslararası rekabetçilik düzeyinin bir göstergesidir (Focuseconomics, 2024).

Tablo 8: MINT Ülkeleri İle İlgili Cari İşlemler Dengesi Verileri: (2000-2023, %)

Yıl	Endonezya	Meksika	Nijerya	Türkiye
2000	4,843065	-2,52707	10,73718	-3,61655
2001	4,301049	-2,23003	3,368455	1,863664
2002	3,998527	-1,52937	1,139468	-0,26056
2003	3,453043	-0,52676	3,237197	-2,40118
2004	0,608561	-0,46478	12,40421	-3,47254
2005	0,097088	-0,62353	20,79404	-4,14367
2006	2,978709	-0,31656	15,31424	-5,59367
2007	2,427264	-0,84464	9,936093	-5,4227
2008	0,024693	-1,40681	8,585345	-5,11715
2009	1,969771	-0,75093	4,701382	-1,74961
2010	0,681277	-0,33959	3,572648	-5,74284
2011	0,188704	-0,85789	2,574001	-8,87021
2012	-2,66027	-1,40985	3,74469	-4,74655
2013	-3,18996	-2,39397	3,66244	-5,15004
2014	-3,08817	-1,82132	0,157883	-3,42015
2015	-2,03504	-2,59918	-3,1314	-2,47075
2016	-1,81915	-2,27311	1,254721	-2,54898
2017	-1,59466	-1,79746	3,609826	-4,09121
2018	-2,93907	-2,06414	1,726933	-1,87478
2019	-2,70566	-0,29659	-2,88403	1,972784
2020	-0,41861	2,400474	-3,69874	-4,31533
2021	0,295886	-0,34223	-0,73817	-0,78464
2022	1,001848	-1,2027	0,21552	-5,04884
2023	-0,13708	-0,30332	1,659991	-4,05777

Kaynak: Dünya Bankası 2023 Cari İşlemler Dengesi verileri yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 8’de MINT ülkelerinde cari işlemler dengesine yer verilmiştir. Tablo baz alındığında Nijerya’nın cari işlemler dengesinde diğer ülkelere göre daha iyi olduğu görülmektedir. Öte yandan MINT ülkelerinde cari işlemler dengesinin yıllar bazında artış ve azalışlar yaşadığı dikkat çekmektedir.

Tablo 9: MINT Ülkelerinin Enflasyon Verileri: (2000-2023, %)

Yıl	Endonezya	Meksika	Nijerya	Türkiye
2000	3,688619	9,491561	6,933292	54,91537
2001	11,50011	6,367738	18,87365	54,40019
2002	11,90012	5,030727	12,87658	44,96412
2003	6,757317	4,5469	14,03178	21,60244
2004	6,06406	4,688409	14,99803	8,598262
2005	10,4532	3,988057	17,86349	8,17916
2006	13,10867	3,629468	8,225222	9,597242
2007	6,406563	3,966849	5,388008	8,756181
2008	10,22666	5,124983	11,58108	10,44413
2009	4,386416	5,297356	12,53783	6,250977
2010	5,134204	4,156727	13,74005	8,566444
2011	5,356048	3,407378	10,82614	6,47188
2012	4,2795	4,11151	12,22424	8,89157
2013	6,412513	3,806391	8,495518	7,49309
2014	6,394925	4,018616	8,047411	8,854573
2015	6,363121	2,720641	9,009435	7,670854
2016	3,525805	2,821708	15,69681	7,775134
2017	3,808798	6,041457	16,50227	11,14431
2018	3,198346	4,89935	12,09511	16,33246
2019	3,030587	3,635961	11,39642	15,17682
2020	1,920968	3,396834	13,24602	12,27896
2021	1,56013	5,689208	16,95285	19,59649
2022	4,209464	7,896276	18,84719	72,30884
2023	3,670131	5,527961	24,65955	53,85941

Kaynak: Dünya Bankası 2023 Enflasyon verileri yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 9’da MINT ülkelerinin enflasyon değerleri sunulmuştur. Tablo incelendiğinde Endonezya’da enflasyon oranının çok düşük olduğu ancak Türkiye’de enflasyon oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bununla birlikte MINT üyesi ülkelerde yıllar bazında enflasyon oranlarında artış ve azalışların olduğu gözlemlenmektedir.

İstihdam düzeyi, bir ekonomide üretken faaliyetlerde bulunan kişi sayısı olarak tanımlanır. İstihdam, hem çalışanları hem de kendi işini yapanları kapsamaktadır. İstihdam için kullanılan iki ana ölçü, istihdam edilen kişi sayısı veya çalışan sayısıdır (EUROSTAT, 2021).

Tablo 10: MINT Ülkelerine Yönelik İstihdam Verileri: (2000-2023, %)

Yıl	Endonezya	Meksika	Nijerya	Türkiye
2000	63,64	58,066	57,815	46,794
2001	63,048	57,469	57,872	45,641
2002	61,625	56,787	58,067	44,448
2003	61,296	56,87	58,094	43,231
2004	60,876	57,136	58,13	41,295
2005	59,287	58,089	58,019	41,494
2006	59,362	58,813	58,044	41,551
2007	60,892	58,819	58,036	41,501
2008	61,585	58,395	58,059	41,705
2009	62,014	57,401	58,098	41,154
2010	62,845	57,269	58,124	42,999
2011	63,464	57,434	58,133	44,971
2012	64,406	58,252	57,845	45,356
2013	63,863	58,054	57,591	45,9
2014	63,922	57,587	57,341	45,502
2015	63,577	58,006	57,054	45,993
2016	63,459	58,163	56,659	46,328
2017	64,169	58,207	56,293	47,078
2018	64,68	58,506	56,006	47,371
2019	65,79	59,038	55,805	45,677
2020	64,536	53,977	55,026	42,837
2021	63,347	57,486	55,507	45,207
2022	64,701	59,013	56,703	47,547
2023	65,385	59,782	56,997	48,222

Kaynak: Dünya Bankası 2023 İstihdam verileri yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 10’da MINT üyesi ülkelerde istihdam oranlarına yer verilmiştir. Tabloya göre; istihdam oranı en yüksek olan ülke Endonezya iken en düşük istihdam oranına sahip ülke ise Türkiye olarak görülmektedir. Ancak Türkiye’de son dört yılda istihdam oranlarında istikrarlı bir artışın yaşandığı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte MINT üyesi ülkelerde istihdam oranlarında yıllar bazında artış ve azalış noktasında değişimler yaşandığı görülmektedir. Son olarak MINT ülkelerinde istihdam oranlarında ülkeler arasında ciddi farkların olmadığı görülmektedir.

Tablo 11: MINT Ülkeleri Sanayileşme İstatistikleri: (2000-2023, %)

Yıl	Endonezya	Meksika	Nijerya	Türkiye
2000	5,890026	5,052506	7,459762	7,102035
2001	2,733944	-2,33375	5,595923	-10,5345
2002	4,262713	-1,67228	1,288056	6,603444
2003	3,75508	1,094672	12,15991	9,452896
2004	3,941073	3,819408	1,761326	14,10923
2005	4,703962	2,274267	1,695439	10,63044
2006	4,48855	5,050749	-1,96396	12,77534
2007	4,72	1,144484	-1,9277	7,466746
2008	3,738157	-0,83986	-2,04413	-0,68354
2009	3,588288	-8,09632	2,505582	-10,5041
2010	4,919249	4,700603	5,232441	11,4331
2011	6,349754	3,145855	8,391087	19,3273
2012	5,305285	3,56729	2,427698	4,656698
2013	4,342152	-0,52683	2,162885	10,73997
2014	4,232211	2,906536	6,757158	5,120582
2015	2,991831	1,820321	-2,24282	5,025659
2016	3,824482	0,285648	-8,85037	4,63141
2017	4,091131	0,626122	2,145934	9,335379
2018	4,343263	0,16558	1,871258	0,664897
2019	3,809958	-1,60165	2,312111	-2,6375
2020	-2,80014	-9,13047	-5,84694	0,835345
2021	3,417158	6,67234	-0,46772	12,99095
2022	4,105641	5,265617	-4,62376	-0,57413
2023	4,997679	3,51959	0,724751	2,343647

Kaynak: Dünya Bankası 2023 Sanayileşme verileri yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 11’de MINT ülkelerinin sanayileşme göstergeleri sunulmuştur. Buna göre, Endonezya’nın diğer MINT üyesi ülkelere göre sanayide daha iyi olduğu görülmektedir. Buna karşın Nijerya’nın sanayileşmede diğer MINT üyesi ülkelere göre geride kaldığı söylenebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Makroekonomik göstergeler bir ülkenin gelişmesi ve kalkınmasında önem arz etmektedir. Uygulanan makroekonomik politikalar ile bir ülkenin rekabet gücünü de önemli düzeyde etkilemektedir. Dolayısıyla makroekonomik göstergeler bir ülkenin refahı ve gelişimi hakkında bilgi verir. Bu bağlamda çalışmanın temel hedefi, MINT ülkelerinin makroekonomik durumlarını incelemektir. MINT ülkeleri (Meksika, Endonezya, Nijerya, Türkiye) küresel ekonominin önemli ülkeleridir. Nüfusları genç ve dinamik olmasının yanı sıra önemli coğrafi avantajlara sahip olup hızlı ekonomik büyüme potansiye-

line sahiptir.

Çalışmanın bulgularına göre; Türkiye ve Endonezya'nın diğer MINT ülkelerine oranla kişi başına GSYİH oranının daha iyi olduğu buna karşın Meksika'da ise işsizlik oranının daha düşük olduğu görülmüştür. Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu ise Endonezya'da istihdam oranının daha yüksek olduğu ve sanayide daha iyi geliştiği gözlemlenmiştir. Ancak Nijerya'nın sanayileşmede diğer MINT üyesi ülkelere kıyasla daha az geliştiği belirlenmiştir.

Endonezya'da enflasyon oranlarının diğer MINT üyesi ülkelere kıyasla çok daha düşük olduğu görülmüştür. Bununla birlikte Nijerya'nın cari işlemler dengesinde diğer ülkelere göre daha iyi olduğu görülürken DYY göstergesine göre en düşük oranda kaldığı gözlemlenmiştir. Öte yandan Endonezya ve Meksika'nın DYY göstergesine göre diğer MINT üyesi ülkelere kıyasla daha iyi oranda olduğu söylenebilir.

MINT ülkelerinin dünya ekonomisindeki önemi ve makroekonomik göstergelerin bu öneme ışık tutması nedeniyle bu çalışma literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Sonuç olarak çalışma genele olarak değerlendirildiğinde makroekonomik göstergeler bazında MINT ülkeleri arasında ciddi farklar olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte MINT ülkelerinin dünya ekonomisi için büyük önem taşıdığı ve makroekonomik verilere göre MINT ülkelerinin gelecekte dünya ekonomisinde önemi giderek artacaktır. Dolayısıyla MINT ülkeleri, önemli demografik, coğrafi ve ekonomik avantajlara sahip olmaları ve tek bir gelir kaynağına bağımlı olmamaları nedeniyle gelecekte dünya ekonomisinde çok önemli bir yere sahip olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akın, F. (2017). Türkiye ve Seçilmiş İslam Ülkelerinin Makroekonomik Göstergelerinin Karşılaştırılması. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(4), 60-73.
- Akın, F. (2018). MINT Ekonomilerinin Makroekonomik Performansı ve Sigortacılık Sektörünün Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme. *Maliye Ve Finans Yazıları*, (110), 71-94.
- Akram, R., Umar, M., Xiaoli, G. ve Chen, F. (2022). Dynamic Linkages Between Energy Efficiency, Renewable Energy Along With Economic Growth And Carbon Emission. A Case Of MINT Countries An Asymmetric Analysis. *Energy Reports*, 8, 2119-2130.
- Bektaş, S. ve Baykuş, O. (2023). CRITIC VE MAIRCA Yöntemleriyle Türk Dünyası Ülkeleri, Türkiye ve Rusya'nın 2010-2020 Dönemi İçin Makroekonomik Performanslarının Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (39), 107-122.
- Bektaş, S. ve Baykuş, O. (2024). CRITIC-AROMAN Yöntemleri İle Makro Göstergeler Işığında MINT Ülkelerinin Makroekonomik Performansının Değerlendirilmesi: 2020-2023 Dönemi Analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 61(669), 29-51.
- Duman, E. (2021). Türk Cumhuriyetleri'ndeki Bazı Ülkelerin Makroekonomik Endeks Puanlarının Hesaplanması. *Turkish Studies-Economics, Finance, Politics*, 16(1), 263-278.
- EUROSTAT.(2021).<https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Glossary:Employment> (Erişim Tarihi: 17.03.2025).
- FOCUSECONOMICS.(2024).<https://www.focus-economics.com/economicindicator/current-account-balance/> (Erişim Tarihi: 19.04.2025).
- Gümüşsoy, F. G. ve Kılıç, R. (2019). Türkiye'de Makroekonomik Göstergelerdeki Değişim. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (62), 93-105.
- Harari, D.(2014). <https://commonslibrary.parliament.uk/the-mint-emerging-economies/>
- ILO.(2025). <https://ilostat.ilo.org/data/>. (Erişim Tarihi: 17.03.2025).
- İlarslan, K. (2024). Finansal İçermenin Belirleyicileri Üzerine Parametrik Olmayan Kanıtlar: MINT Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 20(ICMEB'24 Özel Sayı), 532-545.
- Kapçak, S. (2023). Türkiye'de Demokrasi ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişki: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 138-148.
- Kapçak, S. (2025). Demokrasi, Enflasyon ve Finansal Gelişme Arasındaki İlişki: Bir Nedensellik Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 26(1), 151-168.

- Kokotovic, F. ve Kurecic, P. (2016). The MINT Countries: A Regression Analysis Of The Selected Economic Features. *Economic And Social Development: Book Of Proceedings*, 265.
- Macit, N. Ş. (2023). Seçilmiş Avrupa Ve Orta Asya Ülkelerinin Makroekonomik Performansının Cilos Temelli Aroman Yöntemi İle Değerlendirilmesi: Makroekonomik Performans. *Eurasian Business & Economics Journal*, (34), 31-48.
- Sırım, V., Kapçak, S. ve Doğan, D. (2021). Democratization Process In Turkey And Its Reflections On Economic Growth/Development. *New Era International Journal Of Interdisciplinary Social Researches*, 6(10), 177-213.
- UNDP.(2022). <https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/IDN> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).
- Wang, C. N. ve Le, A. L. (2018). Measuring The Macroeconomic Performance Among Developed Countries And Asian Developing Countries: Past, Present, And Future. *Sustainability*, 10(10), 3664.
- WORLDBANK.(2023).<https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS&country=HPC#advancedDownloadOptions> (Erişim Tarihi, 21.10.2024).
- WORLDBANK.(2023).<https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=NY.GDP.PCAP.KD.ZG&country=#advancedDownloadOptions>(Erişim Tarihi: 21.10.2024).
- WORLDBANK.(2023).<https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=SL.UEM.TOTL.ZS&country=#advancedDownloadOptions> (Erişim Tarihi: 21.10.2024).
- WORLDBANK.(2023).<https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=BN.CAB.XOKA.GD.ZS&country=#advancedDownloadOptions>(Erişim Tarihi: 22.10.2024).
- WORLDBANK.(2023).<https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=FP.CPI.TOTL.ZG&country=ARE#advancedDownloadOptions> (Erişim Tarihi: 22.10.2024).
- WORLDBANK.(2023).<https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=SL.EMP.TOTL.SP.ZS&country=#advancedDownloadOptions> (Erişim Tarihi: 22.10.2024).
- WORLDBANK.(2023).<https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=NV.IND.TOTL.KD.ZG&country=#advancedDownloadOptions> (Erişim Tarihi: 03.10.2024).
- WORLDBANK.(2023).<https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=SP.POP.TOTL&country=WLD#advancedDownloadOptions> (Erişim Tarihi: 13.02.2025).
- WORLDBANK.(2023).<https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/themes/economy.html> (Erişim Tarihi: 13.02.2025).

WORLDBANK.(2024).<https://databank.worldbank.org/metadataglossary/Worlddevelopmentindicators/series/BN.CAB.XOKA.GD.ZS#:~:text=Current%20account%20balance%20is%20the,income%2C%20and%20net%20secondary%20income.&text=International%20Monetary%20Fund%2C%20Balance%20of,Bank%20and%20OECD%20GDP%20estimates> (Erişim Tarihi: 19.04.2025).

Yacoub, A. M. (2021). ÇAD Ekonomisinin Makro Ekonomik Görünümü. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 52-67.

YENİ KEYNESYEN ÜCRET PHILLIPS EĞRİSİ

“ ”

İpek M. YURTTAGÜLER¹

¹ Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Bölümü İktisat Teorisi A.B.D., E-mail: ipeksa@istanbul.edu.tr Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-3368-3787>

GİRİŞ

Mevcut makroekonomik bağlamda, enflasyon ve işsizlik temel iktisadi sorunlar olarak öne çıkmakta ve bu nedenle hükümet politikalarının öncelikli gündem maddelerini oluşturmaktadır. Optimal bir işsizlik ve enflasyon kombinasyonuna ulaşmak ve bu doğrultuda uygun hükümet programlarını uygulamaya koymak, ideal bir makroekonomik dengeyi temsil etmektedir. Yeni Keynesyen İktisat Okulu, bu optimaliteye ulaşmayı engelleyen temel faktörün ücret ve fiyat yapışkanlıkları olduğunu öne sürmüştür.

Bu çerçevede, optimaliteyi sağlamak ve sürdürmek amacıyla, ücret ve fiyat yapışkanlıklarının yanı sıra piyasa başarısızlıkları da dikkate alınarak yeni Phillips Eğrisi modelleri geliştirilmiştir. Bu modeller arasında yer alan Yeni Keynesyen Ücret Phillips Eğrisi (NKPWC), parasal ücret değişim oranı ile işsizlik arasındaki ters yönlü ilişkiyi ifade eden geleneksel Phillips Eğrisi'nin mikroekonomik temeller üzerinde yeniden değerlendirilmiş bir versiyonudur. Bu eğri, enflasyon ve işsizlik arasındaki etkileşimi daha rafine bir biçimde analiz ederek, politika yapıcılar için daha etkin stratejiler geliştirilmesine olanak tanımaktadır.

1. Yeni Keynesyen Okul

1970'lerin sonlarında Yeni Klasik iktisat okulunun hakimiyeti, Taylor, Fischer ve Phelps gibi iktisatçıların geliştirdiği teorilerle sorgulanmış ve bu süreç, Yeni Keynesyen İktisat okulunun öne çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Mankiw (1991), bu yeni yaklaşımı Keynesyen iktisadın farklı bir formda yeniden canlanması olarak nitelendirmiş; ancak vurguladığı temel ayrım, bu okulun salt bir "yeniden doğuş" değil, aynı temel prensipler etrafında şekillenen yeni bir perspektif olduğu yönündedir (Mankiw, 1991).

Yeni Keynesyen İktisat, Yeni Klasik ekolün temel varsayımlarından olan rasyonel beklentiler hipotezini benimsemekle birlikte, ekonomideki eksik istihdam durumunu ve piyasa dengesizliklerinin varlığını kabul etmiş; söz konusu dengesizliklerin salt kısa dönemli olmayıp, orta ve uzun vadede de süreklilik arz edebileceğini teorik temellerle ortaya koymuştur.

Yeni Keynesyen modeller, eksik rekabet koşullarının özellikle mal piyasalarında geçerli olduğunu varsaymakta ve nominal katılıkların yanı sıra reel katılıkların etkilerini de analizlerine dahil etmektedir (Froyen, 2002). Yeni Keynesyen modellerin en belirgin özelliği, piyasalardaki katılıkları (rigidities) merkeze alan analiz çerçevesidir. Bu çerçevede, hem nominal katılıklar hem de reel katılıklar ekonomik dalgalanmaların temel nedeni olarak görülmektedir. Özellikle eksik rekabet koşullarının hüküm sürdüğü piyasalarda bu katılıkların daha belirgin hale geldiği varsayılmaktadır.

Yeni Keynesyen teorik çerçeve, parasal değişkenlerin kısa vadede reel ekonomiyi etkilemesini (paranın yansızlığı hipotezinin geçersizliğini) fiyat yapışkanlığı olgusuyla açıklamaktadır. Söz konusu fiyat yapışkanlıklarının temel nedeni, piyasa mekanizmasındaki aksaklıklar ve eksik rekabet koşulları olarak teorize edilmiştir. Ortodoks Keynesyen yaklaşımın aksine, Yeni Keynesyen ekol, ücret ve fiyat yapışkanlıklarının mikro ekonomik temellerini sistematik biçimde inceleyerek, bu olgunun rasyonel beklentiler çerçevesinde tutarlı bir açıklamasını sunmuş ve makro ekonomik modellerin mikro temellerinin sağlamlaştırılmasına önemli katkılar sağlamıştır (Ball, Mankiw ve Romer, 1988. Snowdon, Vane ve Wyneczyk, 1996). Bu yaklaşımda makro ekonomik sonuçlar, firmaların ve hanehalklarının rasyonel karar alma süreçlerinden türetilmektedir. Rasyonel beklentiler hipotezinin de dahil edildiği bu çerçeve, Yeni Klasik iktisadın bazı unsurlarını içermekle birlikte, piyasa aksaklıkları nedeniyle kısa vadede politikaların reel etkiler yaratabileceğini savunmaktadır.

Yapışkanlık olgusu, makroekonomik teoride özellikle Keynesyen ve Yeni Keynesyen yaklaşımların temel analiz unsurlarından birini teşkil etmektedir. Bu kavramın yokluğunda, ücret mekanizmalarının piyasa koşullarına anında ve tam esneklikle tepki vereceği, böylece ekonomik dengenin sürekli olarak korunabileceği varsayılır. Böyle bir durumda, piyasa şokları istihdam kaybına yol açmadan ücretlerde otomatik ayarlamalarla absorbe edilebilir. Ancak yapışkanlık varlığında, ücretlerin nominal düzeyde katılık sergilemesi nedeniyle ekonomik dengesizlikler karşısında firmaların ücret ayarlamaları yerine istihdam düzeyinde değişikliklere gitme eğilimi ortaya çıkmaktadır. Bu durum, piyasa dengelerinin geç sağlanmasına veya bazı durumlarda dengenin hiç gerçekleşmemesine yol açarak makroekonomik istikrarsızlıkların süreklilik kazanmasına neden olabilmektedir.

Yeni Keynesyen Okul, para piyasalarına ve para politikasının reel ekonomi (üretim, istihdam) üzerindeki etkilerine oldukça önem veren bir okuldur. Klasik ve Yeni Klasik modellerin aksine, para politikasının kısa ve orta vadede reel etkileri olabileceği savunulmakta ve bu piyasa, piyasa aksaklıkları ve fiyat/ücret katılıkları çerçevesinde ele alınmaktadır. Para piyasaları eksik rekabet, fiyat/ücret katılıkları ve bilgi asimetriteri nedeniyle klasik anlamda kendiliğinden dengeye gelen bir yapıda değildir. Bu nedenle para politikasının etkin ve gerekli olduğu kabul edilmekte; faiz oranı üzerinden toplam talebi ve reel değişkenleri etkileyebildiği savunulmaktadır.

Modern makro iktisadi analizlerde, Yeni Keynesyen modeller genellikle dinamik stokastik genel denge (DSGE) çerçevesinde formüle edilmektedir. Bu modeller, geleneksel IS-LM analizinden farklı olarak ekonomik aktörlerin ileriye dönük beklentilerini ve stratejik davranışlarını dikkate almaktadır. Özellikle para politikasının etkinliği konusunda, merkez bankalarının faiz

oranı politikalarının enflasyon ve çıktı açığı üzerinde önemli etkiler yaratabileceği vurgulanmaktadır. Yeni Keynesyen modellerde cari üretim düzeyinin hem faiz oranlarına hem de gelecek dönem üretim beklentilerine bağlı olduğu kabul edilmektedir. Örneğin, gelecekteki üretime ilişkin olumlu beklentiler, bireylerin tüketim tercihlerini etkileyerek mevcut talebi artırmakta ve dolayısıyla cari üretim seviyesini yükseltmektedir. Bu durum, tüketicilerin tüketimlerini zaman içinde dengeli bir şekilde dağıtma eğilimleriyle açıklanmaktadır (Clarida v.d., 1999).

Yeni Keynesyen yaklaşım, koordinasyon problemleri ve piyasa dışsallıkları gibi kavramlara da özel bir önem atfetmektedir. Örneğin, ücret ve fiyat belirleme süreçlerindeki uyumsuzlukların ekonomik dalgalanmaları şiddetlendirebileceği, bu nedenle uygun makroekonomik politikaların istikrar sağlayıcı bir rol üstlenebileceği savunulmaktadır.

2. Yeni Keynesyen Perspektifte Emek Piyasası

Yeni Keynesyen iktisat, emek piyasası analizlerinde piyasa aksaklıklarını ve eksik rekabet koşullarını merkeze alarak, Ortodoks Keynesyen yaklaşımı mikro ekonomik temellerle güçlendirmiştir. Bu çerçevede, emek piyasasındaki istihdam ve ücret dinamikleri, nominal ve reel yapışkanlıklar üzerinden modellenmektedir. Bu yaklaşıma göre, emek piyasasında oluşan dengesizliklerin ana nedeni de ücret ve fiyatlardaki yapışkanlıklardır.

Yeni Keynesyen yaklaşım, işçilerin ve firmaların sırasıyla rasyonel fayda ve kâr maksimizasyonuna sahip olduklarını varsayar. Yeni Keynesyenler, Hicks'in (1974) esasen sabit fiyatlı, ağırlıklı olarak işgücü piyasası ve mal piyasasının büyük bir bölümünü kapsayan piyasalar ile esnek fiyatlı, ağırlıklı olarak finans ve emtia piyasaları arasındaki ayrımından yararlanmanın önemli olduğunu savunurlar. Sabit fiyatlı piyasalarda fiyat belirleme normdur ve fiyat ve ücret ataleti bir gerçekliktir. Parasal yanlılığı yaratmak için Keynesyen modeller, nominal ücret ve fiyatların, toplam talepteki bir bozulmanın ardından yeni piyasa temizleme seviyelerine hızla uyum sağlayamamasına güvenir. Keynesyenler, piyasa ekonomilerinin tam istihdam dengesinde ayrılma eğilimini açıklamak için geleneksel olarak işgücü piyasası ve nominal ücret yapışkanlığına odaklanmışlardır (Snowdon & Vane, 2005).

Ücret yapışkanlığı, emek piyasasında nominal ücretlerin makro ekonomik şoklara ve firma performansındaki değişimlere karşı asimetrik tepki verdiğini öne sürmektedir. Buna göre, işgücü talebindeki daralma durumlarında dahi mevcut çalışanların ücretleri tam esnek şekilde gerilememekte, ya sabit kalmakta ya da ancak sınırlı ölçüde ayarlanmaktadır. Ücretlerin bu yapışkan doğası, özellikle nominal düzeyde aşağı yönlü rijiditeye (downward rigidity) sahip olmasıyla karakterize edilir; diğer bir deyişle yükselişe geçiş nispeten kolayken, düşüş eğilimi ekonomik ve kurumsal engellerle karşılaş-

maktadır. Bu kavram, genel fiyat düzeyindeki yapışkanlık olgusunun emek piyasasına özgü bir yansımasıdır. Piyasalardaki fiyat ve ücretlerin yukarı yönlü esnek, aşağı yönlü ise dirençli olması, toplam arz-talep dengesizliklerinin kısa vadede otomatik olarak çözülmemesine yol açmaktadır. Söz konusu asimetri, menü maliyetleri, sözleşmelerin uzun vadeli yapısı ve psikolojik direnç gibi mikroekonomik temellerle açıklanmaktadır. Dolayısıyla, yapışkanlık olgusu yalnızca emek piyasasıyla sınırlı kalmayıp, mal ve hizmet fiyatlandırmalarında da makroekonomik dalgalanmaların aktarım mekanizmasını etkilemektedir.

2.1. Nominal Ücret Yapışkanlığı

Yeni Keynesyen iktisat çerçevesinde nominal ücret yapışkanlığı, emek piyasalarında ücretlerin makroekonomik şoklara veya talep değişimlerine ani ve tam olarak uyum sağlayamamasını ifade eden bir olgudur. Nominal ücret yapışkanlığı, Yeni Keynesyen teoride piyasa aksaklıklarının ve makroekonomik istikrarsızlıkların temel nedenlerinden biridir. Mikro temelli bu yaklaşım, ekonomik politika tasarımıda önemli bir referans noktası sunar. Piyasaların kendi kendine hızla dengeye ulaşamayacağını vurgulayarak aktif politika müdahalelerini haklı çıkarır.

Yeni Keynesyen ekolde nominal ücret katılıklarını açıklamak adına üç ana yaklaşımdan yola çıkılmaktadır: uzun dönemli iş sözleşmeleri, menü maliyetleri ve işsizlik sigortası.

Uzun dönemli iş sözleşmeleri modeli temelinde iki ana varsayıma dayanmaktadır: (1) Ücret belirleme süreçleri kademeli bir yapı sergilemekte olup, ekonomideki tüm ücret kararları eşzamanlı olarak gerçekleşmemektedir; (2) Ücret müzakereleri sırasında firmalar (ve sendikalar) diğer işletmelerde belirlenmiş ve kendi sözleşme dönemlerinde geçerli olacak ücret düzeylerini referans almaktadır. Bu kademeli yapı nedeniyle, bazı firmalar ücret düzeylerini mevcut müzakereler öncesinde sabitlemişken, diğerleri bu belirlemeyi ileri dönemlere ertelemektedir. Bu durum, göreceli ücretlerin belirlenmesi sürecinde aktörlerin hem retrospektif (geçmiş dönem ücretleri) hem de prospektif (gelecek dönem beklentileri) bir analiz yapmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla ücret belirleme davranışı, intertemporal (dönemlerarası) bir optimizasyon problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan fiyat veya ücretleri belirlerken firmalar, ekonomideki veya en azından yakından ilişkili piyasalardaki diğer fiyat ve ücretlerin kararları açısından önemli olduğunu fark ederler; bu hem rekabetçi piyasalar hem de fiyat belirleyicilerin bir dereceye kadar piyasa gücüne sahip olduğu piyasalar için geçerlidir (Taylor, 1980. Taylor, 1998). Bu yaklaşım nominal ücret yapışkanlıklarını açıklamaya çalışan ilk yaklaşımdır.

Menü (İşlem) maliyetleri, işletmenin müşterilerine sunduğu fiyatları değiştirmesi durumunda katlandığı maliyetlerdir. Tipik bir örnek, mağaza içi ürünlerinin fiyatlarını değiştirmesi gerektiğinde yeni menüyü yeniden basmak zorunda kalan bir restorandır. Dolayısıyla, menü maliyetleri nominal katılığa katkıda bulunabilecek faktörlerden biridir. Firmalar, genel fiyat seviyesi, ürün maliyetleri, pazar yapısı, düzenlemeler ve talep seviyesindeki değişiklikler nedeniyle fiyatları sık sık değiştirme kararıyla karşı karşıya kalırlar. Pazardaki sık değişikliklere rağmen, işletmeler menü maliyetleri nedeniyle fiyatları bu değişiklikleri yansıtacak şekilde güncelleme konusunda tereddüt edebilirler. Menü maliyeti, fiyat değişikliğiyle ilişkili beklenen gelir artışını aşarsa, firmalar dengesizlik içinde kalmayı ve orijinal fiyat seviyesinde kalmayı tercih ederler (Mankiw, 1985). Bu yaklaşım ilk olarak fiyat yapışkanlıklarını açıklamak adına ortaya atılmış olup sonrasında emek piyasasına uyarlanması suretiyle ücret yapışkanlığını açıklama noktasında da kullanılmıştır. Nominal ücret ayarlamalarına ilişkin menü maliyetleri kavramı, ücret revizyon süreçlerinde ortaya çıkan çok boyutlu işlem maliyetlerini (bordro değişim maliyeti) kapsamaktadır. Bu maliyetler temel olarak; ücret yapısında değişiklik yapmanın gerektirdiği idari yükümlülükler, performans ölçüm sistemlerinin gözden geçirilmesi ve çalışanlarla yapılacak ücret pazarlıklarının operasyonel maliyetlerinden oluşmaktadır. Söz konusu maliyetler, firmaların ücret politikalarında esnekliği sınırlandırarak nominal katılığa yol açan önemli mikroekonomik faktörler arasında yer almaktadır (Kahn, 1997).

İşsizlik sigortası, sistemlerinin etkin biçimde uygulandığı ekonomilerde, işsiz bireyler asgari geçim standartlarını sürdürebilecek bir gelir desteğine erişebilmektedir. Bu sosyal güvence mekanizması, bireylere ücret pazarlıkları sırasında daha güçlü bir müzakere pozisyonu kazandırmaktadır. Dolayısıyla, işsizlik sigortası uygulamaları nominal ücretlerde aşağı yönlü esnekliği sınırlandırarak ücret yapışkanlığı olgusunu güçlendirmektedir. Sistem, işgücü piyasasında ücret belirleme süreçlerini daha dengeli hale getirirken, firmaların ücret tekliflerini belirli bir taban seviyenin altına çekmesini engellemektedir. Öte yandan, işsizlik sigortası mekanizmalarının işgücü arzı üzerinde ahlaki tehlike (moral hazard) etkisi yarattığı gözlemlenmektedir. Sistem, işten ayrılma kararlarının fırsat maliyetini düşürerek gönüllü işten ayrılmaları teşvik edebilmektedir. Ayrıca, sigorta kapsamı ve süresine bağlı olarak işsizlerin aktif iş arama süreçlerini uzatabildiği, bu durumun da yapısal işsizlik oranlarında artışa yol açabileceği literatürde tartışılan önemli bir bulgudur. Sonuç olarak, işsizlik sigortası sistemleri hem ücret yapışkanlıkları hem de işgücü piyasası dinamikleri üzerinde çok yönlü etkiler yaratmaktadır (Chamberlin & Yueh, 2006).

2.2. Reel Ücret Yapışkanlığı

Mankiw ve Romer (1991), nominal ve reel yapışkanlıklar arasındaki etkileşimi yeni Keynesyen ekonomilerin ayırt edici bir özelliği olarak tanımlamaktadır. Nominal yapışkanlıklar, toplam talepteki dalgalanmaların reel etkilere sahip olmasına ve iş çevrimlerinin piyasayı temizlemeyen bir açıklamasına katkıda bulunmasına olanak tanır. Ancak Keynesyen ekonomistler, 1970'lerin başından beri ve özellikle 1980'lerde Avrupa'da büyük sanayi ülkelerinin işgücü piyasalarının önemli bir özelliği olan sürekli yüksek işsizlik seviyelerini de açıklamakla ilgilenmektedirler. Reel ücret yapışkanlığını içeren modeller, herkesin kendi emek arz fonksiyonunda olduğu ve dengedeki işsizliğin iradi işsizlik olduğu yeni klasik modellerin aksine, uzun vadeli dengede gayri iradi işsizlik yaratabilir. Yeni Keynesyen reel ücret yapışkanlığına ilişkin açıklamalar üç ana gruba ayrılır: (i) zımni (örtük) sözleşme teorisi; (ii) etkin ücret teorisi; ve (iii) içerdeki-dışarıdakiler teorisi (Snowdon & Vane, 2005).

Zımni (örtük) sözleşme teorisi, Bailey (1974), D.F. Gordon (1974) ve Azariadis (1975) tarafından ortaya atılmıştır. Ücretlerin neden ekonomik şoklara hemen uyum sağlamadığını ve işsizliğin neden sürekli olabileceğini açıklayan Yeni Keynesyen bir teoridir. İşçi-işveren ilişkilerinde risk paylaşımı ve uzun vadeli anlaşmalar üzerine kuruludur. Bu teoriye göre, firmalar ve çalışanlar arasında resmi olmayan bir uzlaşma vardır: riskten kaçınan ve finansal piyasaları sınırlı kullanan işçiler, gelir istikrarı sağlamak amacıyla işverenlerle yazılı olmayan anlaşmalar yapar. İşverenler, daha az riskten kaçınan yapıları ve sermaye piyasalarına erişim avantajları nedeniyle, işçilere ücret ve istihdam güvencesi sunarak uzun vadede daha düşük maliyetle çalışan temin eder. Bu model, reel ücretlerin neden yapışkan olduğunu ve ekonomik şoklar karşısında neden hemen ayarlanmadığını açıklamaya çalışır.

Etkin ücret teorisi, emek piyasalarında gözlemlenen ücret katılıklarını açıklamak üzere geliştirilmiş önemli bir teorik çerçevedir. Bu teoriye göre firmalar, verimlilik kayıplarını önlemek amacıyla ekonomide işsizlik olsa dahi reel ücretleri düşürme konusunda isteksiz davranmaktadır. Bu durumun altında yatan temel mekanizmalar, işverenlerin çalışan verimliliği ile ücret düzeyi arasında kurduğu nedensel ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Teorinin temel dayanağı, ücretlerin salt maliyet unsuru olarak değil, aynı zamanda verimlilik belirleyicisi olarak görülmesidir. İşverenler, düşük ücret politikalarının çalışan motivasyonunu azaltacağını, kurumsal bağlılığı zayıflatacağını ve nitelikli işgücünü kaybetme riskini artıracığını öngörmektedir. Özellikle asimetrik bilgi koşullarında, çalışanların performanslarının tam olarak gözlemlenememesi, kaytarma davranışlarını teşvik edebilmektedir. Bu nedenle firmalar, piyasa ücretinin üzerinde ödeme yaparak çalışanların performansını artırmayı ve işgücü devir hızını düşürmeyi hedeflemektedir. Teori, ücret-verimlilik ilişkisini üç temel kanal üzerinden açıklamaktadır. Bir-

incisi, yüksek ücretlerin daha nitelikli işgücünü çekerek ters seçim sorununu hafifletmesidir. İkincisi, ücret primlerinin çalışanları kaytarma davranışından caydırmasıdır. Üçüncüsü ise yüksek ücret politikalarının işgücü devir maliyetlerini azaltarak firmaların insan kaynakları yönetimini kolaylaştırmasıdır. Bu mekanizmalar, firmaların neden işsizlik varlığında dahi ücretleri düşürmediğini ve emek piyasalarında ücret katılıklarının nasıl ortaya çıktığını açıklamaktadır (Mankiw, 1990. Greenwald & Stiglitz: 1987. Gärtner: 2006).

İçeridekiler-dışarıdakiler teorisi, Blanchard ve Summers tarafından geliştirilmiştir. emek piyasasında ücret belirleme sürecinde içeridekiler (sendika üyesi mevcut çalışanlar) ile dışardakiler (işsizler) arasındaki asimetrik güç dağılımını merkeze alır. İçeridekiler, işe alım ve eğitim maliyetleri gibi işgücü değişim maliyetlerinin varlığı sayesinde ücret pazarlığında belirleyici role sahipken, dışardakilerin bu sürece etkisi sınırlıdır. Bu durum, ücretlerin yalnızca mevcut çalışanların istihdamını sürdürmeye yönelik olarak belirlenmesine yol açmakta ve işsizliğin yapısal hale gelmesine katkıda bulunmaktadır. Teoriye göre, sendikalı ortamlarda ücret kararları kıdemli çalışanların çıkarları doğrultusunda şekillenirken, sendikasız işyerlerinde dahi içeridekilerin pazarlık gücü, yeni işe alımların sabit maliyetleri nedeniyle korunmaktadır. Bu mekanizma, ekonomik şoklar sonrasında işsizliğin neden hızla düşmediğini açıklamaktadır: Negatif şoklar sonucu işini kaybedenler “dışardaki” konumuna geçmekte ve ücret belirleme sürecinden dışlanmaktadır. Blanchard ve Summers, kısa süreli işsizlerin ücretler üzerinde aşağı yönlü baskı oluşturabileceğini, ancak uzun süreli işsizliğin bireylerin beceri kaybına yol açması nedeniyle bu etkinin ortadan kalktığını öne sürmektedir. Bu perspektif, uzun süreli işsizliğin hem rezervasyon ücretlerini düşürmesi hem de işverenlerin bu bireyleri istihdam etme maliyetlerini artırması nedeniyle kendi kendini besleyen bir nitelik kazandığını göstermektedir. İçeridekiler-Dışardakiler modeli, özellikle emek piyasası yapışkanlığının mikro temellerini açıklamada etkili bir çerçeve sunmaktadır (Blanchard & Summers, 1986. Blanchard & Summers, 1987).

3. Phillips Eğrisinin Tarihsel Gelişimi

İşsizlik ve enflasyon arasındaki ilişki çok uzun yıllar iktisat literatüründe bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konu ilk olarak Irving Fisher (1926) tarafından ele alınmış sonrasında ise Alban William Phillips (1958) tarafından ampirik olarak kanıtlanmıştır. Phillips, 1861-1957 yılları arasında İngiltere’de işsizlik ile parasal ücret değişimleri arasında negatif ve doğrusal olmayan bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bu ilişki, düşük işsizlik oranlarında ücret artışlarının hızlandığını, yüksek işsizlik durumunda ise ücretlerin daha yavaş arttığını göstermektedir.

Samuelson ve Solow (1960), Phillips Eğrisi'ni enflasyon-işsizlik ilişkisine uyarlayarak, politika yapımcıların bu eğri üzerinde farklı denge noktaları seçebileceğini öne sürmüşlerdir. Bu yaklaşım, Keynesyen iktisat çerçevesinde talep yönetimine dayalı politikaların önemini vurgulamıştır.

1970'lerde yaşanan stagflasyon (yüksek enflasyon ve yüksek işsizlik), Phillips Eğrisi'nin statik yorumunun yetersiz olduğunu göstermiştir. Milton Friedman (1968) ve Edmund Phelps (1967), beklentilerle genişletilmiş Phillips Eğrisi modelini geliştirerek, kısa vadede enflasyon-işsizlik arasında bir değiş tokuş olduğunu, ancak uzun vadede bu ilişkinin ortadan kalktığını savunmuşlardır.

Friedman'ın "Doğal İşsizlik Oranı" kavramına göre ise ekonomi uzun dönemde dikey bir Phillips Eğrisi ile temsil edilmektedir. Bu, enflasyon beklentileri gerçekleşen enflasyona uyum sağladığında, işsizliğin doğal orana geri döneceği anlamına gelmektedir. Doğal işsizlik oranı, emek piyasasındaki yapısal faktörler (sendikalar, asgari ücret, teknolojik değişim) tarafından belirlenmekte ve para politikasıyla kalıcı olarak düşürülemez.

1975 yılına gelindiğinde Modigliani ve Papademos, NIRU (Enflasyonist Olmayan İşsizlik Oranı) kavramını geliştirmiş, daha sonra James Tobin (1980) tarafından bu kavram NAIRU (Enflasyonu Hızlandırmayan İşsizlik Oranı) olarak güncellenmiştir. NAIRU, enflasyonun sabit kaldığı işsizlik oranını ifade etmekte ve politika yapımcılar için kritik bir referans noktası olarak kabul edilmektedir. 1970'lerin sonlarında cari ve denge işsizlik oranlarındaki paralel yükseliş dinamikleri, Yeni Keynesyen ekolün temsilcilerini, Doğal İşsizlik Oranı'nın toplam talep koşullarından etkilenebileceği tezini savunan yeni bir analitik çerçeve oluşturmaya sevk etmiştir. Bu yaklaşım, Doğal Oran'ın zaman içinde geçmiş işsizlik düzeylerine bağlı olarak şekillendiği varsayımına dayanmakta olup, literatürde bu süreç histeresiz etkisi olarak nitelendirilmektedir.

Histeresiz hipotezi, işsizliğin geçici şoklar nedeniyle uzun süre yüksek kalabileceğini öne sürmektedir. Örneğin, uzun süreli işsizlik, işgücünün beceri kaybına yol açarak doğal işsizlik oranını yukarı çekebilmektedir. Bu durum, geleneksel monetarist görüşten farklı olarak, talep politikalarının uzun vadeli etkileri olduğunu savunmaktadır.

Yeni Keynesyen iktisatçılar, ücret ve fiyat yapışkanlıklarını mikro temellere dayandırarak, zamana yayılan sözleşmeler (Taylor, Calvo) ve fiyat ayarlama maliyetleri (Rotemberg) gibi modellerle Phillips Eğrisi yeniden yorumlanmış ve Yeni Keynesyen Phillips Eğrisi (NKPC) kavramı ortaya atılmıştır.

Yeni Keynesyen Phillips Eğrisi, modern makroekonomik teoride enflasyon dinamiklerini açıklamak üzere geliştirilmiş önemli bir anali-

tik çerçevedir. Bu modelde, enflasyonu belirleyen unsurlar açıklanmaya çalışılırken rasyonel beklentiler varsayımı nominal katılıklarla birlikte ele alınmaktadır. Bu yaklaşıma göre, firmalar menü maliyetleri ve sözleşme benzeri katılıklar nedeniyle fiyatlarını anında ayarlayamamakta; bu durum kısa dönemde toplam talep şoklarının üretim ve istihdam üzerinde reel etkiler yaratmasına yol açmaktadır. Bu nedendir ki enflasyon, yalnızca geçmiş dönemin gerçekleşmiş değerlerine göre değil, aynı zamanda ekonomik aktörlerin gelecek döneme ilişkin beklentilerine de bağlı olarak belirlenmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşımın temel önermesi, enflasyonun hem gelecek beklentilerine hem de çıktı açığına (veya işsizlik oranına) bağlı olduğudur. Enflasyon dinamiklerinin beklentiler ve piyasa aksamalarıyla şekillendiği vurgulanmaktadır. Buna göre; enflasyon, yalnızca geçmiş verilere değil, geleceğe yönelik rasyonel beklentilere göre şekillenir ve firmaların fiyatları sık değiştirememesi (fiyat yapışkanlığı), enflasyonun kısa vadede reel ekonomik değişkenlerden etkilenmesine yol açmaktadır.

Yeni Keynesyen Phillips Eğrisi para politikasının etkinliğini vurgulayan teorik bir temel sağlamaktadır. Merkez bankalarının enflasyon hedeflemesi politikaları, beklentilerin yönetilmesi yoluyla fiyat istikrarını sağlamada kritik bir rol üstlenmektedir. Beklentilerin rasyonel olması, para politikalarının şeffaf ve öngörülebilir şekilde uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Böylece Yeni Keynesyen yaklaşım, hem kısa dönem dalgalanmaları hem de orta vadeli istikrar hedefleri açısından para otoritelerinin aktif bir rol üstlenmesi gerektiğini temellendirmektedir.

NKPC'nin ayırt edici özellikleri şunlardır:

1. İleriye Dönük Beklentiler: Model, ekonomik aktörlerin rasyonel beklentiler oluşturduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu, enflasyonun sadece geçmiş verilerle değil, aynı zamanda gelecek projeksiyonlarıyla da belirlendiği anlamına gelmektedir.

2. Nominal Yapışkanlıklar: Yeni Keynesyen yaklaşım, firmaların fiyatları anında ayarlayamadığı gerçeğini dikkate almaktadır. Bu yapışkanlık, Calvo (1983) ve Taylor (1980) modellerinde olduğu gibi, sözleşmelerin kademeli olarak yenilenmesi veya menü maliyetleri gibi mikroekonomik temellere dayandırılmaktadır.

3. Dinamik Yapı: Model, enflasyon sürecinin dinamik karakterini yalamaktadır. Bugünkü enflasyon, hem gelecek beklentilerine hem de mevcut ekonomik koşullara bağlı olarak oluşmaktadır.

NKPC, politika yapıcılar açısından da önemli çıkarımlar sunmaktadır. Bunlardan ilki, enflasyon kontrolü için beklenti yönetiminin önemidir. Öte yandan ekonomik aktörlerin politikaya olan inancı para politikasının etkin-

liğinin ana belirleyicisi olarak kabul edilmektedir. Son olarak ise, kısa vadede reel çıktı ve enflasyon arasında bir değiş tokuşun varlığının mümkün olduğu kabul edilmektedir. Bu doğrultuda merkez bankalarının enflasyon hedeflemesi stratejilerinin teorik temeli oluşurken, aynı zamanda ekonomik şoklara verilen tepkilerin analizinde de kullanılmaktadır. Geleneksel modellerden farklı olarak, NKPC hem mikroekonomik temellere dayanması hem de beklentilerin rolünü vurgulaması nedeniyle modern makroekonomik analizlerde merkezi bir konumdadır.

4. Yeni Keynesyen Ücret Phillips Eğrisi

Yeni Keynesyen Ücret Phillips Eğrisi, modern makroekonomik teoride enflasyon ve işsizlik arasındaki kısa vadeli ilişkiyi mikro ekonomik temellerle açıklayan bir modeldir. Geleneksel Phillips Eğrisi'nden farklı olarak, bu yaklaşım rasyonel beklentiler, nominal ücret yapışkanlıkları ve piyasa aksaklıkları üzerine inşa edilmiştir.

Ücret değişim oranı ile işsizlik oranı arasındaki negatif ilişki, Phillips'in 1958 yılında yayınlamış olduğu makalesinden bu yana birçok araştırmanın konusu olmuştur. Sonraki çalışmaların bir çoğu, enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı (NAIRU) kavramı üzerinden fiyat enflasyonu ile işsizlik arasındaki ilişkiye odaklanmış olsa da, nispeten yeni Yeni Keynesyen literatür (örneğin Gordon 1997, Staiger vd., 1997, Erceg vd., 2000, Gali, 2010, Blanchard ve Gali, 2010) dikkatimizi nominal ücret işsizlik ilişkisine yeniden odaklamış ve para politikasının verimliliğinin ücretlerin ve fiyatların toplam talepteki değişikliklere verdiği tepkiye kritik bir şekilde bağlı olduğunu göstermiştir. Nominal ücretlerdeki bir değişiklik, firma marjinal maliyeti ve tekelci rekabetçi piyasa yapısı göz önüne alındığında fiyat enflasyonu üzerindeki etkisi nedeniyle istihdamı etkilemektedir. Ücret artışlarının enflasyonist etkisi, istihdamda azalmaya yol açan daraltıcı bir parasal tepkiye neden olmaktadır. Ücret dinamikleri talep koşullarına ne kadar az duyarlıysa, ayarlama maliyeti de o kadar yüksek olacaktır. Sonuç olarak, ücretler istihdam koşullarına çok duyarlıysa, para politikası talepte nispeten küçük bir daralma yaratarak ekonomi üzerindeki enflasyonist baskıları azaltacaktır. Ancak, ücretler talep koşullarına güçlü bir şekilde tepki vermezse, daraltıcı bir para politikasının potansiyel fedakarlık oranı çok önemli olabilmektedir (Dadam & Viegi, 2021).

Yeni Keynesyen Ücret Phillips Eğrisi, Gali (2011) öncülüğünde yapışkan ücretler ve mikro temelli bir çerçevede geliştirilmiş olup, ücret enflasyonu ile işsizlik arasındaki ilişkiyi yapısal parametrelerle açıklamaktadır. Literatürde klasik Phillips Eğrisi, nominal ücret artışları ile işsizlik oranı arasındaki negatif korelasyonu ampirik olarak ortaya koysa da, bu ilişkinin teorik temellerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu metodolojik eksiklik, Gali'nin geliştirdiği Yeni Keynesyen Ücret Phillips Eğrisi (NKWPC) çerçevesiyle önemli ölçüde

giderilmiştir.

Gali (2011), nominal ücretlerin kademeli olarak belirlendiği bir model kullanarak, ücret enflasyonu ile işsizlik arasında dinamik bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Galí (2011), Yeni Keynesyen Phillips Eğrisi'nin ücret boyutunu ihmal etmesinin önemli bir açık olduğunu vurgulamaktadır. Ücret enflasyonu ile işsizlik arasındaki güçlü ilişki, ücretlerin de modele dahil edilmesi ile birlikte işgücü piyasası odaklı politika analizleri için kritik bir katkı sağlamaktadır. Çalışmada, ücret enflasyonu ile işsizlik oranı arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu ampirik olarak test edilmektedir. Elde edilen bulgulara göre, klasik Phillips eğrisinin ücret verişyonunun geçerli olduğu ve modern ekonomilerde de varlığını sürdürdüğü sonucu desteklenmektedir.

Galí, ücretlerin yapışkanlığını merkeze alan bir model kullanarak, işsizliğin ücret enflasyonunu nasıl etkilediğini açıklamıştır. Buna göre; işsizlik arttıkça → ücret artışları yavaşlamakta → bu da genel enflasyon üzerinde baskı oluşturmaktadır. Bu nedenle, Yeni Keynesyen Phillips Eğrisi'nin ücret tarafını ihmal etmesinin önemli bir eksiklik olduğu ortaya çıkmaktadır.

Gali (2010,2011) çalışmasında Yeni Keynesyen Ücret Phillips Eğrisini şu şekilde formüle etmiştir:

$$\pi_t^\omega = \beta E_t\{\pi_{t+1}^\omega\} - \lambda_\omega(u_t - u_t^n) + \epsilon_t^\omega \dots\dots\dots (1)$$

Denklemden yer alan değişkenler şu şekilde sıralanabilmektedir:

π_t^ω : Ücret enflasyonu (nominal ücretlerdeki yıllık değişim).

$E_t\{\pi_{t+1}^\omega\}$: Beklenen gelecek dönem ücret enflasyonu

u_t : Gerçekleşen işsizlik oranı

u_t^n : Doğal işsizlik oranı

Buna göre; ücret artışlarının, işçilerin ve firmaların gelecek enflasyon beklentilerine bağlı olduğu gözlenmektedir. Öte yandan işsizlik, doğal oranın üzerindeyse ($u_t > u_t^n$), ücret enflasyonu düşeceği sonucuna varılmaktadır. Son olarak, ücretlerin işsizliğe duyarlılık parametresi olan λ_ω ne kadar büyükse, ücretlerin işsizlikteki değişimlere o kadar hızlı tepki vermesi beklenmektedir.

Yeni Keynesyen Ücret Phillips Eğrisi'nin ayırt edici özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Mikroekonomik Temeller ve Nominal Katılıklar: en belirgin özelliği, rasyonel beklentiler ve optimize eden ekonomik aktörler çerçevesinde, nominal ücretlerdeki katılıkların Calvo (1983) tarzı ücret fiyatlama mekanizmasıyla modellenmesidir. Bu modele göre, her dönemde emek piyasasındaki aktörler-

in yalnızca belirli bir kısmı ücretlerini optimize etme şansına sahiptir. Diğer aktörler ise önceden belirlenmiş nominal ücretleriyle işlemeye devam eder. Bu nominal rijitlik, enflasyon ile reel ekonomik aktivite (işsizlik veya üretim açığı) arasında kısa vadeli bir değiş tokuş yaratır.

2. İleriye Dönük (Forward-Looking) Davranış: Orijinal ve Beklentilerle Genişletilmiş Phillips Eğrileri'nin aksine, bu model tamamıyla ileriye dönüktür. Mevcut ücret enflasyonu, gelecek dönemler için beklenen ücret enflasyonu tarafından şekillendirilir.

3. Marjinal Maliyet ile İlişki: Model, ücret enflasyonu ile firma maliyetleri arasında doğrudan bir bağ kurar. Ücret artışları, firmaların marjinal maliyetlerini artırarak nihai olarak fiyat enflasyonuna yol açar. Bu nedenle, Ücret Phillips Eğrisi genellikle Fiyat Phillips Eğrisi ile birlikte ele alınır ve analiz edilir. Reel ücretler ile doğal ücret düzeyi arasındaki sapma (reel ücret açığı), enflasyonist baskıların temel itici gücü olarak görülür.

4. Doğal Oran Hipotezi ile Uyumluluk: Yeni Keynesyen Ücret Phillips Eğrisi uzun dönem Phillips Eğrisi görüşüyle tamamen uyumludur.

5. Politikalar için Çıkarımlar: Bu model, merkez bankalarının güvenilirliği (credibility) kavramının önemini vurgular. Eğer bir merkez bankası düşük enflasyon taahhüdünde inandırıcıysa, ekonomik aktörlerin enflasyon beklentileri düşük kalacak ve enflasyonu düşürmek için yüksek işsizlik maliyetine katlanmak gerekmeyecektir. Bu, enflasyon hedeflemesi gibi politikaların teorik alt yapısını oluşturur.

Yeni Keynesyen Ücret Phillips Eğrisi ile birlikte Merkez bankaları, enflasyonu sadece fiyat dinamikleriyle değil, ücretler ve işgücü piyasası verileri (işsizlik açığı, ücret artışları, beklentiler) üzerinden de analiz etmektedir. Bu nedenle işsizlik oranı, ücret enflasyonu ve dolayısıyla çekirdek enflasyon için önemli bir gösterge haline gelmektedir. Öte yandan, beklenti yönetimi ve ücret dinamikleri para politikalarının merkezine yerleştirilmiş olduğundan enflasyon hedeflemesi daha etkin bir çerçevede uygulanabilmektedir.

Yeni Keynesyen Ücret Phillips Eğrisi ortaya çıkışı itibariyle Yeni Keynesyen Phillips Eğrisi ve NAIRU kavramları ile çok yakın bir ilişki içerisinde olsa da bu üç kavram arasında çok temel bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 1: NKWPC-NKPC-NAIRU Özellikleri

Özellik	Yeni Keynesyen Ücret Phillips Eğrisi (NK-WPC)	Yeni Keynesyen Phillips Eğrisi (NKPC)	NAIRU (Enflasyonu Hızlandırmayan İşsizlik Oranı)
Tanım	Ücret enflasyonu ile işsizlik arasındaki ilişkiyi modeller	Genel enflasyon ile çıktı açığı/işsizlik arasındaki ilişkiyi modeller	Enflasyonun sabit kaldığı işsizlik oranı (uzun dönem doğal işsizlik)
Temel Değişken	Nominal ücret artış hızı (Δw)	Enflasyon oranı (π)	İşsizlik oranı (u)
Mikro Temel	Ücret sözleşmeleri, işgücü pazarlıkları, verimlilik ücreti	Firma fiyatlama davranışları (Calvo/Rotemberg)	İşgücü piyasası esnekliği, yapısal faktörler
Politika Çıkarımları	Ücret artışlarını kontrol etmek için işsizlik politikaları	Enflasyon-çıktı açığı değiş tokuşu (para politikası)	İstihdam politikalarının uzun vadeli hedefi
Zaman Ufku	Kısa-orta vadeli ücret dinamikleri	Kısa vadeli enflasyon-işsizlik ilişkisi	Uzun vadeli yapısal işsizlik dengesi
Ana Varsayım	Ücretler yapışkandır, işçi-işveren pazarlığı önemlidir	Fiyatlar yapışkandır, firmalar optimal fiyat belirler	Enflasyon beklentileri sabitken işsizlik doğal orana yakınsar
Kullanım Alanı	İşgücü piyasası analizi, toplu sözleşme stratejileri	Para politikası, enflasyon modellemesi	Makroekonomik istikrar politikaları

SONUÇ

Çalışmada, Yeni Keynesyen İktisat çerçevesinde şekillenen ve ücret dinamiklerine odaklanan Yeni Keynesyen Ücret Phillips Eğrisi (NKWPC) modelinin teorik ve analitik temellerini incelenmesi amaçlanmıştır. Enflasyon-işsizlik ilişkisinin anlaşılmasında, geleneksel Phillips Eğrisi modellerinin ötesine geçen ve mikroekonomik temellere dayanan Yeni Keynesyen Ücret Phillips Eğrisi, nominal ve reel ücret yapışkanlıklarının, uzun dönemli sözleşmeler, menü maliyetleri, işsizlik sigortası, etkin ücret teorileri ve içeridekiler-dışarıdakiler modelleri gibi rasyonel mikro temeller üzerinden makroekonomik sonuçları nasıl şekillendirdiğini sistematik bir biçimde açıklamaktadır. Jordi Galí (2011) tarafından öne sürülen model, ücret enflasyonunun sadece mevcut ekonomik koşullardan değil, aynı zamanda geleceğe dönük rasyonel beklentilerden de etkilendiğini formalize etmektedir. Bu yaklaşım, enflasyon dinamiklerinin tam olarak kavranabilmesi için ücretlerin ve emek piyasası koşullarının analize mutlaka dahil edilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Yeni Keynesyen Ücret Phillips Eğrisi merkez bankaları ve politika yapıcılar açısından da önemli çıkarımlar barındırmaktadır. Enflasyonla mücadelede sadece fiyat istikrarına odaklanmanın yetersiz kalabileceği; ücret artışları, işsizlik oranı ve bunların beklentilerle olan etkileşiminin de para politikasının etkinliğini kritik ölçüde belirlediği görülmektedir. Dolayısıyla, optimal bir para politikası tasarımı, emek piyasasındaki yapışkanlıkları ve NAIRU gibi yapısal göstergeleri dikkate alan, beklenti yönetimini merkezine alan ve kısa vadeli değiş tokuşların farkında olan bütünsel bir yaklaşım gerektirmektedir.

Sonuç olarak, Yeni Keynesyen Ücret Phillips Eğrisi, makroekonomik dalgalanmaların ve istikrar politikalarının analizinde, modellerin mikro temellerle güçlendirilmesi gerekliliğinin bir yansımasıdır. İşsizlik ve enflasyon arasındaki karmaşık ilişkiyi daha derinlemesine anlamamızı sağlayan bu model, gelecekte yapılacak ampirik çalışmalar ve politika değerlendirmeleri için sağlam bir teorik zemin sunmaktadır. Politika yapıcılarının enflasyonu değerlendirme süreçlerine işgücü piyasasına ait gelişmeleri dahil etmeleriyle birlikte enflasyon hedeflemesi daha etkin bir şekilde uygulanabilmiştir.

KAYNAKÇA

- Azariadis, C. (1975). Implicit contracts and underemployment equilibria. *Journal of Political Economy*, 83(6), 1183-1202.
- Bailey, M. N. (1974). Wages and unemployment under uncertain demand. *Review of Economic Studies*, 41(1), 37-50.
- Ball, L., Mankiw, N. G., & Romer, D. (1988). The new Keynesian economics and the output-inflation trade-off. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1988(1), 1-82.
- Blanchard, O. J., & Summers, L. H. (1986). Hysteresis and the European unemployment problem. *NBER Macroeconomics Annual*, 1, 15-78.
- Blanchard, O., & Summers, L. (1992). Hysteresis in unemployment. In N. G. Mankiw & D. Romer (Eds.), *New Keynesian economics* (Vol. 2, pp. 235-243). MIT Press.
- Blanchard, O., & Galí, J. (2010). Labor markets and monetary policy: A new Keynesian model with unemployment. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 2(2), 1-30. <https://doi.org/10.1257/mac.2.2.1>
- Chamberlin, G., & Yueh, L. (2006). *Macroeconomics*. Cengage Learning.
- Clarida, R., Galí, J., & Gertler, M. (1999). The science of monetary policy: A new Keynesian perspective. *Journal of Economic Literature*, 37(4), 1661-1707.
- Dadam, V., & Vieg, N. (2021). Estimating a new Keynesian wage Phillips curve (Working Paper No. 202107). University of Pretoria, Department of Economics.
- Erceg, C. J., Henderson, D. W., & Levin, A. T. (2000). Optimal monetary policy with staggered wage and price contracts. *Journal of Monetary Economics*, 46(2), 281-313. [https://doi.org/10.1016/S0304-3932\(00\)00028-3](https://doi.org/10.1016/S0304-3932(00)00028-3)
- Froyen, R. T. (2002). *Macroeconomics: Theories and policies* (7th ed.). Prentice Hall.
- Galí, J. (2010). Monetary policy and unemployment. In B. M. Friedman & M. Woodford (Eds.), *Handbook of monetary economics* (Vol. 3, pp. 487-546). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-53238-1.00009-0>
- Galí, J. (2011). The return of the wage Phillips curve. *Journal of the European Economic Association*, 9(3), 436-461. <https://doi.org/10.1111/j.1542-4774.2011.01023.x>
- Gärtner, M. (2006). *Macroeconomics* (2nd ed.). Prentice Hall.
- Gordon, D. F. (1974). A neoclassical theory of Keynesian unemployment. *Economic Inquiry*, 12(4), 431-459. <https://doi.org/10.1111/j.1465-7295.1974.tb00410.x>
- Gordon, R. J. (1997). The time-varying NAIRU and its implications for economic policy. *Journal of Economic Perspectives*, 11(1), 11-32. <https://doi.org/10.1257/jep.11.1.11>
- Greenwald, B., & Stiglitz, J. E. (1987). Keynesian, new Keynesian and new classical economics. *Oxford Economic Papers*, 39(1), 119-133.
- Kahn, S. (1997). Evidence of nominal wage stickiness from microdata. *The American Economic Review*, 87(5), 993-1008.

- Mankiw, N. G. (1985). Small menu costs and large business cycles: A macroeconomic model of monopoly. *The Quarterly Journal of Economics*, 100(2), 529–538. <https://doi.org/10.2307/1885395>
- Mankiw, N. G. (1990). A quick refresher course in macroeconomics. *Journal of Economic Literature*, 28(4), 1645–1660.
- Mankiw, N. G. (1991). The reincarnation of Keynesian economics (NBER Working Paper No. 3885). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w3885>
- Snowdon, B., & Vane, H. R. (2005). *Modern macroeconomics: Its origins, development and current state*. Edward Elgar Publishing.
- Snowdon, B., Vane, H. R., & Wynarczyk, P. (1996). *A modern guide to macroeconomics* (3rd ed.). Edward Elgar Publishing.
- Staiger, D., Stock, J. H., & Watson, M. W. (1997). The NAIRU, unemployment and monetary policy. *Journal of Economic Perspectives*, 11(1), 33–49. <https://doi.org/10.1257/jep.11.1.33>
- Taylor, J. B. (1980). Aggregate dynamics and staggered contracts. *Journal of Political Economy*, 88(1), 1–23.
- Taylor, J. B. (1998). Staggered price and wage setting in macroeconomics (NBER Working Paper No. 6754). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w6754>

PSİKOLOJİ DİSİPLİNİ BAĞLAMINDA MUTLULUK: TEORİK BİR DEĞERLENDİRME

“ ”

Servet KAPÇAK¹

¹ Dr., Bağımsız Yazar, servet.kapcak@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0397-9704>

1.GİRİŞ

Mutluluk, insan yaşamının en temel amaçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Mutluluk insan yaşamında önemli kavramlardan biri olup uzun yıllardır araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Bu araştırmacılar bireylerin yaşamlarını anlamlandırmalarında ve yaşam doyumlarını artırmalarında mutluluğun kritik bir rol oynadığını göstermektedir (Sarı ve Çakır, 2016). Antik Yunan felsefesinde, Aristo (M.Ö. 384–322), mutluluğu insan yaşamının nihai amacı ve en yüce iyi olarak tanımlamış, bu kavramı “eudaimonia” olarak adlandırmıştır. Aristoteles’e göre mutluluk, sadece haz peşinde koşmakla değil, bireyin erdemli ve anlamlı bir yaşam sürmesiyle mümkündür (Ryan ve Deci, 2001). Doğu felsefelerinde ise mutluluk, daha çok içsel denge, ruhsal uyum ve kişinin kendini gerçekleştirme bağlamında ele alınmıştır. Budist düşüncede mutluluk, arzu ve bağılıklardan kaynaklanan acıdan arınmakla ilişkilendirilmiş, bireyin zihinsel dinginliği ve farkındalığı temel alınmıştır (Seligman, 2004). Bu bağlamda, mutluluk evrensel bir kavram olmasına rağmen, onu anlamlandırma biçimi kültürel, tarihsel ve bireysel farklılıklar göstermektedir.

Psikoloji bilimi, 20. yüzyılın ortalarına kadar daha çok ruhsal bozuklukları ve insan davranışındaki patolojik yönleri incelemiştir. Ancak 1990’ların başında Seligman ve Csikszentmihalyi (2000) tarafından başlatılan pozitif psikoloji hareketi, insanın güçlü yönlerini, yaşam doyumunu ve olumlu duygularını merkeze alarak mutluluğu bilimsel bir araştırma konusu hâline getirmiştir. Bu yaklaşım, yalnızca bireylerin psikolojik bozukluklarını tedavi etmeyi değil, aynı zamanda bireylerin mutluluk ve yaşam doyumlarını artırmayı hedeflemiştir. Mutluluk, psikolojide genellikle “öznel iyi oluş” (subjective well-being) kavramıyla açıklanmaktadır (Diener, 1984). Öznel iyi oluş, bireylerin yaşamlarından aldıkları doyum, deneyimledikleri olumlu duyguların sıklığı ve olumsuz duyguların azlığı gibi üç temel bileşeni içermektedir. Bu yaklaşım, mutluluğun yalnızca anlık bir duygu durumu olmadığını, bireyin yaşamına dair genel bir değerlendirmesini kapsadığını ortaya koymaktadır (Marar, 2004).

Modern araştırmalar, mutluluğun yalnızca bireysel psikolojik işlevsellik üzerinde değil, toplumsal düzeyde de etkili olduğunu göstermektedir. Mutlu bireyler, daha sağlıklı sosyal ilişkiler kurmakta, yaratıcı ve üretken olmaktadır. Ayrıca mutluluk, stresle başa çıkmayı kolaylaştırmakta, yaşam kalitesini artırmakta ve bireylerin ruhsal dayanıklılıklarını güçlendirmektedir (Fredrickson, 2001).

Bu bağlamda, bu makalenin amacı, mutluluk ve psikoloji arasındaki çok boyutlu ilişkiyi incelemektir. Makalede, öncelikle mutluluk kavramının tanımı ve türleri açıklanacak, ardından psikolojik faktörler ve bireysel

farklılıkların mutluluk üzerindeki etkileri ele alınacaktır. Ayrıca, mutluluğun psikolojik işlevsellğe olan etkileri, pozitif psikoloji ve psikoterapi bağlamında değerlendirilecektir. Son olarak, bireylerin ve toplumların mutluluk düzeylerini artırmaya yönelik öneriler sunulacaktır.

2. TEORİK ÇERÇEVE

2.1. Mutluluk Kavramı

Mutluluk, psikolojide genellikle bireylerin yaşamlarından duydukları tatmin ve deneyimledikleri olumlu duyguların bir kombinasyonu olarak ele alınmaktadır. Diener (1984)'e göre, mutluluk, yaşam doyumu, olumlu duyguların sıklığı ve olumsuz duyguların azlığı gibi faktörlerin üzerine kurulmuştur. Bu bileşenler, mutluluğun yalnızca anlık bir duygudan ibaret olmadığını, bireyin yaşamına dair genel bir değerlendirmesini de içerdiğini göstermektedir. Mutluluk kavramı, felsefi ve psikolojik literatürde farklı biçimlerde sınıflandırılmıştır.

Hedonik mutluluk: Zevk ve haz temelli bir mutluluk türüdür. Birey, anlık tatmin ve keyif deneyimleriyle bu mutluluğu yaşar. Mutluluk, insan yaşamının en temel hedeflerinden biri olarak psikoloji, felsefe ve sosyoloji alanlarında uzun süredir araştırılmaktadır. Hedonik mutluluk, bireyin yaşamından elde ettiği zevk, haz ve duygusal tatmin ile ilişkilendirilirken, eudaimonik mutluluk daha çok yaşamın anlamı, kişisel gelişim ve yaşam amacı ile bağlantılıdır (Ryan ve Deci, 2001). Hedonik yaklaşım, bireyin pozitif duygularının yoğunluğu, negatif duyguların yokluğu ve genel yaşam doyumu üzerinden mutluluğu ölçmeyi amaçlar. Bu perspektif, bireyin kısa ve orta vadeli refahını anlamada kritik bir araç olarak görülmektedir. Günümüzün hızla değişen sosyal, ekonomik ve kültürel koşulları, bireylerin hem olumlu duyguları deneyimlemelerini hem de olumsuz duyguları minimize etmelerini zorlaştırmakta, bu da hedonik mutluluğun önemini artırmaktadır.

Eudaimonik mutluluk: Aristoteles'in "eudaimonia" kavramına dayanmaktadır. Bireyin anlamlı ve erdemli bir yaşam sürmesi, potansiyelini gerçekleştirilmesi ve topluma katkıda bulunması ile ilgilidir (Ryan ve Deci, 2001). Eudaimonik mutluluk, yaşamda anlam, amaç ve kişisel gelişim temelli bir iyi oluş biçimini ifade etmektedir (Waterman, 1993). Eudaimonik mutluluk perspektifine göre bireyin yaşamdan deneyimlediği tatmin, yalnızca geçici haz ve keyiflerle sınırlı değildir; bunun yerine bireyin potansiyelini gerçekleştirilmesi, değerlerine uygun bir yaşam sürmesi ve yaşam amacına yönelmesi ile şekillenir. Modern yaşamın getirdiği sosyal, ekonomik ve kültürel zorluklar, bireylerin yalnızca kısa süreli hazlar ile değil, anlam ve amaç temelli bir yaşamla da başa çıkmalarını gerektirmektedir. Araştırmalar, eudaimonik mutluluğun bireyin psikolojik ve sosyal sağlığı üzerinde olumlu etkiler yarattığını, yüksek düzeyde yaşam doyumu, özsaygı ve kişisel gelişim-

le ilişkili olduğunu göstermektedir (Ryff, 1989). Bu bağlamda eudaimonik mutluluk, bireyin hem kişisel refahını artıran hem de toplumsal ilişkilerde olumlu sonuçlar doğuran kritik bir kavram olarak öne çıkmaktadır.

Mutluluğun ölçümü, psikolojik araştırmalarda çeşitli ölçeklerle gerçekleştirilir. Öne çıkan ölçüm araçları arasında Yaşam Doyumu Ölçeği (SWLS), Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği (PANAS) ve Oxford Mutluluk Ölçeği yer almaktadır. Bu ölçekler, bireylerin mutluluk düzeylerini öznel değerlendirmeler aracılığıyla ortaya koymaktadır (Hills ve Argyle, 2002; Watson vd., 1988).

Mutluluğu belirleyen temel faktörler arasında **güçlü sosyal güvenlik sistemleri, yüksek toplumsal güven, yaşam memnuniyeti, doğayla uyumlu yaşam, sosyal ilişkiler ve bireysel özgürlükler** bulunmaktadır. Ekonomik zenginlik tek başına belirleyici değildir; kültür, dayanışma ve yaşam tarzı da en az gelir kadar etkilidir. **Dünya Mutluluk Raporu (World Happiness Report, 2024)** verilerine göre ilk 15 ülke sıralamasını, mutluluk puanları ile birlikte Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Dünyada En Mutlu 15 Ülke (2024)

Sıra	Ülke	Mutluluk Puanı
1	Finlandiya	7.736
2	Danimarka	7.521
3	İzlanda	7.515
4	İsveç	7.345
5	Hollanda	7.306
6	Kosta Rika	7.274
7	Norveç	7.262
8	İsrail	7.234
9	Lüksemburg	7.122
10	Meksika	6.979
11	Avustralya	6.974
12	Yeni Zelanda	6.952
13	İsviçre	6.935
14	Belçika	6.889
15	İrlanda	6.869
98	Türkiye	4.98

Tablo 1 değerlendirildiğinde İskandinav ülkeleri (Finlandiya, Danimarka, İzlanda, İsveç) Mutluluk endekslerinde en üst sıralarda yer alan bu ülkelere sosyal refah politikaları, güçlü sosyal güvenlik sistemleri, çevre dostu şehirleşme ve toplumsal güven, mutluluk düzeylerini artıran başlıca faktörlerdir. Çevresel sürdürülebilirliğe verilen önem, bireylerin yaşam kalitesini doğrudan yükseltmektedir. Ancak mutluluğun sadece ekonomik nedenle-

rden kaynaklamadığını Meksika ve Kosta Rika gibi görece daha düşük gelirli ülkeler de ilk 15'e girdiği görülmektedir.

Türkiye, gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'de mutluluk düzeyi, ekonomik koşullar, sosyal ilişkiler ve aile bağlarıyla yakından ilişkilidir. Toplumsal dayanışma ve aile yapısı bireylerin mutluluk kaynağı olurken; ekonomik belirsizlikler, çevresel sorunlar ve toplumsal güvensizlik mutluluk düzeylerini olumsuz etkileyebilmektedir. Mutluluk endeksine göre sıralamada 98. sırada yer almaktadır.

Ekonomik faktörler de kültürel ve çevresel koşullarla yakından ilişkilidir. Araştırmalar, temel ekonomik ihtiyaçların karşılanmasının mutluluk için gerekli olduğunu, ancak belirli bir gelir düzeyinin ötesinde maddi kazançların mutluluk artışına sınırlı katkı sağladığını göstermektedir (Easterlin, 2010). Bu durum, sosyal ilişkiler, yaşam anlamı ve psikolojik faktörlerin, ekonomik refahtan daha kalıcı mutluluk kaynakları olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, kültürel ve çevresel faktörler mutluluğun hem bireysel hem de toplumsal düzeyde şekillenmesinde merkezi bir role sahiptir. Politika yapımcıların, şehir planlamacılarının ve eğitim sistemlerinin mutluluğu artırmaya yönelik girişimlerinde kültürel değerleri, çevresel koşulları ve toplumsal ihtiyaçları dikkate alması, sürdürülebilir mutluluk düzeyleri için hayati önem taşımaktadır.

2.2. Psikoloji Kavramı ve Mutluluk İlişkisi

Psikoloji bilimi, insan davranışlarını, duygularını ve zihinsel süreçlerini inceleyen disiplin olarak mutluluk çalışmaları için temel bir çerçeve sunmaktadır. Psikoloji, başlangıçta ruhsal bozuklukları ve patolojik davranışları ele almış olsa da, 1990'ların başında pozitif psikoloji hareketi ile birlikte insanın güçlü yönlerini ve yaşam doyumunu araştırmaya başlamıştır (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). Pozitif psikoloji, mutluluğu yalnızca bireysel bir duygu hali değil, aynı zamanda yaşamın anlamlı ve değerli kılınmasıyla ilişkili bir süreç olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım, bireylerin potansiyellerini gerçekleştirme, erdemlerini geliştirme ve olumlu duygularını artırması yoluyla mutluluğu güçlendirmeyi hedefler (Kaba, 2017; Helliwell ve Putnam, 2004). Psikoloji, mutluluk araştırmalarında iki temel boyut sunmaktadır.

➤ **Bilişsel Boyut:** Mutluluk ve psikoloji araştırmalarında bilişsel boyut, bireylerin yaşamlarını değerlendirme süreçlerini ve bu değerlendirmelerin genel mutluluk algısını nasıl şekillendirdiğini inceler. Bu boyut, bireyin yaşamındaki çeşitli alanları (örneğin iş, aile, sağlık, sosyal ilişkiler) göz önünde bulundurarak genel bir yaşam doyumunu yargısı oluşturmasını içerir. Bireylerin olayları algılama ve yorumlama biçimleri mutluluğu etkiler. Örneğin, iyimser bireyler olumsuz olayları geçici ve yönetilebilir olarak algılar, bu da olumlu duyguların sürdürülmesine katkı sağlar.

➤ **Duygusal Boyut:** Olumlu ve olumsuz duyguların yoğunluğu ve sıklığı, bireylerin yaşam doyumunu doğrudan etkiler. Olumlu duygular, problem çözme, sosyal etkileşim ve yaratıcılığı artırırken, olumsuz duygular stres ve kaygıyı tetikleyebilir. Duygusal boyut, mutluluğun deneyimsel tarafını temsil eder ve bireyin ruh hâli ile doğrudan ilişkilidir. Pozitif duygular, yaşam memnuniyetini artırırken, negatif duygular bireyin psikolojik kaynaklarını zorlayabilir ve çeşitli ruhsal sağlık sorunlarına yol açabilir. Günümüzde, psikoloji alanında yapılan araştırmalar, duygusal boyutun yalnızca bireysel refahı değil, sosyal ilişkileri, iş performansını ve genel yaşam kalitesini de etkilediğini ortaya koymaktadır.

2.3. Mutluluk ve Psikolojinin Tarihsel Gelişimi

Mutluluk kavramı, hem felsefi hem psikolojik düşüncede köklü bir geçmişe sahiptir. Ancak 20. yüzyılın sonlarından itibaren mutluluk, pozitif psikoloji gibi yeni paradigmlar çerçevesinde sistematik biçimde incelenmeye başlanmıştır. Bu incelemede, tarihsel dönüşümlere kısaca değinip, özellikle son on yıllardaki gelişmelere vurgu yapmaktadır.

2.3.1. Felsefi ve Dinî Kökenler

Antik Yunan düşünürleri, mutluluğu erdemli bir yaşamla ilişkilendirmiştir. Aristoteles'in "eudaimonia" kavramı, bireyin potansiyelini gerçekleştirmesi ve erdemli bir hayat sürmesi anlamına gelmektedir. Orta Çağ'da Hristiyanlık ve İslam teolojisinde mutluluk, dünyevi hazların ötesinde, manevi bütünlük ve Tanrı ile sağlam bir ilişki çerçevesinde yorumlanmıştır (Wilk, 2022). Aydınlanma düşüncesiyle birlikte mutluluk, bireyin özgürlüğü, akıl kullanımı ve toplumsal refah ile yeniden tanımlanmış; faydacı düşünce, mutluluğu haz ve acı ölçütleriyle nicel olarak değerlendirilebilecek bir olgu olarak ele almıştır (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2021).

2.3.2. Psikolojide Mutluluğun Bilimsel Dönemi

19. yüzyıl ve erken 20. yüzyılda psikoloji, daha çok zihinsel süreçlerin, patolojilerin ve davranışların incelendiği bir disiplindir; mutluluk genellikle ikincil bir ilgi alanı olarak kalmıştır. Psikanaliz geleneğinde Freud, bireyin mutluluğunu dürtülerin doyum ve içsel çatışmalar bağlamında ele alırken; davranışçı akımlar mutluluğu davranışsal pekiştirmelerle ilişkilendirme eğilimindedir. Hümanistik psikoloji (Carl Rogers, Abraham Maslow) ise bireyin kendini gerçekleştirme sürecini ve öznel iyi oluşu merkeze almış, psikolojide olumlu yönler dönük bir yönelim başlatmıştır (Jones, 2019).

2.3.3 Pozitif Psikolojinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

1998'de Martin Seligman, Amerikan Psikoloji Derneği (APA) başkanlığı döneminde psikolojinin yalnızca bozuklukları ele alma eğiliminden çıkıp, "iyileşme" değil, aynı zamanda "gelişme" boyutuna odaklanması gerektiğini

vurgulamıştır. Seligman ile birlikte Mihaly Csikszentmihalyi, pozitif psikoloji alanının kurucuları arasında sayılır; Csikszentmihalyi'nin “flow” kavramı, optimal deneyimlerin mutlak mutluluğa katkısı açısından büyük önem taşır. “Pozitif psikoloji: Bir Giriş (Positive Psychology: An Introduction)” makalesi, alanda klasik bir referans haline gelmiş; pozitif deneyimlerin, bireysel özelliklerin ve olumlu kurumların bilimsel incelenmesini önerir. Pozitif psikoloji, yalnızca bireysel düzeyde değil, toplumsal düzeyde de mutluluğu artırmayı hedefleyen müdahaleler geliştirilmesini teşvik etmiştir (Denoyelle, 2020).

2.3.4. Güncel Eğilimler ve Eleştiriler

Son yıllarda mutluluk araştırmaları, yalnızca pozitif duyguların ötesine geçerek “psikolojik zenginlik (psychological richness)” gibi kavramları da gündeme getirmektedir; yani hayatın zorlukları, değişimi ve merakı da “iyi yaşam” tanımının parçası olarak görülmektedir. Mutluluk araştırmalarında metodolojik denetim, replikasyon kültürü ve eleştirel yaklaşımlar güçlenmektedir. Bazı çalışmalar, aşırı mutluluk arayışının paradoksal sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir (örneğin mutluluğu fazla değerlendirme, yüksek beklentilerle hayal kırıklığı yaratabilir). Son sistematik derlemeler, pek çok biçimde önerilen mutluluk stratejilerinin sınırlı etkiye sahip olabileceğini, fakat sosyal bağlantılar kurma gibi stratejilerin nispeten daha güvenilir katkı sağladığını göstermektedir. Küresel refah politikaları bağlamında, ülkeler arası mutluluk farklılıklarını inceleyen çalışmalar yaygınlaşmış; hükümetlerin refahı artırıcı politikaları mutluluk düzeylerine olumlu katkı verebileceği önerilmektedir (Kenney, 2020).

2.4. Kültürel Farklılıklar ve Mutluluk

Mutluluk, öznel iyi oluşun temel bir göstergesi olarak evrensel bir olgu olsa da, kültürel bağlamdan bağımsız şekilde ele alınamaz. Kültürel değerler, normlar ve sosyal ilişkiler, bireylerin mutluluğa yüklediği anlamı, mutluluk kaynaklarını ve mutluluk deneyimini biçimlendirmektedir. Psikoloji literatüründe kültür, genellikle **bireycilik (individualism)** ve **kolektivizm (collectivism)** ekseninde ele alınmakta ve mutluluk kavramı bu iki kültürel yapıda farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır (Uchida ve Kitayama, 2009). Mutluluk, kültürel bağlamdan bağımsız bir kavram değildir. Batı kültürlerinde mutluluk, bireysel başarı ve özgürlükle ilişkilendirilirken; Doğu kültürlerinde toplumsal uyum, aile ilişkileri ve içsel dinginlik ön plandadır (Diener vd., 2003). Bu durum, mutluluğu ölçerken kültürel farklılıkların göz önünde bulundurulması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Araştırmalar göstermektedir ki bireyler, kültürel normlar ve değerler doğrultusunda mutluluk deneyimlerini farklı biçimlerde ifade eder ve yaşarlar. Bu nedenle psikolojik araştırmalarda kültürel faktörler, mutluluğun değerlendirilmesinde kritik bir değişken olarak kabul edilmektedir. Dünya

Mutluluk Raporu (World Happiness Report) gibi uluslararası ölçekler, mutluluğun kültürlerarası karşılaştırmalarında ekonomik refah, sosyal destek, özgürlük, güven ve yolsuzluk algısının önemli değişkenler olduğunu göstermektedir (Helliwell vd., 2023).

3. MUTLULUĞUN PSİKOLOJİK TEMELLERİ

3.1. Öznel İyi Oluş

Psikolojide mutluluk, genellikle öznel iyi oluş kavramıyla açıklanır. Diener (1984), öznel iyi oluşu üç ana bileşen üzerinden tanımlamaktadır.

➤ Yaşam doyumu: Bireyin yaşamına ilişkin genel değerlendirmesidir. Birey, yaşamını ne kadar tatmin edici bulduğunu bu ölçekte belirtir.

➤ Olumlu duygular: Mutlu bireyler, olumlu duyguları daha sık ve yoğun yaşarlar; keyif, sevinç ve memnuniyet duyguları bu kategoridedir.

➤ Olumsuz duyguların azlığı: Anksiyete, üzüntü, öfke gibi olumsuz duyguların düşük düzeyde deneyimlenmesi mutluluğun bir göstergesidir.

➤ Öznel iyi oluş, bireyin psikolojik ve sosyal işlevselliğini doğrudan etkiler. Yüksek öznel iyi oluşa sahip bireyler, stresle daha etkin başa çıkabilir, sosyal ilişkilerde daha başarılı olabilir ve iş yaşamında daha üretken olurlar.

3.2. Pozitif Psikoloji Yaklaşımı

Pozitif psikoloji, Seligman ve Csikszentmihalyi (2000) tarafından başlatılmış bir psikoloji dalıdır ve mutluluğu bilimsel bir araştırma konusu olarak ele almaktadır. Bu yaklaşımın temel varsayımları şunlardır:

- İnsanların güçlü yönleri, erdemleri ve yetenekleri geliştirilmelidir.
- Olumlu duygular, bireyin problem çözme kapasitesini ve yaratıcılığını artırır.
- Mutluluk, yalnızca anlık hazlardan değil, anlamlı ve amaçlı yaşamdan kaynaklanır.

Pozitif psikoloji araştırmaları göstermektedir ki, şükran günlüğü tutmak, iyimserlik egzersizleri yapmak ve gönüllülük faaliyetlerinde bulunmak mutluluk düzeyini anlamlı şekilde artırmaktadır (Emmons ve McCullough, 2003). Ayrıca, bireylerin güçlü yönlerini fark etmeleri ve kullanmaları, yaşam doyumunu artıran önemli psikolojik faktörlerden biridir.

3.3. Kişilik Özellikleri ve Mutluluk

Kişilik, mutluluğun en güçlü psikolojik belirleyicilerinden biridir. Araştırmalar, beş büyük kişilik özelliği ile mutluluk arasında güçlü ilişkiler olduğunu göstermektedir (Costa ve McCrae, 1992):

- Dışadönüklük: Sosyal etkileşim, enerji ve olumlu duygularla ilişkili olup, mutluluğu artırır.
- Nevrotiklik: Kaygı, üzüntü ve olumsuz duygulara eğilim gösterir; mutluluğu azaltır.
- Uyumluluk: Sosyal ilişkilerde olumlu etki yapar, mutluluğu destekler.
- Sorumluluk: Disiplinli ve planlı davranışlar, bireyin yaşam tatminini artırır.
- Açıklık: Yeni deneyimlere açıklık, anlamlı deneyimler ve kişisel gelişimle ilişkilidir.

Buna ek olarak, iyimserlik ve şükran gibi kişilik temelli eğilimler, bireylerin mutluluk düzeylerini artıran psikolojik mekanizmalar olarak görülmektedir.

3.4. Bilişsel Süreçler ve Mutluluk

Bireylerin olayları algılama ve yorumlama biçimi, mutluluğu doğrudan etkiler. İyimser bireyler, olumsuz durumları geçici ve yönetilebilir olarak görürken, kötümser bireyler bu durumları kalıcı ve yaygın bir tehdit olarak algılar (Carver vd., 2010). Ayrıca bilişsel çarpıtmalar, mutluluk üzerinde olumsuz etki yapabilir. Örneğin,

- Genelleme: Tek bir olumsuz deneyimin tüm yaşamı olumsuz etkileyeceğini düşünmek.
- Felaketleştirme: Olayları olduğundan daha kötü görmektir. Pozitif bilişsel teknikler ve farkındalık uygulamaları, olumsuz bilişsel süreçleri azaltarak mutluluğu artırmaktadır (Kabat-Zinn, 1990).

3.5. Psikolojik Dayanıklılık

Psikolojik dayanıklılık, stres ve travmatik olaylara karşı bireylerin uyum sağlama kapasitesidir. Yüksek dayanıklılığa sahip bireyler:

- Olumsuzluklardan hızlı toparlanır,
- Stresle etkin başa çıkar,
- Psikolojik işlevselliklerini korur.

Dayanıklılık, mutluluğun sürdürülebilirliğini sağlar. Araştırmalar, stres yönetimi becerileri güçlü olan bireylerin, yaşam olaylarından daha fazla olumlu deneyim çıkardığını ve öznel iyi oluşlarının yüksek olduğunu göstermektedir (Masten, 2001).

4. MUTLULUĞU ETKİLEYEN PSİKOLOJİK FAKTÖRLER

Mutluluk, tek başına bir duygu durumu olmaktan öte, çok sayıda psikolojik faktörün etkileşimiyle şekillenir. Bu faktörler arasında bilişsel süreçler, motivasyon, sosyal ilişkiler ve psikolojik dayanıklılık öne çıkar.

4.1. Bilişsel Süreçler

Bilişsel süreçler, bireyin çevresel olayları algılama, yorumlama ve bu olaylara yönelik düşüncelerini düzenleme biçimini kapsar. Bilişsel süreçler mutluluğu etkileyen temel mekanizmalardır (Carver vd., 2010).

➤ İyimserlik: İyimser bireyler olumsuz olayları geçici, kontrol edilebilir ve belirli durumlara özgü olarak yorumlar. Bu yaklaşım, olumlu duyguları artırırken stresin olumsuz etkilerini azaltır.

➤ Pozitif Biliş: Bireylerin kendi başarılarına, güçlü yönlerine ve yaşamlarındaki olumlu deneyimlere odaklanması mutluluğu destekler.

➤ Olumsuz Biliş: Felaketleştirme, genelleme ve olumsuz olaylara aşırı odaklanma gibi bilişsel çarpıtmalar, mutluluk düzeyini düşürür.

Mindfulness ve bilişsel yeniden yapılandırma teknikleri, olumsuz bilişsel süreçleri azaltarak bireylerin mutluluk düzeylerini artırır (Kabat-Zinn, 1990).

4.2. Motivasyon ve Hedefler

Motivasyon ve hedefler, insan davranışlarını anlamada temel kavramlar arasında yer almaktadır. Motivasyon, bireyin bir davranışı başlatmasını, sürdürmesini ve sonuca ulaştırmasını sağlayan içsel veya dışsal güçleri ifade ederken; hedefler, bireyin yöneldiği somut ya da soyut sonuçları temsil etmektedir. Modern yaşamın getirdiği akademik, mesleki ve kişisel zorluklar, bireylerin hem içsel hem de dışsal motivasyon kaynaklarını etkin şekilde kullanmasını gerektirmektedir. Hedefler, motivasyonun yönünü ve yoğunluğunu belirleyerek bireyin çabalarını organize etmesine ve ilerlemesini ölçmesine olanak tanır. Aynı şekilde motivasyon, bireyin hedeflerine ulaşmak için gereken enerji, süreklilik ve kararlılığı sağlamaktadır. Bu karşılıklı etkileşim, bireyin yaşam doyumu, performansı ve kişisel gelişimi açısından kritik bir öneme sahiptir (Uzunbacak, vd., 2019).

Ayrıca, motivasyon ve hedeflerin niteliği ve türü, bireyin başarı düzeyini ve sürecin sürdürülebilirliğini doğrudan etkilemektedir. Örneğin içsel motivasyon, öğrenme ve kişisel gelişim odaklı hedeflerde daha kalıcı ve derin bir etki yaratırken; dışsal motivasyon, genellikle kısa vadeli ve ödül odaklı hedeflerde etkili olmaktadır. Bu nedenle motivasyon ve hedefler arasındaki uyum, bireylerin hem bireysel hem de toplumsal yaşamlarındaki başarılarını belirleyen temel bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bireylerin motivasyonu ve yaşam hedefleri, mutluluğu belirleyen bir diğer önemli faktördür. Özellikle

amaç odaklı yaşam, bireylerin yaşam anlamını güçlendirir ve öznel iyi oluşu artırır (Sheldon ve Elliot, 1999).

➤ İçsel Motivasyon: Kendi ilgi ve değerleri doğrultusunda yapılan faaliyetler, uzun süreli mutluluk yaratır.

➤ Dışsal Motivasyon: Para, ödül veya sosyal onay gibi dışsal motivasyonlar, kısa vadeli haz sağlar ancak uzun vadede mutluluğu sürdürülebilir kılmaz.

Araştırmalar, anlamlı ve hedef odaklı yaşam sürdüren bireylerin, yalnızca keyif odaklı yaşayanlara kıyasla daha yüksek yaşam doyumu yaşadığını göstermektedir.

4.3. Sosyal İlişkiler ve Destek

İnsan doğası gereği sosyal bir varlıktır ve yaşamını anlamlandırabilmek, aidiyet duygusunu geliştirebilmek ve psikolojik dengesini koruyabilmek için diğer insanlarla ilişki kurmaya ihtiyaç duyar. Sosyal ilişkiler, bireyin aile üyeleri, arkadaşları, iş çevresi ve daha geniş toplumsal gruplarla kurduğu etkileşimlerden oluşur ve bu etkileşimler bireyin ruhsal, duygusal ve fiziksel sağlığı üzerinde doğrudan belirleyici bir etkiye sahiptir. Öte yandan sosyal destek, bireyin yaşadığı zorluklar, stres faktörleri ya da kriz durumları karşısında çevresinden aldığı duygusal, bilişsel, araçsal veya maddi yardımı ifade eder. Sağlıklı sosyal ilişkiler, bireye güven ve aidiyet hissi kazandırarak sosyal desteğin sürekliliğini sağlar; güçlü bir destek ağı ise sosyal ilişkilerin niteliğini artırarak daha derin ve güven temelli bağların oluşmasına katkı sunmaktadır (Baasher, 2001). Modern yaşamın getirdiği hızlı değişimler, bireylerin yalnızlık, yabancılaşma ve izolasyon risklerini artırırken, güçlü sosyal ilişkiler ve destek sistemleri bu olumsuzluklara karşı koruyucu bir kalkan işlevi görmektedir. Bu nedenle sosyal ilişkiler ve sosyal destek arasındaki karşılıklı etkileşim, bireylerin yaşam doyumu, ruh sağlığı ve genel iyi oluş halleri açısından kritik bir önem taşımaktadır. Sosyal bağlar, mutluluğun en güçlü belirleyicilerindendir. Arkadaşlık, aile ilişkileri ve toplumsal katılım, bireylerin öznel iyi oluşunu artırır (Lyubomirsky vd., 2005).

➤ Sosyal Destek: Bireyler zor zamanlarda sosyal destek aldığında stresin olumsuz etkileri azalır ve mutluluk düzeyi korunur.

➤ Toplumsal Katılım: Gönüllülük ve sosyal etkinliklere katılım, bireyin anlam ve aidiyet duygusunu güçlendirir, olumlu duyguları artırır.

Sosyal izolasyon, yalnızlık ve güven eksikliği ise mutluluğu olumsuz etkileyen faktörlerdir. Bu nedenle psikolojik müdahalelerde sosyal ilişkilerin güçlendirilmesi kritik bir strateji olarak öne çıkar.

4.4. Psikolojik Dayanıklılık ve Stres Yönetimi

Günümüz dünyasında bireyler iş, eğitim, aile, sosyal ilişkiler ve ekonomik koşullar gibi birçok farklı alanda yoğun stres faktörleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Hızla gelişen teknoloji, küreselleşmenin getirdiği belirsizlikler, ekonomik dalgalanmalar, politik istikrarsızlıklar ve doğal afetler gibi makro düzeydeki unsurlar bireylerin stres düzeylerini artırmaktadır. Bunun yanı sıra, gündelik yaşamda zaman yönetimi, akademik baskılar, iş-yaşam dengesi sorunları, aile içi çatışmalar ve sosyal beklentiler bireylerin ruhsal ve bedensel sağlıklarını tehdit eden mikro düzeydeki faktörler olarak ön plana çıkmaktadır. Bu çok boyutlu stres kaynakları karşısında bireylerin sağlıklı kalabilmeleri ve yaşam kalitelerini sürdürebilmeleri için psikolojik dayanıklılık ve stres yönetimi kavramları kritik bir önem taşımaktadır. Psikolojik dayanıklılık, bireyin karşılaştığı güçlüklerden sonra toparlanabilme ve hatta bu süreçlerden güçlenerek çıkabilme kapasitesini ifade ederken; stres yönetimi, stresin olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla bireyin geliştirdiği başa çıkma stratejilerini kapsamaktadır. Dolayısıyla her iki kavram birlikte ele alındığında bireyin psikolojik uyumunu, yaşam doyumunu ve genel iyi oluş halini belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır (Sayed vd., 2024; Schäfer vd., 2024; Baminiwatta vd., 2025).

4.5. Kültürel ve Çevresel Faktörler

Mutluluk, kültürel normlar ve çevresel koşullardan etkilenir. Batı kültürlerinde bireysel başarı ve özerklik mutluluğun belirleyicisi iken, Doğu kültürlerinde toplumsal uyum, aile ilişkileri ve içsel dinginlik öne çıkar. Çevresel faktörler arasında ekonomik güvence, yaşam koşulları ve eğitim düzeyi mutluluğu belirleyen önemli unsurlardır. Bununla birlikte, ekonomik gelişmişlik belirli bir düzeyin ötesinde mutluluğu artırmaz; sosyal ilişkiler ve psikolojik faktörler daha belirleyici hale gelir. Mutluluk, yalnızca bireysel psikolojik süreçlerden değil, aynı zamanda kültürel ve çevresel bağlamlardan da güçlü bir şekilde etkilenmektedir. Kültürel normlar, değerler ve toplumsal yapılar bireylerin mutluluğu algılama ve ifade etme biçimlerini belirler. Örneğin, Batı kültürlerinde bireysel özgürlük, kişisel başarı ve özerklik mutluluğun temel belirleyicileri arasında görülürken; Doğu kültürlerinde toplumsal uyum, aile bağları ve kolektivist değerler ön plana çıkmaktadır (Diener vd., 2003). Bu bağlamda, mutluluğun ölçülmesi ve artırılmasına yönelik stratejilerde kültürel farklılıkların mutlaka dikkate alınması gerekmektedir.

Çevresel faktörler de mutluluk üzerinde kritik bir rol oynamaktadır. Bireylerin yaşadığı fiziksel çevre, yaşam kalitesini doğrudan etkiler. Güvenli yaşam alanları, temiz hava, yeşil alanların varlığı ve sağlıklı şehirleşme, bireylerin mutluluk düzeylerini artıran unsurlar arasındadır (Okulicz-Kozaryn ve Mazelis, 2018; Zhang vd., 2024). Buna karşın, çevre kirliliği, gürültü, ka-

labalık yaşam koşulları ve doğal kaynaklara erişimdeki zorluklar mutluluğu olumsuz etkiler (Ma vd., 2023). Dolayısıyla çevresel koşullar, bireylerin öznel iyi oluşlarını destekleyen veya zayıflatan bir bağlam sunar. Ekonomik faktörler de kültürel ve çevresel koşullarla yakından ilişkilidir. Araştırmalar, temel ekonomik ihtiyaçların karşılanmasının mutluluk için gerekli olduğunu, ancak belirli bir gelir düzeyinin ötesinde maddi kazançların mutluluk artışına sınırlı katkı sağladığını göstermektedir (Easterlin, 2010; Clark vd., 2024). Bu durum, sosyal ilişkiler, yaşam anlamı ve psikolojik faktörlerin, ekonomik refahtan daha kalıcı mutluluk kaynakları olduğunu ortaya koymaktadır (Arslan, 2024; Singh vd., 2023).

Sonuç olarak, kültürel ve çevresel faktörler mutluluğun hem bireysel hem de toplumsal düzeyde şekillenmesinde merkezi bir role sahiptir. Politika yapıcıların, şehir planlamacılarının ve eğitim sistemlerinin mutluluğu artırmaya yönelik girişimlerinde kültürel değerleri, çevresel koşulları ve toplumsal ihtiyaçları dikkate alması, sürdürülebilir mutluluk düzeyleri için hayati önem taşımaktadır (Helliwell vd., 2023).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, mutluluk ve psikoloji arasındaki ilişkinin çok boyutlu doğasını ele alarak bireysel, toplumsal ve kültürel düzeylerde farklı boyutlarıyla incelemiştir. Elde edilen bulgular, mutluluğun yalnızca bireylerin öznel bir deneyimi olmadığını; aynı zamanda psikolojik süreçler, toplumsal ilişkiler ve kültürel değerlerle şekillenen karmaşık bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmalar göstermektedir ki, mutluluk bireylerin ruh sağlığı, sosyal ilişkileri, üretkenlikleri ve genel yaşam kaliteleri üzerinde doğrudan etkili bir faktördür. Öznel iyi oluş düzeyi yüksek bireyler, stresle daha etkin başa çıkabilmekte, daha güçlü sosyal ilişkiler kurmakta ve iş yaşamında daha verimli olmaktadır. Ayrıca, mutluluk yalnızca bir sonuç değil, aynı zamanda psikolojik dayanıklılığı güçlendiren ve bireyin yaşam doyumunu artıran bir süreçtir.

Psikoloji biliminin tarihsel gelişimi incelendiğinde, mutluluk kavramının özellikle pozitif psikoloji hareketi ile birlikte bilimsel bir araştırma alanı hâline geldiği görülmektedir. Bu gelişme, psikolojinin yalnızca patolojilere odaklanan bir disiplin olmaktan çıkarak, insanın güçlü yönlerini, yaşam anlamını ve olumlu duygularını merkeze almasını sağlamıştır. Bu bağlamda, mutluluk araştırmaları modern psikolojinin en önemli odak noktalarından biri haline gelmiştir. Kültürel farklılıklar da mutluluk deneyiminde önemli rol oynamaktadır. Batı kültürlerinde bireysel başarı ve özgürlük ön plandayken, Doğu kültürlerinde toplumsal uyum ve içsel dinginlik mutlulukla daha çok ilişkilendirilmektedir. Bu durum, mutluluk politikalarının ve psikolojik müdahalelerin kültürel bağlamı dikkate alması gerektiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, mutluluk psikolojiyle çift yönlü bir ilişkiye sahiptir: psikolojik süreçler mutluluğu şekillendirirken, mutluluk da bireylerin psikolojik işlevselliğini, sosyal uyumunu ve yaşam doyumunu artırmaktadır. Bu nedenle, mutluluk yalnızca bireylerin özel yaşamına ait bir hedef değil, aynı zamanda toplumsal refahın ve sürdürülebilir kalkınmanın da temel unsurlarından biri olarak görülmelidir.

Kaynakça

- Arslan, G. (2024). Beyond happiness: The three waves of positive psychology and the future of wellbeing. *Journal of Happiness and Health*.
- Baasher, T. (2001). *Social support and mental health: Building community resilience*. World Health Organization (WHO) Regional Office for the Eastern Mediterranean.
- Baminiwatta, A., Fernando, R., Gadambanathan, T., Jiyatha, F., Maryam, K. H., Premaratne, I., ... & Hapangama, A. (2025). The buffering role of resilience on burnout, depression, anxiety, and stress among healthcare workers in Sri Lanka. *Discover Psychology*, 5(1), 19.
- Carver, C. S., Scheier, M. F., & Segerstrom, S. C. (2010). Optimism. *Clinical Psychology Review*, 30(7), 879–889.
- Chida, Y., & Kitayama, S. (2009). Happiness and unhappiness in East and West: Themes and variations. *Emotion*, 9(4), 441–456.
- Clark, A. E., Flèche, S., & Senik, C. (2024). *The economics of happiness: How the Easterlin paradox transformed our understanding of well-being*. Oxford University Press.
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1992). *NEO PI-R professional manual*. Psychological Assessment Resources.
- Denoyelle, C. (2020). The expression of remorse in Old and Middle French literature. *Steenbrugge C. et Williams GT, Cultures of Compunction in the Medieval World: Emotion, Contrition and Penitence in the Middle Ages*, Londres, Bloomsbury Publishing, 119-142.
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542–575.
- Diener, E., Suh, E., Lucas, R., & Smith, H. (2003). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276–302.
- Easterlin, R. A. (2010). *Happiness, growth, and the life cycle*. Oxford University Press.
- Emmons, R. A., & McCullough, M. E. (2003). Counting blessings versus burdens: An experimental investigation of gratitude and subjective well-being in daily life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(2), 377–389.
- Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology. *American Psychologist*, 56(3), 218–226.
- Helliwell, J. F., Layard, R., & Sachs, J. D. (2023). *World Happiness Report 2023*. New York: Sustainable Development Solutions Network.
- Helliwell, J., & Putnam, R. (2004). The social context of well-being. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 359(1449), 1435–1446.
- Hills, P., & Argyle, M. (2002). The Oxford Happiness Questionnaire: a compact scale for the measurement of psychological well-being. *Personality and Individual*

Differences, 33(7), 1073–1082.

Jones, C., Kostick, C., & Oschema, K. (Eds.). (2019). *Making the Medieval Relevant: How medieval studies contribute to improving our understanding of the present* (Vol. 6). Walter de Gruyter GmbH & Co KG.

Kaba, İ., Erol, M. ve Güç, K. (2017). Yetişkin Yaşam Doyumu Ölçeğinin Geliştirilmesi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 349

Kabat-Zinn, J. (1990). *Full catastrophe living*. Delta.

Kenney, S. (2020). *Pleasure and the “Bien Souverain” in Gabrielle De Coignard’s Œuvres Chrestiennes* (Doctoral dissertation, Rutgers The State University of New Jersey, School of Graduate Studies).

Lyubomirsky, S., King, L., & Diener, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to success? *Psychological Bulletin*, 131(6), 803–855.

Ma, J., Zhang, T., & Li, Y. (2023). Environmental quality and subjective well-being: Evidence from cross-national data. *Ecological Economics*, 206, 107–124.

Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227–238.

Mihaly Csikszentmihalyi, Akış- Mutluluk Bilimi, Çeviren. Barış Satılmış (İstanbul: Buzdağı Yayıncılık, 2017), 74-142.

Okulicz-Kozaryn, A., & Mazelis, J. M. (2018). Urbanism and happiness: A global perspective. *Urban Studies*, 55(2), 349–364.

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology*, 52, 141–166.

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069–1081. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069>

Sarı, T., & Çakır, G. (2016). Mutluluk korkusu ile öznel ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(25), 222-229.

Sayed, T., et al. (2024). Exploring the associations between resilience and well-being during the COVID-19 pandemic. *Frontiers in Psychology*.

Schäfer, S. K., Supke, M., et al. (2024). A systematic review of resilience factors in response to societal challenges. *Communications Psychology*

Seligman, M. E. (2004). *Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment*. Simon and Schuster.

Seligman, M. E. P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5–14.

- Sheldon, K. M., & Elliot, A. J. (1999). Goal striving, need satisfaction, and longitudinal well-being: The self-concordance model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(3), 482–49.
- Singh, S., Kshtriya, S., & Valk, R. (2023). Health, hope, and harmony: A systematic review of the determinants of happiness across cultures and countries. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(4), 3306.
- Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2021). *Happiness*. Stanford University. <https://plato.stanford.edu/entries/happiness/>
- Uchida, Y., & Kitayama, S. (2009). Happiness and unhappiness in East and West: Themes and variations. *Emotion*, 9(4), 441–456. <https://doi.org/10.1037/a0015634>
- Uzunbacak, H. H., Akçakanat, T., & Erhan, T. (2019). Meslek Aşk ve Mutluluk İlişkisi: İşin Anlamının Rolü. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(19), 294-317.
- Waterman, A. S. (1993). Two conceptions of happiness: Contrasts of personal expressiveness (eudaimonia) and hedonic enjoyment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64(4), 678–691. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.64.4.678>
- Watson, D., Clark, L. A., & Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: the PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(6), 1063–1070.
- Wilk, S. (2022). The Measure of a Medieval Man: the Emotional Community of Military Men in the Fourteenth Century.
- Zhang, H., Kahriz, B. M., McCabe, C., et al. (2024). How to be happy from east to west: Social and flexible pursuit of happiness is associated with well-being. *Current Psychology*.
- Ziyad Marar (2004). Mutluluk Paradoksu Özgürlük ve Onaylanma, (Çeviren: Serpil Çağlayan (İstanbul: Kitap Yayınevi), 13, 181.